

Varga Sándor

**VÉGVÁR TÁNCKULTÚRÁJA
A VÁLTOZÓ IDŐBEN**

Varga Sándor
Végyár tánc kultúrája a változó időben

MTA BTK Zenetudományi Intézet
SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
Budapest – Szeged, 2018

Varga Sándor

— ... —

VÉGVÁR TÁNCKULTÚRÁJA

A VÁLTOZÓ IDŐBEN

— ... —

A kiadvány a K 124270 számú projekt keretében a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K_17 kutatási pályázati program finanszírozásában készült.

Szakmai lektor

Gatti Beáta

Nyelvi lektor

Varga-Deák Veronika

ISBN

ISSN 1785-0991

© Varga Sándor

© MTA BTK Zenetudományi Intézet

© SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

Második, javított kiadás

Táj és Népi Kultúra

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének
kiadványsorozata

I4.

Alapító szerkesztő:

Juhász Antal

Sorozatszerkesztő:

Mód László és Simon András

Tartalomjegyzék

Bevezetés	12
Források, módszerek	12
A falu vázlatos bemutatása.....	15
Végvár zenészei és zenei élete	21
Táncok.....	33
Táncalkalmak.....	45
A bálokról általában	45
Az évkör jeles napjaihoz kapcsolódó táncos alkalmak	53
Rendszeres hétvégi táncalkalmak	63
Társasmunkákhoz kapcsolódó mulatságok	67
Az élet fordulóihoz kapcsolódó táncalkalmak	68
A házasságkötés	69
A tánc- és zenei alkalmak mint a nemzeti identitás erősítői	77
Tánctanulás	79
A gyermekkor táncalkalmai.....	79
Az intézményesített táncitanítás.....	79
A civil szervezetek és a hagyományőrzés.....	85
A hagyományőrzés két irányának ütközése	87
Összefoglalás	92
Képek jegyzéke.....	95
Felhasznált irodalom	97

Kele István muzsikás emlékére

De tudja én miért emlékszem ezekre? Mer' magányomba' még itt is táncolok. A tévébe' mennek ezek a műsorok, velük együtt éneklek. Ha a Jó Isten adja, még kilencvenéves koromba' is szeretnék táncolni. De nem kérnek fel.

Szabó (Fülöp) Rozália

Bevezetés

A Dél-Alföld bánáti és bácskai területei fehér foltnak számítanak a magyar néptánc-kutatás szempontjából. Az itt élő magyarok és más nemzetiségek tánckészletéről, táncéletéről és a vonatkozó interetnikus kapcsolatok esetleges meglétéről csupán szórványos adatokkal rendelkezünk. Mindezek alapján csupán feltételezhető, hogy az itteni tánc kultúra szervesen kapcsolódik a táncfolklór szempontjából jobban ismert Szeged környéki településekéhez (Apátfalva, Balástya, Sándorfalva, Tápé).

A kutatás szempontjából a Temesvártól 35 kilométerre, délkeletre fekvő Végvár különösen érdekes település, hiszen a magyar nyelvterület több, egymástól messze eső területéről érkeztek ide telepések a 18-19. században. Kutatásom során többek között arra kerestem a választ, hogy a kibocsájtó területek táncfolklórjának milyen maradványai voltak megtalálhatók a település tánc kultúrájában, és hogy a falu szervesen kapcsolódik-e az alföldi, alsó-Tisza vidéki táncdialektushoz. A vizsgálat a bánáti település szervezett revival táncéletének (tánc csoportok, hagyományőrző egyesületek stb.) alakulását, valamint a magyarországi színpadi tánc- és tánc házmozgalom intézményrendszerével fennálló kapcsolataik feltérképezését is érinti.

A bánáti és bánási magyarlakta települések modern és posztmodern populáris tánc kultúrájára vonatkozó adatok, az esetleges magyarországi kulturális impulzusokat magában rejtő etnikus sajátosságok felkutatása későbbi feladataink közé tartozik. Mindezek egy hosszú távú táncfolklorisztikai, etnokoreológiai kutatás elindítását teszi szükségessé. Munkám ennek a folyamatnak egyik első, kísérleti lépése.¹

Források, módszerek²

A 2012-ben induló végvári kutatás előkészítéseként információkat gyűjtöttem az itteni táncfolklórról és a hagyományőrző mozgalmakról, helyi, temesvári és szegedi táncoktatóktól, művelődésszervezőktől. A velük való beszélgetésekből szereztem első adataimat a végvári tánc kultúrával kapcsolatban. Így figyeltem fel a Végváron intézményes szinten működő, néhány esetben kívülről irányított hagyományőrző tevékenységek sokszínűségére, erejére. Mindezek mellett nem kerülték el figyelmemet a tradíciókkal foglalkozó intézmények, személyek között meglévő kapcsolódások és ellentétek, és az ezekből adódó, a település társadalmi életére is hatással lévő kisebb-nagyobb feszültségek sem.

¹ Itt szeretném megköszönni Fügedi János építő jellegű észrevételeit.

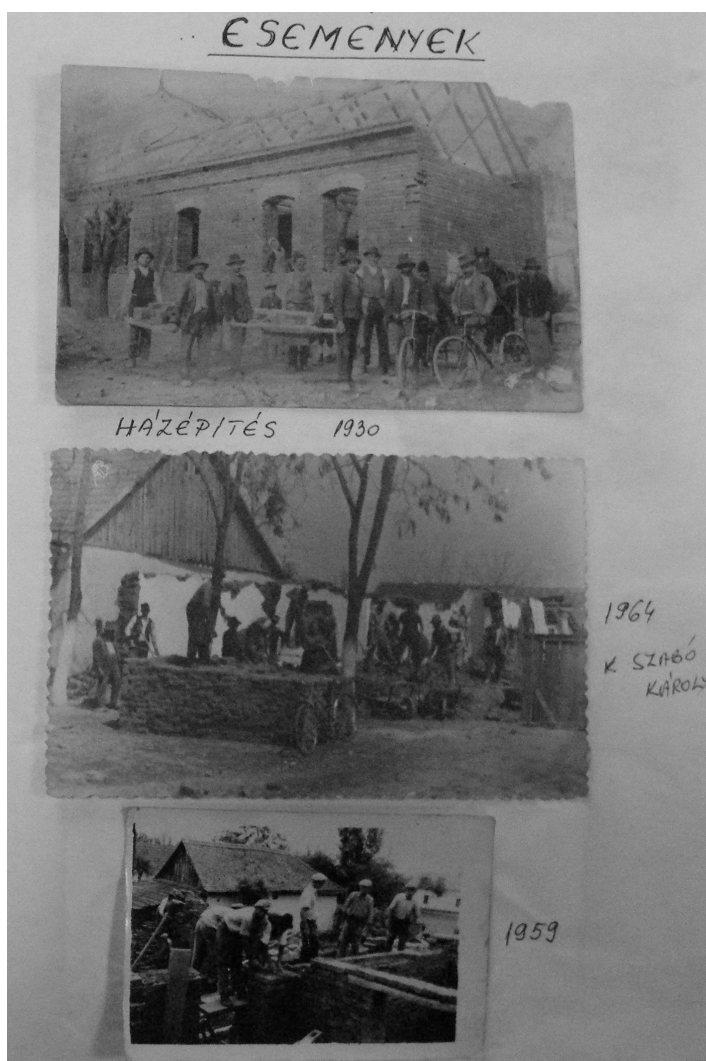
² A helyi vendéglátóink, segítők és interjúalanyaink mellett köszönettel tartozom egykori hallgatóimnak, Csuri Szendrának, Nagyllás Anikónak, Pintér Zsófiának, Szőnyi Viviennek, Terendi Viktóriának és Vörös Laurának a terepmunka során nyújtott önzetlen segítségükért, illetve egyes, diktafonnal rögzített szövegek lejegyzéséért.

A faluban két alkalommal végeztem néprajzi-antropológiai terepmunkát, gyűjtéseket. 2012. augusztus 25–28. között a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke által szervezett kutatótábor keretein belül készítettem első interjúimat a végváriakkal, illetve résztvevő megfigyelést végeztem a helyi falunapon. Ezen kutatás eredményeit a következő alkalommal (2013. május 31 – június 1.) egyetemi hallgatók segítségével igyekeztem kiegészíteni, ellenőrizni és pontosítani. A kutatás során strukturált és félig strukturált interjúkat készítettünk a helyi táncélet és tánckészlet változásairól, de mélyinterjúkat is rögzítettünk néhány, a falu művelődési viszonyait régóta figyelemmel kísérő és jól ismerő helyi értelmiségivel.³

A terepmunka során feltűnt, hogy a végváriak többsége fontosnak, szinte személyes ügynek tartja a falu múltjára vonatkozó adatok összegyűjtését és reprezentálását.⁴ A helyi intézményesített hagyományőrzés intenzitása mellett a családoknál megőrzött, sok esetben tudatosan rendszerezett fénykép-, video és hangzóanyag, óriási mennyiségű kéziratos és nyomtatott dokumentum is ezt támasztotta alá.

³ Külön köszönet illeti Balogh (Csonka) Gizella, Bódis Ferenc lelképásztort, Kádár Levente egyházközségi lelkész, Kele István, Kele (Vicze) Klára, Mátyás (Pataki) Erzsébet, Nagy (Virág) Julianna, Pataki Sándor, Păștean (Korka) Erika, Păștean (Mátyás) Lúdia, Szabó (Fűlűp) Rozália, Szabó Károly, Szabó Lajos, Szabó (Vincze) Rozália, Szarvas Lajos, Székely (Lehűcz) Sára, Tamássy Jenű és Tűth Antal végvári lakosokat.

⁴ Vű. Pataki 2014a: 90–91.

I. Részlet Mátyás (Pataki) Erzsébet dátumozott képes füzetéből.

Ezek feldolgozását nem tudtam ugyan teljesen elvégezni, csupán áttekintésük történt meg, az innen származó adatok mégis nagymértékben segítettek munkámat. Kiemelt fontossággal bírnak a táncok formai és a kapcsolatos térhasználati módozatok vizsgálatának szempontjából a végváriak által az 1990-es évek óta készített videofelvételek, melyek elemzésébe néhány helyi táncost és zenészt is igyekeztem bevonni.

Adatközlőim szinte kivétel nélkül olvasott-művelt emberek voltak, a tradíciókra vonatkozó reflexióikból kiértékelődött, hogy a revival (hagyományőrzéssel kapcsolatos) jelenségek életüknek fontos részeivé váltak. Tudatában voltak annak, hogy a hagyo-

mányörzés meghatározó szerepet játszik saját lokális és nemzeti identitásukban. Ez sokszor az interjúszövegekben is tükröződik.

Külön ki kell térni Tóth Antal helyi lakos írásos visszaemlékezéseire,⁵ amelyek kutatásom fontos forrásanyagát jelentik. Narratíváit a vele és a többi adatközlővel készült interjúk adataival, a résztvevő megfigyelések során szerzett benyomásokkal vettem össze, egészítettem ki. Sorait (csakúgy, mint más idős adatközlők mondatait) áthatja az igazságosabbnak, emberségesebbnek érzett múlt (a tétesítés előtti időszak) iránti nosztalgikus vágyódás (*akkoriban a lopásból nem lehetett gazdulni*⁶), de a helyi folklór „értékeiről” szóló sorai is jelzik a téma iránti elfogultságát. Szövegeinek elvitathatatlan értéke, a vizsgált kérdések fontos émikus perspektíváját nyújtja, a változásokról pedig meglehetősen konkrétan, mondanivalóját példákkal illusztrálva, az eseményeket gyakran évszámokhoz kötve beszél. „Változás az mindig van...” jegyzi meg kéziratos monográfiájában.⁷

A falu vázlatos bemutatása

Végvár (románul: Tormac), a meglehetősen későn települt és hanyattatott sorsú község lakosságának ősei a 18–19. századi telepítések során kerültek az akkor még Rittberg nevű településre.⁸ A falu az 1800-as évek során többször cserélt földesurat. A mostani magyar lakosság ősei Arad, Bács-Bodrog, Békés, Bihar, Csanád, Csongrád, Fejér, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Pozsony, Szabolcs, Szatmár, Tolna és Torontál vármegyék területéről idetelepített magyarok voltak.⁹ A második világháború után erdélyi magyarok illetve kisebb számban környékbeli románok is érkeztek a faluba. A falu jó infrastruktúrája, a végváriak szorgalma és tehetsége nyomán jelentős gazdasági fejlődés indult el, melynek eredményeit már a 19. század végétől tapasztalni lehetett.¹⁰

⁵ Tóth Antal 1993a–b. Anti bácsi a végvári közösségi élet egyik központi alakja, minden hagyományörző tevékenység lelkes támogatója, a helyi Nőszövetség egyetlen férfitagja.

⁶ A szakirodalmi idézeteket idézőjelbe helyeztem, az adatközlőtől vett szóbeli idézeteket idézőjel nélkül, dőlt betűvel jeleztem.

⁷ Tóth Antal 1993a: 67.

⁸ Rittberg történetéhez lásd Borovszky (szerk.) [1914]: 124–125.; Balázs – Gutai 2014: 26–29.; Szmida – Nikolényi 1901: 1–25, 45–46. A Bánát sokszínű etnikai képének kialakulásához lásd Bodor 1914; Buchmann 1936.

⁹ Egyes kibocsájtó településekkel tartott kapcsolatok emlékei még ma is élnek az idősebb generáció emlékeiben. Lásd Balázs – Gutai 2014: 18–24, 29, 39, 42, 47, 49, 51, 58. Pataki Sándor visszaemlékezéseiben olvashatjuk, hogy gyermekkorában a nagyapja többször lovas kocsival tette meg a Végvár-Sárpilis távot. (Pataki 2013a: 30.)

¹⁰ Vö. Szmida – Nikolényi 1901: 27. A tanyasiak ugyan a visszaemlékezők szerint meglehetősen el voltak szigetelve a falutól, hiszen csak a templomba, a malomba és a szerdai piacra jártak be, egyébként pedig kizárólag a *határcsöszök pletykáiból* tudtak információkat szerezni a kívülről. (Tóth Antal 1993a: 14.) Különösen a szerdai vásár volt közkedvelt találkozóhely. A végváriak emiatt a szerdát *kis vasárnapnak* is hívták. A szerdai hetivásárt már 1851-ben említik. (Fényes 1851: 294.)

2. A végvári vásártér a magasból.

A településen a meglepően sokoldalú növénytermesztés és állattenyésztés mellett a kereskedelem is virágzott.¹¹ A két világháború között már 6-7 cséplőgép volt a faluban. Tóth Antal helyi lakos kézíratos visszaemlékezésében negyvenféle kismesterségről tudósít a kommunizmust közvetlenül megelőző időszakból,¹² de gőzmalom, vasöntöde és gyógyszerár működéséről is van tudomásunk.¹³

¹¹ Pataki 2013a: 32–33.

¹² Tóth Antal 1993a: 39–59. Egy, a 20. század elejére vonatkozó visszaemlékezés szerint a faluban már géppel varrtak. (Tóth Zoltán 2015: 24.) Lásd még Szmda – Nikolényi 1901: 38.

¹³ Borovszky (szerk.) [1914]: 125; Szmda – Nikolényi 1901: 36; Tóth Antal 1993a: 48.

3. A végvári Malom a 20. század első felében.

A visszaemlékezések szerint Végvárnak 1938-ban saját villanytelepe volt. A község anyagi lehetőségeit mutatja, hogy 1900-ban egy kisdédóvót, 1911-ben pedig egy új, irodával és igazgatói lakással is rendelkező iskolát tudtak felavatni.¹⁴ A gazdasági előrelépések jelentősen hozzájárultak a község kultúrájának gyors polgárosulásához, a művelődési élet intenzitásához.¹⁵

4. A Singer varroda tanfolyama Végváron, 1936-ban.

¹⁴ Păștean (szerk.) [2002]: 6.

¹⁵ A korai polgárosodást mutatják a 20. század legelején készült családi fényképek is, amelyeken egyaránt szerepelnek paraszti és polgári ruhát viselő személyek.

A 19.-20. század történeti, néprajzi összefoglalói a környék jelentős magyar településének tartották Végvárt.¹⁶ A Borovszky-monográfia szerint a településnek 1912-ben fogyasztási és értékesítő szövetkezete (Hangya), hitelszövetkezete, iparos egyesülete, gazdaköre és takarékpénztára is volt.¹⁷ Ezekkel párhuzamosan jöttek létre olyan kulturális szervezetek, „erkölcsi testületek”, melyeknek célja „a község kulturális és erkölcsi életének emelése és népe anyagi jólétének munkálása”¹⁸ volt, irányítása közvetlenül a katolikus egyházhoz kapcsolódott. Végváron a 20. század elején például Zöld Mihály végvári lelkész, a bánsági egyházmegye esperese volt a vezetője szinte az összes fent említett művelődési intézménynek.¹⁹ Itt kell megemlítenünk az 1930-as években már működő Református Nőszövetséget és szintén az egyházhoz kapcsolódó népdalkört.²⁰ Fontos szerepet játszott még a falu kulturális életében az 1887-ben alakult Végvári Önkéntes Tűzoltóegylet (később Tűzoltó Testület), amely a kezdetektől minden évben tűzoltóbált rendez. Ez máig a község egyik legfontosabb táncalkalma.²¹

5. A Végvári Önkéntes Tűzoltóegylet a 20. század elején.

¹⁶ Bodor 1908: 253.

¹⁷ Borovszky (szerk.) [1914]: 125. Az Iparos Egyletben könyvtár is működött a 20. század közepéig. (Pataki 2013c: 83.)

¹⁸ Orth 1934: 4.

¹⁹ Orth 1934: 4.

²⁰ A végvári Nőszövetségről bővebben lásd Pataki 2013b: 71–72.

²¹ A Tűzoltóegylet történetéről bővebben lásd Szmidá – Nikolényi 1901: 41; Pataki 2013a: 31–32.

A szabadidő eltöltésnek változatos formái alakultak ki a faluban: 1869-ben például már polgári olvasóköri működött itt,²² a kultúrház az 1930-as években, a mozi pedig 1949-ben épült.²³ Különösen az iparosegyleti billiárdozásokra emlékeznek sokan az adatközlők közül, de a kocsmák kuglipályái is tele voltak hétvégenként. A falusi és a tanyákon élő gazdák vasárnaponként a gazdakörbe jártak. Ez utóbbi intézmény a téjesítés alatt szűnt meg, az Iparos Egylet létezett még az 1960-as évek közepén-végén. Az első rádiók az 1940-es években, a televíziók és gépkocsik szinte egy időben, az 1960-as évek elején jelentek meg a faluban.

6. A kultúrház színpada az 1950-as években.

A korán induló és rendkívül fejlett sportéletéről is érdemes itt szót ejtenünk.²⁴ Végvárnak az első világháború idején már volt labdarúgócsapata, birkózóegyesülete, később atlétika, az 1950-es évektől pedig asztalitenisz-oktatásról is van tudomásunk. A sportolókat a Végvári Sport Egylet fogta össze már az 1920-as években. Ezek a csoportok jó-

²² Szmidá – Nikolényi 1901: 40.

²³ A Hangya Szövetkezet az 1930-as években új üzletet és kultúrházat épített fel. (Pataki 2013c: 82.) A visszaemlékezések szerint a kultúrház egy rendkívül fontos közösségi helyszín volt. Az 1970-es évekig a mozi mellett színdarabokat, valamint felolvasóesteket rendeztek az épületben. A felolvasóestekre szép számban érkeztek idős asszonyok akik a program alatt kézimunkáztak, ami egyfajta társasmunka-jelleget kölcsönzött az eseménynek.

²⁴ Végváron 1921-ben alakult meg az első labdarúgó csapat, a második világháborút megelőzően pedig már lóversenyeket is rendeztek. (Pataki 2013b: 65.) A falu sportéletéről bővebben lásd Pataki 2014b: 67–68.; Tóth Antal 1993a: 68–70.

részt önképzőkörszerűen működtek, de rendszeresen részt vettek a közeli Temesváron illetve más bánáti városokban rendezett versenyeken. A visszaemlékezések egyértelműen mutatják, hogy működésük és eredményeik erősítették a végváriak lokális, sőt etnikus identitástudatát.

A település paraszti műveltsége tehát korán és meglehetősen erőteljesen polgárosult, amit a helyi tánc- és zenekultúra múltjának vizsgálatakor is tapasztalhatunk.

A polgárosodást tekintve mintául a közeli Temesvár és Szeged fejlett kulturális élete szolgálhatott, melyben a tánc is fontos szerepet játszott.²⁵ Ezzel összefüggésben megemlíthetjük a Végvárhoz közel fekvő Buziásfürdő fürdőtelepét is, melynek programjai között a pihenésre és a gyógyulásra szolgáló események és szolgáltatások mellett a 19. század második felétől már ott találjuk a táncmulatságokat is. Az itteni táncestélyeket a 20. század elején az egész környékről, így Végvárról is látogatták.²⁶

Gazdasági és kulturális téren egyaránt szoros kapcsolatokat ápoltak a bánáti németekkel a végvári magyarok. A végváriak tisztában vannak vele, hogy a falu első telepei németek voltak.²⁷ Később is éltek itt német lakosok, amiről házelnévezések is tanúszkodnak (Rieder-ház, Ritzert-ház stb.)²⁸ A visszaemlékezések szerint az 1930-as években létezett még a cseregyerekrendszer Végvár és Niczkyfalva között,²⁹ ami szintén fontos szerepet játszott egymás kultúrájának megismerésében, a műveltségbeli elemek cseréjében.³⁰ A helyi németek kulturális hatása érezhető a bánáti paraszti fúvószené helyi, régre visszanyúló hagyományaiban is.

A Végvári Polgármesteri Hivatal 2017-es adatai szerint a község lakossága jelenleg 1636 fő, ebből 940-en magyarnak, 696-an pedig románnak vallották magukat.³¹

²⁵ A temesvári polgárság és nemesség köreiben rendkívül élénk táncélet folyt a 18-20. században. (Lásd Berkeszi 1900: 95, 97, 100, 102.; Takáts 1899.) Szegednek a délmagyarországi területekre gyakorolt kulturális hatását bemutató Reizner megjegyzi, hogy a 19. század első felében „...bálak alkalmával a társaságok és családok egész sora járt be Szegedre”, különösen Torontál vármegyéből. (Reizner 1895: 58.)

²⁶ Bodor 1908: 251., 253.

²⁷ Lásd Balázs – Gutai 2014: 26–29.

²⁸ Pataki 2013a: 32. Vö. Balázs – Gutai 2014: 29.

²⁹ Pataki 2013a: 34.

³⁰ „Vegyes nemzetiségű vidékeken szokásban volt, hogy különböző nemzetiségű családok (...) gyermekeiket kicserélték, idegen szóra küldték, hogy az idegen, hasznosnak ítélt nyelvet tökéletesen elsajátítsák, az idegen környezetet, szokásokat megismerjék...” (Morvay 1977.)

³¹ A 2002-es népszámlálási adatok szerint 1593 személy volt a faluban, akik közül több mint 70% magyarnak vallotta magát. (Varga E. Árpád 2010.)

Végvár zenészei és zenei élete

Végvár zenei életét a rendelkezésünkre álló források alapján a 19. század végétől napjainkig tudjuk vázlatosan áttekinteni.³² A falut a Szmda – Nikolényi monográfia kifejezetten dalos kedvűnek, muzikálisnak írja le az 1900-as évek elején.³³ Különösen a magyar nóta állt nagy becsben ebben az időben, az írás még nótaszerzőkről is említést tesz.³⁴ Történeti források, az interjúk és a helyszíni megfigyelések egyaránt arról tanúskodnak, hogy Végvár zenei élete rendkívül sokszínű volt és a mai napig az. A legegyszerűbb hangkeltő eszközöktől (pl. fésűre helyezett selyempapír, kondáskürt³⁵ stb.) kezdve a bonyolult hangszer-összeállításokig mindenre találtunk példát a faluban.

A kisebb, háznál tartott mulatságokat (muri, keresztelő, névnapozás, disznótor) a legtöbb esetben egy szál citerás, vagy egy tamburás, majd a második világháború után egy tangóharmonikás, helyi elnevezésben *akordionos* muzsikálta ki.³⁶ A tanyavilágban sokáig fennmaradt a citera mint tánckísérő hangszer.

7. Citerazenekar fellépése a Végvári Kulturális Héten az 1970-es években.

³² A végvári zenei hagyományok 20. századi történetéhez lásd még Pataki 2014b: 58–59.

³³ Szmda – Nikolényi 1901: 41.

³⁴ Szmda – Nikolényi 1901: 41–43. Az egyik legtehetségesebb nótaszerzőről, Gyulai Kele Lászlóról Kádár Károly egykori iskolaigazgató külön megemlékezik a Néprajzi Múzeumba leadott dolgozatában. (Kádár 1984: 209.)

³⁵ Az idősebb adatközlők emlékeznek rá, hogy a *csűrhés/kondás* az 1950-es években még kürtszóval jelezte a disznócsorda reggeli kihajtását.

³⁶ Egy adatközlőnk cimbalmost is említett.

Az autodidakta zenélés és a tudatos, sokszor intézményesített zenetanítás egyaránt nagy hagyományokra tekint vissza. A falu populáris zenei kultúrája és a közoktatás rendkívül szoros kapcsolatát mutatja, hogy a falusi citerásokból már az 1950-es években zenekart szerveztek iskolai kereteken belül. Erről az egyik végvári zenész a következőképpen emlékszik:

[Te hol tanultál citerázni?] *Csak magánúton, én tanítani nem tudok én...(...)*
*Persze, hát itt vót citerazenekar is. Meg hát, tudod, hogyha az ember egy kicsit zenélt, aztán tapogatja... [az új hangszert] Hát, itt a kulturális műsorokon azér', ugye az egész zenekar elővett egy-egy citerát, és akko' az idős citerások, meg vótak fiatalabbak is, hát vót, hogy tíz-tizenöten álltunk a színpadon. Nem olyan szinten, mint most csinálják! (...) Parasztosan, parasztzene! [nevet]. De a mienk volt, és örültünk neki!*³⁷

A faluban már a 20. század első harmadában létezett egy református énekkar, de egy 1957-es templomi ünnepséget hirdető meghívó szövegében olvashatjuk azt is, hogy vonósnégyes is működött a településen.

³⁷ Elmondta Szarvas Lajos (1959). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 28-án, Végváron.

A VÉGVÁRI REFORMÁTUS „KÁLVIN“ VEGYESKAR

1957 március hó 17-én este 7 órakor, a református templomban

énekkari hangversenyt

ad

SORREND:

1. Gyülekezeti énekek : 10 dicséret, XXV. zsoltár 1—2 verse.
2. Igét hirdet : **NÓGRÁDI BÉLA**, nagybányai lelkipásztor, teológiai magister j.
3. Halmos : Minden földek. (Énekkar).
4. Tóth Lidia szavalata.
5. Bach J. S. : Ragyogva tűz a napsugár. (Énekkar.)
7. Bujdosó Lajos szaval.
8. Tóth Juliska szaval.
9. „Éneklő gyülekezet — élő gyülekezet” címen előadást tart **LEHÖCZ FERENC** presbíter, az énekkar elnöke.
10. Tóth Sárka szavalata.
11. Vonósnégyes. Tagjai : Teleki Mihály, D. Kovács Albert, Patkós István, Vass János.
12. Ha szívem néha elszorul. (Énekkar.)
13. Neander : Áldjad én lelkem. (Énekkar.)
14. Gyülekezeti záróének : XC. zsoltár 1. verse.

Karnagy :

Dr. KÁDÁR ISTVÁN

lelkipásztor

65220 - I^oT 1572 - 1957

8. Meghívó egy 1957-es énekkari hangversenyre.

1894-ben a falu központjában az akkori Kossuth (később Petőfi) park avatásán a zenei pavilonban már gyermekekből álló fúvószenekar játszott, a helyi elnevezés szerint *pléhzenét*.³⁸ Az 1900-as évek elején Rácz Sándor cigányprímás és zenekara „tüzes csárdásaival” mulattatta a környéken sétálókat.³⁹ Tóth Antal visszaemlékezése szerint a végvári *falusi* (vagyis parasztzenészekből álló) zenekarok később alakultak ki. Emlékszik egy kis családi lakodalomra, ahol egy öttagú *mezítlábas cigánybanda*

³⁸ A végváriak nagyon kedvelik a fúvószenét, a környék legrégebben együtt játszó fúvószenekarát a temesrékasi sváb bandát rendszeresen vendégül látják különböző jeles alkalmakon, a 2012-es ottlétünkör például, a falunapokon zenéltek.

³⁹ Szmda – Nikolényi 1901: 37.

muzsikált a szomszéd faluból *nem is akárhogyan!*⁴⁰ A fentiekén kívül az 1940-es évekig a parkban a nyári vasárnap délutánokon rezesbanda muzsikált. Egy végvári idős adatközlőnk a következőképpen emlékszik:

*Ahun itt van a park, minden vasárnap ott ingyen vót egy zenekarunk, rezes. Nagy dobbal, trombitákkal. Minden vasárnap szólt a zene két órától este nyóc óráig. [És táncoltak is erre a zenére?] Nem! Ott körbeálltunk, sétáltunk, mög danótunk is, ez vót a szórakozás.*⁴¹

Egyébként Végváron a második világháború idején már nem voltak cigány, csak magyar *kottista* (kottát olvasni tudó) zenészek, néhányuk több hangszeren is tudott játszani.⁴² Közülük a Kürti Kovács-féle bandára, valamint Molnár Béni, Szabó István valamint Szalai Károly primások által vezetett zenekarokra emlékeznek a végváriak a 20. század elejéről-közepéről. Rajtuk kívül számos, kevésbé tehetséges zenésztől is van tudomásunk, ezeket a végváriak tréfásan *kocamesternek* (kontárnak) nevezték.

9. A Teleki zenekar. Guggolnak: Patkós István, Vass János. Álló sor: Gy. Kiss Albert, Baranyi Sándor, Vass József, Kovács Albert, Teleki Mihály, Faragó István és Baricsa János.

⁴⁰ Tóth Antal 1993a: 67.

⁴¹ Elmondta Szabó (Fülöp) Rozália (1923–2017). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 1-én, Végváron.

⁴² Balázs – Gutai 2014: 55. Vélhetően ennek köszönhető, hogy a zenészekre gyakran alkalmazott sztereotíp megjegyzések, miszerint lusták, nem szeretnek dolgozni stb. meglehetősen ritkán fordultak elő a beszélgetések során. (Tóth Zoltán 2015: 43.)

A jelentősebb táncalkalmakat (bál, lakodalom) a Teleki-banda muzsikálta ki az 1970-es évekig. A Teleki Mihály vezette zenekar egy, esetenként két prímásból, egy kontrásból, egy vagy két klarinétosból, egy cimbalmosból⁴³ és egy nagybőgősből állt.⁴⁴ A *bandában* az 1948–50-es években kezdték el használni a dobot is, amit a Teleki által párhuzamosan működtetett, 15-20 tagú fúvós zenekarából kölcsönöztek. A banda a visszaemlékezések szerint népzene, 19. századi 20. század eleji társastáncokat, magyarnótákat, németes indulókat valamint operettslágereket játszott. A repertoárjuk később, az 1960-as években bővíthetett magyar és román táncdalokkal. Teleki Mihályt tartották a környék legjobb prímásának, de cimbalmosa, Baricsa János is kiemelkedő tudású zenész volt. A két muzsikus gyakorta rivalizált is egymással, ami jót tett a község zenei életének, hiszen mindketten igyekeztek tudásukat szélesebb körben népszerűsíteni, továbbadni. Elismert muzikalitásuknak köszönhetően ők voltak az időszak legkeresettebb, egyben legdrágább muzsikusai.

*Én sokáig vótam (...) ennek a zenekarnak a sofőrje. Vót aotóm (...) asztá' én vittem őket vidékre. (...) Még akko' a cimbalmos még megvót, az öreg Baricsa. (...) A lakodalmak mindig (...) szombaton dilután votak... itt a környékünkbe' is. És hazajöttünk (...) ott a kulturoththonba' ott tartották a hangszert és akkor még olyan kedvük vót nekik, még akkor nekiálltak egy kicsit, oszt akkor mulattak. Már akkor kitörtek magukbu'. - Na, mos' már vége van! Szabadok vagyunk! Megszabadúttunk! - Most az a bizonyos Baricsainak (...) kedve vót cimbalmozni. És akkor nekifogott, kiverte ezt a – Temető a Tisza, mikor kivirágzik... [kezdte magyarnótát] – De micsoda gyönyörűen kiverte asztot a cimbalmot. Azt nem felejttem el soha! Csodálatos tudománnyal vót.*⁴⁵

Hozzájuk csatlakozott alkalmanként egy segédprímás is, így például Zsigmond Sándor, aki a Bánát-szerre híres zenekar, az Esztrád vezetőjének, Kele Istvánnak közvetlen elődje volt.⁴⁶ Zsigmond Sándor több hangszeren is játszott: a visszaemlékezések szerint az összes vonós hangszeren, cimbalmon, sőt fúvósokon is.

A fent említett zenekarok nem csak táncalkalmakon muzsikáltak, Végváron egészen az 1980-as évekig fúvós zenével kísérték a halottas menetet is. A halottkísérő zene funkciójáról és a temetési rítus változásairól Tóth Antal számol be: „Valamikor nagy

⁴³ A visszaemlékezések szerint a cimbalmos kiverte annak a nótának a kótáját, tehát dallamot játszott nem (csak) harmóniákat. Ez is magas színvonalú vélhetően zeneiskolából származó zenei tudásra utal. (Vö. Sárosi 1998: 43–44.)

⁴⁴ Idősebb végváriak ezt a felállást tartják *óntikusnak*. A kifejezés szintén egy reflexió a revival mozgalom hatására.

⁴⁵ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 5. 31-én, Végváron. A *Temető a Tisza, mikor kivirágzik* c. magyarnóta Salacz Elemér és Dancs Szilárd szerzeménye. Először egy 1949-es hanglemezen jelent meg László Imre énekes és Kóczé Gyula cigányzenekara előadásában a Tonalit Kiadónál.

⁴⁶ Az Esztrádot megveszerte és azon túl is nagy hírnevet szerző zenekarnak tartják ma is. (Vö. Pataki 2013d: 77.)

hagyománya volt, hogy a fúvós zenekar[ok] még temetéseket is kiszolgáltak. Bizony ott hullottak a könnyek, amikor hét-nyolc tagú fúvós [muzsikált] úgy a háznál, mint a temetőben. Ha most napjainkban (...) valaki igényel zenekíséretet, jön három szaxofonos, akik gúnyt csinálnak azokból a szép magyarnótákból.”⁴⁷

A végvári zenei kultúra egyik színfoltja volt az éjjeli zene, a *szerenád*. A lányos házakat sorba látogató legények, esetleg zenekar kíséretében magyarnótákat, ún. *hallgatókat* énekeltek az ablakok alatt. A szokás során tánc ugyan nem fordult elő, de mégis kapcsolatban állt a táncillemmel, ahogy azt az egyik idős végvári asszony le is írja:

*Mikor egy fiú még nem jegyezte el a lányt... akkor megfogadott egy zenekart és éjjelko' elment avval a zenekarral, meg vagy két barátjával az ablak alá. És ott szép muzsikát muzsikáltak és ők meg danótak. (...) Éjjeli szerenád... úgy mondták neki. Ha akarta ez a fiú a lányt hódítani, akkor éjjeli zenével hódította. Ha ez a lány akarta fogadni, akkor gyufával vagy... később gyertyával [világítva] kinyitotta az ablakot. (...) Így az ujsa közé tette a három szál gyufát, meg volt gyújtva és azzal fogadta. [Honnan tudta, ki van az ablakban?] Hát a szíve diktálta! (...) [És ha a lány nem akarta fogadni?] Egyszerűen nem nyitott ajtót, se' ablakot. Nem gyújtott gyufát. Akkor öt-hat fiú vagy tíz is ment, akkor mentek a másik leányhoz, érted. (...) Elénekeltek ezt az elsőt, aztán - Egyen meg a fene! - mentek tovább. Legfeljebb csak vót annyi esze annak a fiatalnak is, hogy nem kérte fel táncolni. (...) De ebbű' nem vót harag.*⁴⁸

A visszaemlékezések tanúsága szerint az 1940-es évektől az 1990-es évekig a sport és a zene szinte elválaszthatatlan volt egymástól. A helyi futballcsapat edzései, mérkőzései végén mindig közös italozást és nótázást rendeztek a játékosok és a helyi szurkolók. Az adatközlők szerint ez fontos eleme volt a közösségi kohézióknak. Főleg az idegenbeli mérkőzésekre emlékeztek jó szívvel, elmondva, hogy ezeket az alkalmakat még komolyabban vették, hiszen ilyenkor alkalmuk nyílt, hogy hangos éneklésükkel más közösségek előtt a „végváriságukat” is demonstrálják.⁴⁹

A Teleki-banda szárnyai alól kikerülő Esztrád zenekar 1969-ben alakult.⁵⁰ A visszaemlékezők mindkét bandát népi zenekarnak hívták, utalva ezzel a repertoárjukra, amelyekben mindig nagy arányban szerepeltek újstílusú népdalok, magyarnóták és

⁴⁷ Tóth Antal 1993a: 67.

⁴⁸ Elmondta Szabóné Fülöp Rozália (1923). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 1-én, Végváron.

⁴⁹ Pataki 2014b: 68. Néhány ismert, magyarnóták átköltéséből származó futball-indulót olvashatunk a Tóth Antal írásában. (Tóth Antal 1993a: 69–70.)

⁵⁰ Id. Teleki Mihály híres primás volt, több végvári nemzedéket tanított zenére így például a Temes megye legjobb zenekarának minősített Esztrád '69 fiataljai, a Kele István-féle nemzedék is a keze alól került ki. (Pataki 2013a: 30–31.)

csárdások, de arra is, hogy mindkét zenekarban hagyományos hangszereket használtak. Az összes zenész egyaránt játszott vonós és fúvós hangszeren. Az Esztrád esetében az 1970-es évektől már elektronikus hangszerek, mint például gitár (helyi nevén *túróreszelő*), villanyorgona használatáról is kell beszélni.

Az Esztrád zenekar működéséről érdemes bővebben szólni. Az együttes többek megfogalmazása szerint *végvári-ízű muzsikát* zenélt és deklaráltan hagyományőrző munkát végzett. Felvállalt feladatnak tekintették a *zenei alkalmak szokásainak betartását*, *Végvár gazdag szellemi értékeinek továbbadását*, ahogy a zenekar vezetője többször is fogalmazott. Repertoárjukban főleg magyarnóták, kisebb mértékben új stílusú magyar népdalok, magyar operettek betétdalai valamint román és magyar népies tánczene illetve táncdalok (Záray – Vámosi, Koós János stb.) is szerepeltek. Kele István visszaemlékezése szerint:

*Népdalt kevesebbet [játszottunk], de nótát ezrivel. Erre volt igény a faluban.*⁵¹

Előfordultak ezeken kívül 19-20. századi társastáncok kísérőzenéi is, így a helyi zenészek által *báli zenének* nevezett tangó és keringő, valamint a ländler, a foxtrott, a polka és a *bújóspolka*, illetve az 1980-as évektől a twist is. Néhány játékos lakodalmi tánczenét is játszott az Esztrád, mint pl. a *gólyatánc*, a *kacsatánc*, és a *pingvintánc*. A Petőfi Rádió által sugárzott műsorok nyomán az 1980-as évektől egyre erősebben jelent meg a repertoárban a magyar könnyűzene (Illés és Koncz Zsuzsa, Omega, később pedig a Neoton Família), elvétve pedig a szintén ebben az időszakban divatba kerülő angol nyelvű diszkó (Abba, Boney M. stb.) is.⁵²

⁵¹ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 29-én, Végváron.

⁵² Gyűjtött adataink azt mutatják, hogy az 1950-es évektől a lakodalmakban, szerenádokon szinte kizárólag műdalokat, ritkábban új stílusú népdalokat énekeltek a végváriak.

10. Az Esztrád zenekar és tanítványai 2009-ben, a zenekar 40 éves jubileumi műsorán.

A ma is aktív zenész, Szarvas Lajos visszaemlékezése szépen példázza az újabb zenei divatok megjelenését Végváron.

[Zenei értelemben ti mindig élő kapcsolatot ápoltatok Magyarországgal?] Az öregek, ők itt helybe'[tanultak], *ugye ami volt, meg a zenei forrásuk maga a katonaság vót.* (...) *Hát mi asztán már a hetvenes évekbe' kerestük, hogy valami újat is [játshunk], nem mindig csak [a megszokottat].* (...) És akkor, hát nekünk is rokonság lévén kinn Sándorfalván, Szatymazon, Pusztaszeren. (...) És akkor kértük, küldték a nótát, a kisebb kiadványokat. [Ezt szabadon át lehetett hozni a határon?] *Hát, nem szabadon, de ha az embernek valamire szüksége van, akkor utánajár.* [Nevet] (...) *Hát, a legegyszerűbb az vót, ha nem dugtad el. Beleraktad [a kottát] a reklámszatyorba, és akkor melléd dobtad.* Hát, jó, tehát nem töménytelen mennyiségbe', egy-két kis füzetet. (...) *Ugye, hát [a vámosok] akkor is az elektronikát keresték, a kávé, az ilyesmit, de (...) ha benne vót mán egy olyan népdal, vagy nóta, amibe' benne a szövegbe - Magyarország - akkó' már ferdén néztek rád.* (...) *Meg hát aztán,*

*ahogy mind' fejlődött a technika, hogy egy-egy kazettás (...) magnóhoz hozzájuthattunk, akkor, ha más nem, a Petőfi Rádió akkor telibe sugárzott itt, hát onnan loptuk le a műsorokat, s onnan az ember tanult.*⁵³

A zenészek tehát magyarországi rokonaik, ismerőseik révén sokszor a határon át-csempészve szereztek be kottákat, lemezeket, kazettákat. A kapcsolódó narratívumok azt mutatják, hogy az anyaországi zenei és tánc kultúra képviselőivel való félig-meddig illegális kapcsolat is erősítette a végváriak nemzeti identitástudatát. A fent leírt eseményeket ugyanis a magyar anyanyelvű kultúráért vállalt kalandként, kockázatként fogták fel.

A rendelkezésünkre álló felvételek bizonyítják, hogy az Esztrád még az 1990-es évek elején is rendkívül széles skáláját ismerte a populáris zenének, a városon is népszerű magyar, román és angol zenei stílusok mindegyike előfordult az általuk kimuzsikált táncalkalmakon. A zenei divatok változásait az idősebb korosztály nem mindig fogadta jól. Többen úgy vélekedtek az 1990-es években egyre gyakrabban megjelenő szaxofonról is, hogy az *gúnyt űz a népzeneből*,⁵⁴ de a gitár használatát is többen kritikával illették.

Az Esztrád a végvári mulatságokon kívül igyekezett a környékbeli magyar lakosság zenei igényeit kiszolgálni. Zenei karrierjüket tudatosan építve már előre tájékozódtak egy-egy idegen falu lakodalmi/báli repertoárjáról, hogy megkeresés esetén sikerrel vállalhassák a munkát. A zenekar Románia-szerte több fesztiválon is sikeresen szerepelt, 1989-ben pedig egy bukaresti szereplés után hivatásos zenész státuszba kerültek, *professzionista* igazolványt kaptak. Ez feljogosította őket, hogy zenekarként Románia területén bárhol hivatalosan munkát vállalhassanak. A zenekar prímása és első trombitása Kele István, a kulturális, majd politikai életben végzett áldozatos munkája miatt a végvári közösség egyik vezető személyisége lett.⁵⁵ Irányításával vált a zenekar a helyi magyar nyelvű ének- és táncélet egyik legfontosabb tényezőjévé. Az Esztrád több megyei és országos szintű tánczenei versenyen is képviselte a végvári zenekultúrát, hozzájárulva a falu ismertségéhez. Mindezek miatt a zenekar a helyi identitás egyik sarokkövévé vált lokális és tágabb, nemzeti értelemben egyaránt. A zenekar pozitív helyi megítélését csak erősítette, hogy az 1980-as években a Securitate⁵⁶ félig-meddig nyíltan figyelte, fenyegette őket.

⁵³ Elmondta Szarvas Lajos (1959). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 28-án, Végváron.

⁵⁴ A népzene terminus alatt az általam kérdezett végváriak általában nemcsak a szaktudomány által népzene nék tartott zenei formákat értette, hanem a népies műzenét, operetteket és magyarnótákat is.

⁵⁵ Nem véletlen, hogy a zenészként közismert és a közösségért végzett munkájáért megbecsült Kele Istvánt választották a rendszerváltás után Végvár polgármesterévé. (Pataki 2013b: 66.)

⁵⁶ A Securitate, vagy Szekuritate (románul: Departamentul Securității Statului, azaz Állambiztonsági Osztály) a román kommunista diktatúra titkosszolgálata volt.

II. Kele István az Esztrád zenekar a 40 éves jubileumi műsorán, 2009-ben.

Az 1955-ös évben az állam összeolvasztotta a két tulajdonában lévő iskolát, és egyetlen, magyar és román nyelven működő tanintézetet hozott létre, melyben I-VII. osztályos magyar nyelvű és I-IV. osztályos román nyelvű oktatás folyt.⁵⁷ Ettől a korszaktól kezdve a végvári közösségi élet szervezői egyre nagyobb veszélyben érezték a magyar anyanyelvű kultúrát, és ezzel kapcsolatosan a település lakosságának magyar identitását is. Védekezésül sok esetben informális oktatási formákat használtak. Ilyen volt például az amatőr, nem intézményesített keretek között folyó zenélés és zenetanítás, amelynek megvoltak ugyan a hagyományai a faluban, eredményességét mégis inkább a kulturális és nemzeti identitás terén kifejtett erős, elsősorban érzelmi alapokon nyugvó ellenállásnak köszönhetette. Kele Istvánék az utánpótlás nevelésre gondolva az 1980-as és 1990-es években közel harminc falusi gyereket szerveztek be zenetanulásra, akik közül később többen önálló zenekart alapítottak.⁵⁸ Nagyban nekik köszönhető az is, hogy a végvári lakodalmakban a mai napig zenekart fogadnak, így az élőzene aránya sokkal nagyobb a disc-jockey által szolgáltatott elektronikus zenénél. Ez utóbbi megjelenése a 2000-es évek elejétől figyelhető meg Végváron. Az Esztrád a zenekarvezető betegsége után a 2000-es években felbomlott, tagjai közül azóta többen aktívan zenélnek különböző formációkban.⁵⁹

⁵⁷ Păștean (szerk.) [2002]: 7.

⁵⁸ Meg kell említeni, hogy a zenekar helyi kulturális életre gyakorolt hatása jóval a feloszlásuk után, még a terepmunkánk idején is érezhető volt.

⁵⁹ Az Esztrád zenekar az 1990-es években feloszlott ugyan, de márkanevként mai napig kedvelt a végváriak körében.

12. Fehér Kálmán, Szarvas Mihály, Szarvas Lajos, Kele István az Esztrád zenekar a 40 éves jubileumi műsorán, 2009-ben.

A visszaemlékezések szerint a végvári zenészek egészen a 21. századig nem tudtak ki-
zárólag a zenéből megélni. Általában földműveléssel vagy valamilyen kismesterséggel
foglalkoztak, a szocialista korszakban pedig ipari, termelőszövetkezeti munkások vol-
tak. A zenei szolgáltatás legtöbbször jó mellékjövedelmet biztosított, a rendelkezésre
álló adatok azonban egyértelműen tanúsítják, hogy a zenészek nem csak az anyagiakat
tartották szem előtt.

*Megérte az igénybevétel! Szépen szórakozó magyar közösség volt Végváron. Ahogy
megszólt a zene, má' táncoltak. Vacsorakó' nótá vót, tizenhárom-tizenöt dal, majd
szusszanás [szünet]. (...) Majd újból bekapcsolódtak a nótába. Olyan hangulat volt,
hogy néztük egymást [a többi zenésszel] a rövidujuban. Libabőrös vót a karunk.⁶⁰*

Ezt a Facebook oldaluk alapján mérhető társadalmi népszerűségük is mutatja (<https://hu-hu.facebook.com/esztrad69>).

⁶⁰ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 29-én, Végváron.

13. Mulatás egy végvári lakodalmon az 1970-es évek elején.

Az újabb technikai lehetőségeket kihasználva – egy egész zenekar hangzását utánozni tudó szintetizátor segítségével – a zenészek ma már egyedül is képesek egy-egy kisebb mulatságot kiszolgálni, ha nem is azon a zenei-esztétika szinten, ahogy azt az Esztrád tette valamikor. A technikai változások a korábbi zenei struktúrák egyszerűsödését, a helyiek által hagyományosnak tekintett repertoár csökkenését hozták magukkal. Megjelentek ugyanakkor újabb stílusok: az 1990-es évektől a lakodalmas rock, a 2000-es évektől pedig ennek a 4/4-es ütemre hangsúlyosan koncentráló technósított változatai. Ezen kívül lehetővé vált az éppen aktuális magyar, román és egyéb külföldi slágerek viszonylag egyszerű feldolgozása. Ezzel párhuzamosan szintén az 1990-es évektől kezdve a többségi társadalom zenei kultúrájának egyre nagyobb részét kitevő balkáni stílusok (manele, mahala stb.) is fokozatosan kedveltté váltak a végvári fiatalok körében. Az aktuális zenei kínálatot a számítástechnikai háttér segítségével könnyen interpretáló egyszemélyes zenekarok könnyebben piacot szereznek maguknak, mint a korábbi nagyzenekarok; gyorsabban alkalmazkodnak a zenei divatokhoz, és olcsóbbak, hiszen csak egy személy honoráriumáról kell az őt megfogadó közösségnek gon-

doskodni.⁶¹ Végvár intenzív zenei életére jellemző, hogy a helyi zenészek nagy száma ellenére sokszor muzsikáltak itt más falusiak is. Ezek közül a kisiratosi (Dorobanți) és a szapárfalvi (Țipari) zenekarra emlékeznek többen.

Táncok

A magyar állami oktatásban és programokban már a 19. század végén megjelenő nemzeti hagyományok megalkotását célzó törekvések hatásait tükrözik a tradicionálisnak számító táncokra vonatkozó lokális kategóriák megnevezései. A csárdást és a *legényest* az általunk megkérdezett legidősebb végváriak összefoglalóan *népi táncoknak* is nevezték, megkülönböztetve őket a *szalontáncoktól* és a *szórakoztató táncoktól*.

A régi stílusú ugrósra vonatkozóan a terepmunkánk során nem találtunk konkrét adatokat. Csupán a lakodalmak zenei repertoárjából, a menyasszonyfektető gyertyástáncsal kapcsolatban maradt fent két kanásztáncdallam (*Az oláhok, az oláhok facipőben járnak..., Megismerni a kanászt...*), ami arra enged következtetni, hogy a tánc valamikor ismert lehetett a faluban, de az első világháború környékén már biztosan nem táncolták.

A hagyományosnak nevezhető táncok közül a csárdás és a gyors csárdás (helyi elnevezéssel: *frisses*) formai sajátosságaira van a legtöbb adatunk. Ezeket általában párban táncolták, de adataink szerint már a 20. század közepén megjelent a körcsárdás is a faluban.⁶² Az 1970-es évektől egyre gyakrabban fordult elő, hogy hárman, négyen, sőt többen is táncolták a táncot.

⁶¹ Ezek az adatok nem végvári specifikumok, a modernizáció máshol is hasonló változásokat hozott a populáris tánckultúrát illetően. Az itt ismertetett végvári jelenségek szervesen illeszkednek egy világszerte zajló folyamatba.

⁶² Pataki 2013d: 77. A visszaemlékezések szerint a szapárfalvi muzsikusok között volt egy tangóharmonikás nő is.

14. Csárdás egy végvári lakodalomban az 1970-es évek elején.

(...) Vót olyan, hogy a négyesbe', mikor nagyon forogtak, vótak olyan lányok, akik nem tudták az iramot tartani és akkor azokat fölemelték. Lógott a lábuk körbe! Az nagy szégyön vót, mikor a lány fölemelte a lábát, elhagyta a földet! Az már nem vót dicsőség neki!

Nagy kör esetén előfordult, hogy a kör közepén egy pár táncolt. Ezt az idősebb adatközlők – vélhetően a szirbához hasonló térhasználat miatt – románosnak tartották,⁶³ a szakirodalom azonban a magyar nyelvterület más részeiről is ismerteti ezt a jelenséget.⁶⁴ A frissesben a kör egyre gyorsuló forgását általában egy erőteljes súlyvétellel, dobbantással állították meg, és váltottak utána irányt.

Négyesbe' (...) hatosba' is. Tehát akkor történt olyan, hogy mer' általában mondjuk, hogy csárdásoknál négyesben a szöveg, akkor mondjuk a harmadik sor végére, csak egy olyan kicsi kis kézszorítással [jelezték egymásnak] és akkor tudták, hogy akkor lesz (...) dobbantva. És akkor, de ritmusra fordultak visszafele.⁶⁵

⁶³ Vö. Martin 1995: 41., 79., 83., 90.

⁶⁴ Elmondta Păștean (Mátyás) Lidia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 06. 2-án, Végváron. Terepmunkáim során többször hallottam hasonló, a tánc és a szexualitás összefüggéseire utaló történeteket. Általános vélemény szerint szégyen volt a lányokra nézve, ha a legények tánc közben *levették őket a lábukról*.

⁶⁵ A szirba-t román nemzeti táncként ismerik a romániai magyarok. (A táncról bővebben lásd Pesovár Ernő 1997b.)

15. Körcsárdás az Esztrád zenekar a 40 éves jubileumi műsora utáni mulatságon, 2009-ben.

A páros csárdás előadásmódját áthatotta a tánciskolás stílus. Fogásmódja a váll-de-rék-fogás volt. A motívumkincse kettes csárdáslépésre illetve páros forgásra korlátozódott, úgy a csárdás, mint a *frisses* esetében. Az 1970-es évektől a fiatalok lassan áttértek a keringőfogásra, csárdáslépésük sokszor a párban egy irányban történt, így az egy kis köríven oda-vissza haladó mozgást eredményezett. Ez a forma a környékbeli románoknál is jellemző.

16. Tánc keringőfogással. Készült az Esztrád zenekar a 40 éves jubileumi műsora utáni mulatságon, 2009-ben.

A visszaemlékezések szerint a csárdáslépések indítását a jobb táncosok igyekeztek a dallamsor kezdetéhez igazítani.

Mi [a zenészek] csak magunkra figyeltünk. (...) Mikor láttam, hogy valaki nem úgy lépi a csárdást, hogy sorvégére legyen a második lépése, akkor ösztönösen már úgy jött, hogy én attól tartva fordítottam el a fejem. De [később] megszoktam, tudja, tanár úr. Volt olyan fiatal is, (...) hogy azt gondóta talán magáról, hogy a terembe' a legjobb táncosok közé tartozik, de abszolút soha nem táncolt ritmusra. (...) Mi is szórakoztunk. Mondjuk nem csúfoltuk ki, mert sose' szóltunk neki, de hogy mennyire antitalent lehet valaki!

Az Alsó-Tisza-vidéken többfelé ismert félfordulós-lippentős motívum előfordulásáról, a párelengedős csalogatásról, valamint a csárdáslépések bokarugózással járt formájáról, a *röszketősről* csak elszórt szóbeli adatok tanúskodnak Végvárt illetően.⁶⁶ A formakincs egyszerűségéről illetve a vertikálisan kis amplitúdójú mozgásstílusról számol be egyik férfi adatközlőnk:

⁶⁶ Martin 1980.

*Azok a gátaljiak, amikor járták a csárdást, azt olyan ugrálósan járták. Nem úgy, mint itt... Itt szép simán [táncoltak], mikor körbe' forogtak. Ők olyan ugrálósan járták, kettőt erről, kettőt arról. [Az] nehezebb vót!*⁶⁷

A visszaemlékezések szerint az 1900-as évek elején született táncosok esetében a páros forgás belső lábas volt.⁶⁸ Ugyanakkor a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem állíthatjuk biztosan, hogy a végvári csárdás lenthangsúlyos, ezt sem a videofelvételek, sem a visszaemlékezések nem támasztják alá egyértelműen.⁶⁹ Az 1920-as évek előtt született korosztálynál előfordult, hogy a páros forgás megállításakor félfordulót csináltak, lippentés, bedöntés nélkül, csupán egy hangsúlyos, térdhajlításos bokázó zárattal – helyi elnevezésben *rábiggyentek*. Ilyenkor egy-egy ügyesebb férfitáncos párját egyik kezével elengedve, *kicsapott a csizmaszárra*. Az egykori táncsoportvezető, valamint a zenekarvezető szóbeli közléseiben is fontos adatokat találunk a végvári csárdás előadasmódjáról:

*Vót egy érdekes fogás! A férfi alig mozgott, csak a nőt táncoltatta... Csak egyik kezével fogta a nőt. A nő (...) körbetáncolta a férfit. (...) Gyerekkoromban [láttam], meg is vótam sértődve [nevet], hogy a férfi mért nem mozog, csak a nő. Olyan nyegle-belelőssen táncoltak az öregek. Nem forogtak gyorsan...*⁷⁰

*Hát a frissesbe', akik nagyon jól járták (...) Csináltak olyan hirtelen megállásokat a forgás közbe. Tehát nem vártak meg dallamrészt, hanem hirtelen megálltak.*⁷¹

Ugyancsak hiányzik a csárdás motívumkincséből a nők kar alatti kiforgatása, ami a környékbeli román falvakban előfordul. Egy idős végvári férfi a szatmári falvakban látott páros táncokkal összehasonlítva a végvári csárdást motívikailag egyszerűbbnek látta az ottaninál: *Itt csak összekapaszkodtak és forogtak, mint a bolondok!*⁷² – mondta.

Mindez az itteni tánc kincs korai polgárosodását mutatja, illetve azt, hogy az ide települtek tánctudása, motívumkincse vélhetően már az 1800-as évek végén az országos operettszínpadokon, a helyi színielőadásokon éppen divatozó, és táncmesterek által is

⁶⁷ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 26-án, Végváron.

⁶⁸ Elmondta Kele István (1952–2016.). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 29-én, Végváron.

⁶⁹ Vö. Martin 1995: 103.

⁷⁰ Elmondta Szabó Károly (1938). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 2-án, Végváron.

⁷¹ A belső lábas forgás (tehát amikor páros forgáskor a zenei hangsúlyra a párunk felé eső lábunkkal lépünk) a lenthangsúlyos páros táncokra jellemző.

⁷² A kérdés a végvári tánc kultúra dialektológiai besorolása miatt lehet fontos: a nyugati táncdialektus csárdásai általában lenthangsúlyosak, míg a tiszai rendszerint fenthangsúlyosak. (Lásd Pesovár Ernő 1977: 467.)

oktatott „magyar csárdáshoz” idomult.⁷³ Az 1920-30-as években született adatközlőket megfigyelve, illetve velük táncolva egyértelműen tapasztalható volt a zenei strófákhoz való alkalmazkodás. Rövid mozdulatsorokat táncolva, a páros forgásokat tudatosan dallamvégekre igyekeztek lezárni. Vélhetően ez a jelenség is tánciskolás hatásnak köszönhető, ahogy erre az egyik idős férfi utalt is:

*A csárdást [is] az iskolába’ tanútuk. Nem szerettem, me’ botlábú vótam! Nem tudtam taktusra megfordítani a nőt.*⁷⁴

A motívumkészlet ilyen jellegű homogenizációja valószínűen már az 1800-as évek végén elkezdődhetett, a telepéseket kibocsájtó területek tánc kultúrájára jellemző sajátos formai jegyekről ugyanis a legidősebb adatközlőktől sem kaptunk információkat.⁷⁵ Valószínűleg ez az egységesülés teremtett lehetőséget az ide települtek együtt-táncolására is. A különböző területekről származók a tradicionális gyors páros táncok esetében az egymástól jelentősen eltérő motívumkincs és lüktetés miatt szinte biztosan nem tudtak volna egymással zavartalanul táncolni. A különböző nemzetiségekre jellemző formai különbségek néha így is kiütköztek:

*Húztak egy nótát, úgy csárdást rendesen, aszt’ utána vót a frisses. De ilyen egy négyes, meg egy hatos, már jobban reggel fele táncoltak, mikor több vót a hely. (...) Mer’ vót bizony, hogy neki-neki ütköztek a másiknak, mert kevés vót a hely. Sokan vótak, sokan. (...) Egy városi nagynéném vót, meg sógorom vót, Temesvárról. (...) És megsértődtek, mert táncótak és véletlen meglökték őket. Vagy a lábára léptek az asszonynak? Szerb vót a sógorom, de az úgy megharagudott a szerb ember! - Gyerünk hazafele, hazafele! [mondta] - Pedig egy rokon lakodalomba’ vótak. És akkor mondták: – Há’ maradjon sógor, hát nem akaratból csináta, véletlenül lépett a lábára! – Hátha sokan vótak, oszt’ hozzáérték? Hát nem lehet. És ezek megsértődtek, ez az egy pár vót, melyik láttam, hogy megsértődtek.*⁷⁶

Az 1970-es évektől a csárdás tovább szabályozódott, ahogy arról a kiváló megfigyelőnek bizonyuló Kele István zenész is beszámolt:

⁷³ Elmondta Pásten (Mátyás) Lídia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 2-án, Végváron.

⁷⁴ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 26-án, Végváron.

⁷⁵ Elmondta Tamássy Jenő (1949). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 5. 30-án, Végváron.

⁷⁶ A 20. század első harmadában előfordult, hogy vándorszínészek jártak a faluban. Az ő műsoraik táncbetétjei vélhetően szintén az operettszínpadok műsoraihoz hasonlítottak.

Hát most már a hetvenes tizedtől errefele, amikor táncba' járták, ez volt a kettő jobbra, kettő balra, s akkor refrénnél forgás, refrén ismétlésénél visszafele forgás. [Erre ennyire odafigyeltek?] Hát persze, hogy odafigyeltek. (...) Komolyan. Akkor az első részénél [dallamsornál] megint kettő jobbra, kettő balra, s akkor utána megint ugye forgás [majd] visszafele forgás, aztán ki hogy alkalmazta. Volt, hogy valaki az első részénél forgott, aztán a második részénél lépte a kettő jobbra, kettő balra. [De ez így be volt osztva?] Be vót, ez egy szimpla dolog.⁷⁷

A környékbeli magyarlakta falvakban a végvári csárdástól eltérő motívumokat is táncoltak:

[A csárdást mindenhol ugyanúgy járták?] Nem. Gátalján hasonlóan kettőt jobbra, kettőt balra. (...) És vót nekik egy olyan érdekes mozdulat, tehát dallamrész végén, amikor a férfi úgy felemelte a hölgyet. (...) Forgás közbe' el is hagyták a nőt.⁷⁸

A csárdás szerényebb formakincsét gyakran extravagáns előadásmóddal, meglepő, vicces jelenetek előadásával pótolták. Volt, hogy a lakodalom reggelén a legelőre induló állatokat (juhokat, kecskéket) bevitték a kultúrházban, és ott „csárdásoztak” velük, illetve zeneszórá megfejték őket a színpadon. Az alábbi idézet is hasonló hangulatot tükröz:

A Mozis Rozi néninek a fia, a Peti... hát ritka ilyen élménygyártó gyerek vót. Tanár úr! Az a kultúrházba' a terrakotta kályha tetejére felmászott, és egyedül ott táncolt!⁷⁹

A lakodalom leírásánál is említésre kerülő *gyertyatáncot* a menyasszonyfektető rítus részeként járták, más előfordulásáról nincs adatunk. A *menyecsketánc* tulajdonképpen csárdás volt, amelynek során a menyasszonnyal táncoló vendégek a táncosztó vőfély irányítása mellett folyamatosan váltották egymást.

Az *eszközös táncok* a magyar nyelvterület más falvaihoz hasonlóan leginkább a lakodalmi repertoárban maradtak fent. A 20. század közepi végvári esküvőkön még előfordult, hogy a nők üveggel a fejükön táncoltak. A jelenségre vonatkozóan bizonytalan adatokkal rendelkezünk, néhány adatközlő szerint ezek betanított táncok voltak. A

⁷⁷ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 5. 31-én, Végváron.

⁷⁸ A Végváron oktató és a helyi tradicionális táncművelés iránt már korábban is érdeklődő Nagy Albert és Gombos András szegedi néptáncpedagógusok sem találtak ilyen jellegű információkat. (Gombos András és Pásteán (Korka) Erika, szóbeli információja.)

⁷⁹ Elmondta Balogh (Csonka) Gizella (1931). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 1-én, Végváron.

zsebkendőtánc a körben járt, játékos, párválasztó lakodalmi kendős tánc lokális változata. Végváron ezt román terminussal *per(i)niță*-nak (*párnácskának*) is emlegették, ami arra utal, hogy korábban párnával járhatták a táncot. A zsebkendőtáncot az 1960-as évek lakodalmaiban még használták a faluban.⁸⁰ Hasonló funkcióban, párválasztó táncként élt a 20. század közepén a *seprűtánc*. Ez utóbbit a térben szabálytalanul elhelyezkedő párok között egy résztvevő egyedül kezdte el. A seprűt kézben tartva, mintegy páros táncot járt vele, majd hirtelen a seprű fejét letámasztva a földre rálépett a cirokra, és elengedte a nyelet. A seprűnyél ekkor hangos csattanással a földhöz vágódott. Erre a hangra mindenkinek új párt kellett keresnie, aki egyedül maradt, felvette a földről a seprűt, majd folytatódott a tánc.⁸¹

Több adatközlőm nyilatkozott elismerően a szomszédos Šipeten látott román termékenységi és avatási szertartásos táncról, a botokkal járt *kaluserről*. A táncot egyébként Végváron az emlékek szerint soha nem táncolta az itt lakó elenyésző számú románság.⁸²

A népies műtáncok⁸³ sorába tartozó „magyar szóló” lokális változata lehetett a helyiek által legtöbbször *legényesnek*, *legénytáncnak*, ritkábban *verbungosnak* nevezett férfitánc.⁸⁴ A táncmesterek által összeállított táncot, az 1900-as évek elején-közepén már terjesztették a magyarországi tánciskolákban is. Adataink arra engednek következtetni, hogy a *legényest* meglehetősen korán, talán már a 19. század végén megismerhették a végváriak.⁸⁵

Adatközlőink utoljára az 1960-as évek elején látták a bemutató jellegű táncot lakodalmakban, ritkábban kocsmai mulatságok alkalmával. A visszaemlékezések szerint a tánc különböző szakaszokra oszlott. A bevezető részben a résztvevő férfiak libasorban felsorakoztak (egyes adatok szerint egymás vállára tett kézzel), majd bevonultak a tánc tér közepére, ahol kört alkottak. Egyes emlékek szerint a körben járt táncban a lábfigurás, a csizmaszárütéses és tapsos részt lehetett elkülöníteni. A táncsal kapcsolatos emlékeket jól foglalja össze Kele István:

Én emlékezek (...) egyetlen egy alkalomra egy lagziba', amiko' (...) az akkori öregek (...) ők járták a legényest. Kalappal a fejükön, csizmába'. (...) Miko' má' lent szervezkedtek, akko' (...) idős Kovács Sándor felszólalt (...) - Teleki! [Teleki Mihály primás] – akko' má' kezdtek - Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs, ritka kislány, aki takaros... [éne-

⁸⁰ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 26-án, Végváron.

⁸¹ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 26-án, Végváron.

⁸² A kaluseréről bővebben lásd Pesovár Ernő 1997a

⁸³ A népies műtáncokról és a társastáncokról bővebben lásd Dóka 2015; Kavecsánszki 2007; Pesovár Ferenc 1980c.

⁸⁴ A magyar szólóról bővebben lásd Pesovár Ferenc 1980b.

⁸⁵ Vö. Pesovár Ferenc 1982.

kel] - *Tehát ez is ilyen verbunkos ízű [dallam]. Úgyhogy ők erre járták a legényest. [Hányan táncolták?] Hát minimum öten biztos voltak. [És hogy helyezkedtek el?] Először úgy emlékezem, hogy sorba' indultak a színpad fele (...) Egymás mögött sorba' a színpad fele. És akkor utána alakút ki a kör. [Amikor sorban elindultak a színpad fele, az már zenére történt?] Igen, igen. [Egyszerre is léptek minden?] Egyszerre. (...) Szabályozott [volt]... Az összes mozdulat egyszerre történt (...) gondolom, hogy dallamszakaszokra osztva...*⁸⁶

A keringőt a végváriak már a 20. század elején táncolták. Egy 1919-es születésű aszszony édesanyja használta a táncot, de a családban továbbörökített történet szerint ez akkoriban még ritkaságszámba ment a faluban. A keringő a második világháború alatt jött igazán divatba, és azóta is kedvelt tánc a bálloknak és lakodalmaknak. Több visszaemlékező kiemeli, hogy a tánc a szabályozott formája és térhasználata miatt tetszett nekik. A gyűjtött adatok arra engednek következtetni, hogy a keringő a környékbeli tanyavilágban, a végvári elterjedése után húsz-harminc év múlva vált ismertté. A következő idézet, a kapcsolódó táncstílusról hoz érdekes adatokat:

[Mi volt a kedvenc tánca?] *Hát... attól függ, hogy ő... kivel táncoltam. Ha olyan jó hosszúlábú fiú vót, akkor örütem, ha egy ő... valcer, egy bécsi keringő vót. Ha csak topa vót [ügyetlenül más lábán taposó], akkor... 'kkor intettem a [másik] fiuknak, hogy gyere, kérjél le. Olyan is vót! [nevet].*⁸⁷

⁸⁶ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 1-én, Végváron.

⁸⁷ Elmondta Székely (Lehőcz) Sára (1935). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 25-én.

17. Keringő az Esztrád zenekar a 40 éves jubileumi műsorán, 2009-ben.

A táncot több végvári *valcerként* emlegetette. A kifejezés az *angolvalcer* szóösszetételben is szerepel az 1930-as években született adatközlőkkel készített interjúszövegekben, ami arra utal, hogy a 20. század közepén már az angolkeringőt is táncolták. A polkához és a *bújóspolkához* hasonlóan a tangó az 1940-es évek elején, a rumba és a foxtrott, majd a slow fox a 20. század közepétől vált ismertté a faluban tánciskolás hatásra. Szintén a tánciskolás műveltség erős befolyását mutatja, hogy ezekre a táncokra összefoglalóan a végváriak is a hivatalos terminust, a szalontánc kifejezést használták. Az 1970-es években kerültek be a *táncstek* repertoárjába a twist, a bigin, és a shake nevű modern társastáncok. Ezek a báli táncrendeknek nem váltak elengedhetetlen részeivé, amennyire a visszaemlékezésekből ezt kivehetjük.

A *gólya* az erdélyi területekhez hasonlóan valószínűleg már a második világháború környékén ismert lehetett a faluban. Egyes visszaemlékezések szerint egy székely származású tanítónő hozta a faluba.

A kizárólag női táncként ismert *kacsatáncot*, valamint a *pingvintáncot* az 1980-as években táncolták a végvári lakodalmakban, hasonlóan a magyarországi szokásokhoz, ami alátámasztja azt a feltételezésünket, hogy a végváriak élénk kulturális kapcsolatokat ápoltak az anyaországgal.

Az 1970-es évek végén jött divatba a végvári diszkóban a *bambi* nevű tánc, amelynek nem találtuk szakirodalmi párhuzamát. A visszaemlékezések szerint egy összefogódzás nélkül járt páros táncról van szó, amiben a táncosok a vállukat, majd a feneküket ütötték össze.

Több adatközlő emlékezetében összekeveredtek a közhasználatú, mulatsági és a falu kulturális életében régóta fontos szerepet játszó tánccsoport repertoárjában meglévő táncok. A csak férfiak által eljárt *aratási tánc*, amihez sarlót illetve kaszát is használtak, vélhetően egy színpadi koreográfiához köthető. Bizonytalan az *orosztánc* eredete és formája. Mivel sem filmfelvétellel, sem vonatkozó szöveges leírással nem rendelkezünk, nehéz a táncot beazonosítanunk. Éppúgy származhat orosz fogságból hazaérkező férfiaktól (mint ahogy arra több párhuzamot is ismerünk a magyar nyelvterületről), mint a szocialista kultúrversenyek színpadi programjaiból.⁸⁸

A táncrendet *egy nótának* nevezték, ami a visszaemlékezések szerint csárdásból és gyors csárdásból állt. Az 1950-es évekig keringőt, tangót illetve más társastáncot csak külön rendelésre zenélt a zenekar, a 20. század közepétől azonban egyre gyakrabban fordult elő, hogy a csárdással a tangó, vagy pedig a keringő alkotott egy *nótát*. A második világháború körüli időkben már szokás volt, hogy a táncrend⁸⁹ végén megtapsolták a színpadon ülő zenekart és kiabálták: *Hogy volt!* Ekkor azok általában húztak egy ráadást, ami minden esetben *frissest* jelentett. A taps mint köszönetnyilvánítás is egyértelműen a polgári szokásrendből érkezett a faluba.

A 20. század legdivatosabb társastáncai, a keringő és a tangó mozdulatai és fogásmódja mellett a rock'n'roll táncmozdulatainak (lányok kiengedése zárt fogásból, illetve kar alatti megpördítése) használata rendkívül kedvelt a mai báli és lakodalmi repertoárban, bármilyen zenéről is legyen szó. A rock'n'roll motívumkincsének lassú beszűrődése a csárdásba a tánciskolás korszak végével, a televízió megjelenésével kezdődött. A 2000-es években ezek a mozdulatok lassan kiszorítják a csárdás régibbi motívumkincsét. Manapság már sok esetben a harminc-negyvenéves korosztály a csárdást is keringőfogással, sokszor egyes csárdás- vagy aszimmetrikus lépésekkel járja (ami lassú félköríves mozgást eredményez), és mindezt a rock'n' roll-ból átvett motívumokkal díszíti.

A diszkó az 1970-es években vált ismertté Végváron, először házibulikban, később már külön táncalkalomként. Az 1990-es évektől a diszkó a kedveltségét, gyakoriságát és a résztvevők számát tekintve már a legfontosabb végvári táncalkalomnak számított. A diszkó-tánc mozgáskincse és térhasználata (külön, egymás érintése nélkül való táncolás) az 1990-es évek második felében kezdett elterjedni a végvári bálokon és lakodalmakon.

⁸⁸ Lehetséges párhuzamokat bodroglózi gyűjtésekből ismerünk. (Kaposi 1999: 64.)

⁸⁹ A „vége a nótának” kifejezés alatt a végváriak azt értik, hogy vége a táncrendnek. (Tóth Zoltán 2015: 26.)

18. Diszkó-tánc az Esztrád zenekar a 40 éves jubileumi műsora utáni mulatságon, 2009-ben.

A diszkótánc formakincse jelentősen eltért az idősebb korosztály által ismert (és elfogadott) táncformáktól, így nehezen is fogadták el az általuk *csiribiri táncnak* nevezett stílus megjelenését, mint ahogy azt az alábbi idézet is mutatja:

*Ott vót az a csárdás, aszt az embör ki tudta magából mutatni aszt a jókedvet, aszt a vidámságot. Például amikor látunk fiatalokat táncóni, úgy elámulunk a feleségemmel, hogy hogyan mulatnak ezek a fiatalok. (...) Mikor úgy magányosan elkezdének ugrálni, mi mindig aszt mondjuk rájuk, ezek be vannak drogálva [drogozva]! Hát mikor mi fiatalok elmöntünk táncóni, oszt fölkertem azt a lányt, vót az a szimpátia, az az érzés. Hát mit érznek ezek a fiatalok, mikor maguk elkezdének táncóni?*⁹⁰

A 4/4-es diszkózenék mellett Végváron az utóbbi évtizedekben kezdtek elterjedni az aszimmetrikus lüktetésű román *manele* és *mahala* stílusok. Ezeket a diszkóhoz hasonlóan járják, sokszor a hastánchoz hasonló csípőmozdulatokkal.

⁹⁰ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien, 2013. 6. 1-én, Végváron.

Táncalkalmak

A bálokról általában

Végváron a visszaemlékezések szerint a legfontosabb táncalkalmak a bálok voltak. Ezek megjelenése Végváron nagyon korai lehetett, a legidősebb adatközlőink is beszámolnak arról, hogy a szüleik korában már szokás volt a bálozás.⁹¹ Végvár esetében megkülönböztetünk *szabad* illetve *szervezett/rendezett bálokat*. Az előzőkre bárki bemehetett, aki befizette a belépődíjat, az utóbbiakra csak a meghívottak. A *szabad bálokat* sok esetben kidobolták, vagy a *fiatalság közt elment a hír*. A *rendezett bálok* közül a legtöbb *páros bál* volt, a szervezők általában (házaspárokat hívtak ezen alkalmakra).⁹² A bálokat általában fedett helyen tartották, a legtöbb esetben kocsmák nagytermében (1936-ig az *Öreg Kocsmában*), az 1950-es évektől pedig a kultúrotthonban. Jó idő esetén előfordultak bálok kerthelységeken is.

A bálok szervezésében Végvár társadalmi rétegzettsége jól láthatóan érvényesült: a 20. század elején a legtöbbször külön szervezte táncalkalmait az Iparos Egylet, az Olvasókör, a Nőegylet, a Gazdakör, sőt a Tűzoltó Testület is.

Ó hát az már réges-régen [volt]. Persze, még a szüleink idejébe. Például vót (...) egy egyleti és (...) vót egy iparos szövetkezet. Az iparosok, azok a mesteremberek. (...) Azoknak csak iparos bál vót. Akkor vót (...) szövetkezeti paraszt bál, ott meg csak a mezőgazdasági emberek vótak. Meg vót, zártkörű [bál]. (...) Levéllel lettek hívva, hívóval és nagyon szép vót. De nem veszekedtek azér'. El kellett ismerni, hogy az iparosok külön csinálnak bálát. Akkor oszt azok között vót még akinek volt barátja... komája még aszt is meghívták, persze.⁹³

A zenekar díját a belépődíjakból fedezték. Ezekre az alkalmakra általában csak *bálcédulával* (nyomtatott meghívóval) lehetett bemenni. A tanyasiaknak sok esetben ló-

⁹¹ A bálok a 19. sz. második felétől jelentek meg polgári (véltetően francia, német) közvetítéssel a paraszti szokásrendben, mint a spontán, kötetlen táncalkalmak. (Németh – Pesovár 1997: 14.; Pesovár Ferenc 1997: 30.) Takáts Sándor írásából tudjuk, hogy a 18. század második felében Temesváron a farsangi időszakban intenzív báli szezont tartottak, 1773-tól pedig húsvétkor is báloztak. A hétéves háború bálokat tiltó rendelkezésének feloldása után egy ideig csak a tartományi fővárosokban szervezhettek bált, aminek a rendezési jogát a kamara nyilvános árverésen adta bérbe. A bálszervezés ebben az időszakban tehát gazdasági vállalkozás volt, és mint ilyen, előre meghatározott, írásba foglalt rendtartás szerint zajlott: a táncalkalmat kidobolták, a résztvevők belépődíjat fizettek, amiért vacsorát is kaptak, a megfelelő viselkedésre (álarcok viselésének módjára pl.) felügyelők ügyeltek. A cikk szerint a résztvevők között minden rendű és rangú ember előfordult, így parasztok is részt vehettek a bálokon. (Takáts 1899.) Nem tartom valószínűnek, hogy falusiak nagy számban megfordultak ezeken a táncalkalmakon, azonban néhány nagyobb gazda, vidéki kereskedő részvétele nem zárható ki. Így a városi táncélet és a kapcsolódó polgári rendtartás akár mintául is szolgálhatott a későbbi falusi bálok megszervezésékor.

⁹² A kultúréletben való részvétel kötelező volt a tanárok számára, sokszor ők tanították be a színdarabokat és szervezték meg az azt követő táncmulatságokat, bálokat.

⁹³ Elmondta Szabó Lajos (1919–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 06. 1-én, Végváron.

háton vitték ki a *bálcédulát*. A nyomtatott báli meghívó a visszaemlékezések szerint az 1950-es évek után megszűnt, majd az 1970-es években ismét szokásba jött.

19. Egy 1935-ös táncmulatság meghívója.

A fiatalok által szervezett bálók azonban általában *szabad* bálók voltak, így oda társadalmi hovatartozásra való tekintet nélkül bárki elmehetett. Ezen táncalkalmakat rendhagyó módon hirdették:

(...) mikor vót a rendes bál, karácsony-húsvét-pünkösöd... akkor a rezesbanda kiállt a kocsmá elébe, behívót muzsikálva (...) Ilyen csárdás nótákat [zenéltek] és akkor az egész falu tudta, hogy most mennek. De az is megvót, nem hogy megyek, amikor akarok. Ha megvót, hogy nyolc órától, akkor nyolc órától mindönki mönt a bálba. (...) Ott álltak a kasszánál, vettek egy kis belépődíjat. (...) Akik rendeztek, azok nem. Például mikor én színdarabot játszottam, én nem fizettem, mert én hozzájárultam ahhoz, hogy a falu szórakozzon.⁹⁴

Az iparosok által szervezett bál számított a legelőkelőbbnek, volt, hogy az alkalom fényének növelése miatt a táncterem falait tükrökkel rakták tele.

[És iparos bál?] Olyan is vót, borzasztóan büszkék vótak az iparosok itt Végváron. Az asztalosok, a borbélyok, a kovácsmesterek, a szabók (...) ezek nagyon tartották magukat, nem engedtek be senki mást.⁹⁵

A párválasztás legfontosabb helyszínei a 20. század végéig a végvári fiatalok számára ezek a táncalkalmak voltak. Leginkább itt udvarolhattak nyilvánosan a legények a lányoknak, egyébként – ahogy az egyik visszaemlékező állítja – *meg kellett szenvedni a szerelmi melegségért.*⁹⁶ A bálokon elsősorban páros táncokat táncoltak, ami bizonyos kereteken belül lehetőséget biztosított a fiataloknak, hogy közeledjenek egymáshoz. A nézők természetesen figyelemmel kísérték a táncosokat, és megszólták, ha valaki túlságosan közel húzta magához a párját. Az idősebbek jó érzéssel emlékeznek a testi közelségre:

Vót az a páros tánc, az a fiatal... mikor egymásnak a testit érezték. Magáho' húzhatta azt a (...) a fiú azt a nőt. Hát érezte azt a szerelmet, azt a vonzalmat vele szembe', nem?⁹⁷

⁹⁴ Elmondta Szabó (Fülöp) Rozália (1923–2017). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 1-én, Végváron.

⁹⁵ Elmondta Păștean (Mátyás) Lidia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 2-án, Végváron.

⁹⁶ Tóth Antal 1993b: 3–4.

⁹⁷ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Varga Sándor, 2012. 8. 27-én, Végváron.

A tánc fontos társadalmi szerepét mutatja, hogy azokra a nőkre, akik *a petrezselymet árulták* (akiket nem táncoltattak), bántó megjegyzéseket tettek a körben ülők. Ez egészen az első világháborúig szokás volt. Ezt elkerülendő a későbbi időszakban előfordult, hogy a lányok egymással táncoltak a terem szélén, vagy egy félreeső helyen.

A bálók illemtanához tartozott a résztvevők körének szabályozása is. Kifejezett korlátozás egyedül a *páros bálók* esetében fordult elő, amiken csak a meghívott párok jelenhettek meg. A lány belépődíját ilyenkor a legénynek illet fizetni, ahogy azt az alábbi szöveg is tanúsítja:

Akkor tegyük fel az én korosztályomba', mink elég sokan voltunk és akkó' csináltunk egy bálát. És akkor csináltunk egy-egy névsort, ezeket hívjuk meg! Igencsak volt mindkinek valakije [párja] és akkor meghívtuk [őt is] és volt egy páros bál. (...) [Belépő volt?] (...) Elég komoly belépő vót, még akkó' (...) tíz-tizenöt lej akkor nagy pénz vót. [Lányoknak is kellett fizetni?] Nem, a lányoknak nem, a lányoknak mink fizettünk. Mindenki fizetett a párjának. Mer' hát másképp ráfizettünk volna, a zenészeket nem bírtuk volna kifizetni.⁹⁸

Néha a fiatalok számára rendezett szabad bálba a szülők is elmentek táncolni. Az idősebbek jelenlétében a fiatalok a visszaemlékezések szerint visszafogottan viselkedtek a táncalkalmakon.

Még olyan esetöt is hallottam, hogy egy alkalomko' ott vótak a szülők is, és a fiatal-embörnek nagyon jó kedve vót, asztán kezdett duhajkodni. Asztán az apja odament a fiához, aszt mondja – Fiam, viselkedjél rendesen! – Vót fegyelöm akkó'.⁹⁹

A 20. század elején még szokásban volt, hogy a család idősebb nőtagjai elkísérték a lányukat a bálba. Később a kísérők már nem voltak jelen, csupán a táncmulatság vége felé jöttek el és kísérték haza lányukat, lányunokájukat.

És akkó' vót egy olyan szokás, amiko' a fiatalok möntek, a lány is mönt és az anyja, mög az öreganyja is elkísérte a bálba. - Vigyázunk arra a lányra, hogy hogy táncol, mög kivel táncol! - (...) Nem vót ám szabad, hogy olyan kicsapong' lögyön, mer' ott vót az anyja mellette! Persze aszt vótak olyan bátrabb legényök, akik felkérték az öregasszonyt is táncba'. (...) Jól mögforgatták az öregasszonyt! Úgy, hogy többet ne lögyön

⁹⁸ Elmondta Szabó Lajos (1919–2016). Gyűjtötte Szőnyi Vivien 2013. 6. 1-én, Végváron.

⁹⁹ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien 2013. 6. 1-én, Végváron.

*kedve neki ide elgyűnni. Oszt lé is szoktatták az öregasszonyokat ilyenről, hogy mönnek a lánnyal a bálba.*¹⁰⁰

A második világháborút közvetlenül megelőző időszakban a lányok már általában egyedül mentek, vagy az udvarlójuk kísérte őket, a 20. század közepétől pedig szinte teljesen megszűnt a *gardemama* intézménye. A rendezett bállokba általában házaspárokat hívtak, akik néha elvitték magukkal gyermekeiket is. A bállok este 8-tól sokszor virradatig tartottak, ha jó volt a társaság, a hangulat.

Az 1940-es évektől a báli szokásokról sok visszaemlékezés áll a rendelkezésünkre. A táncszünetekben a lányok a táncteremben, a fiúk a söntésben voltak. A zeneszót hallva a legények innen jöttek be felkérni a lányokat. Ekkor vált általános divattá a nők előtti meghajlással való felkérés, a táncba hívás korábban csak intéssel történt. Jellemző térhasználati forma volt a felkérésnél, hogy a lányok egy sorban ültek a fal melletti székeken, a legények pedig eléjük álltak. A felkérést ekkor már a legtöbb esetben közvetkezmények nélkül visszautasíthatták a lányok.

[Olyan volt-e hogy visszautasította a lány?] *Hát vót olyan is, aki nem ment el, de az más nem vót szép. (...) Nekem édesapám aszt mondta, elmész kislányom a bálba, ha egy cigány is kér föl, mindönkivel egy nótára el köll mönni, ne kosarazzál ki sénkit! De az igaz is vót, nem? (...) Vagy ha nem akarsz táncolni mindönkivel, aki fölkér, ne mönj el a bálba!*¹⁰¹

A 20. század közepi táncmulatságok egyik csúcspontját jelentette az új szokás, miszerint egy kijelölt táncrend elején a nők is felkérhették a férfiakat táncolni. Ez legtöbbször fiatalok báli alkalmai során fordult elő. Általában a zenekar adta meg a jelet a következő kiáltással: *Nőválasz! Bolond, aki nem választ!* Divatba jött a tánc közbeni lekérés, amit néhány adatközlőnk tréfásan *leszerelésnek* nevezett.

*Táncótunk, vagy valcert vagy tangót, és akkor odajött a másik fiú és azt mondta: Szabad lesz? Azt mondták leszerelte! (...) Hű, de csúnyán nézett a fiú... Vót aki nem akarta odaadni, de elvette. Aztán jött [az első], oszt' visszakérte. (...) úgy mondták leszerelte. Hát ha akart vóna a lánnyal többet beszélni, vagy tánc közbe' beszélgettek, akkor odamönt és elkérte.*¹⁰²

¹⁰⁰ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹⁰¹ Elmondta Szabó (Vincze) Rozália (1940). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 2-én, Végváron.

¹⁰² Elmondta Balogh (Csonka) Gizella (1931). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 1-én, Végváron.

A szokás kialakulásakor többször előfordult, hogy a legények *összemarakodtak*, a későbbiekben már fennakadás nélkül ment a lekérés a bálokban. Az új szokást a tanyasi szülők ki is használták, amikor elvitték a lányukat bálozni a faluba. Ilyenkor a lányt először az édesapja kezdte el táncoltatni, tőle ugyanis szinte biztosan lekérték a vállalkozóbb kedvű legények. A visszaemlékezések szerint ekkor már szokás volt, hogy a tánc után a férfiak a helyükre kísérték a partnerüket, és szóban köszönték meg nekik a táncot. Bátrabb legények a tánc végén felkapták a párjukat, és pusztit nyomtak az arcára.

A bálók szervezésével, illemszabályaival illetve térhasználatával kapcsolatosan hoz fontos adatokat a következő visszaemlékezés.

[Volt, hogy valakit nem kértek fel?] *Vót-vót, amelyiket kikerülték. Észre vették, hogy melyik az a botlábú lány, de amikor láttuk, hogy jön olyan fiú, akit nem szeretünk, akkor [mondtuk, hogy] – Jaj, most el vagyok fáradva. – Úgy mondták, kikosarazta. [A fiú nem haragudott meg?] Eszibe' sé vót! Legközelebb újból próbálkozott. (...) A bálakba' olyan éjjél körül vót nőválasz. Akkor lányok mi mentünk, és amelyik fiút akartuk. És az a gazember, amelyik tudta, hogy tetszik [nekünk], de neki más udvarlója vót, akkor az kiment az utcára, hogy ne találjuk meg. De vót sokszor, hogy nem vót szék a bálba', álltunk! Mert kellett a hely, rengeteg vót akkó' az ifjúság, de bizony vót, akit reggelig nem kértek fel. Én nem vótam közte, bocsánatot kérök, én kitáncótam a lelkömet! [És arra mondtak valamit, akit egyszer sem kértek föl táncolni?] Nem, egyszerűen észre sem vették (...) közömbösen vették. [Hogy kérte fel a fiú a lányt?] Benn nem vótak fiúk, csak lányok. A fiúk azok kinn egy másik terembe' vótak, aztán hallották, mikor a zene megszólalt, és odament a lány elébe. – Szabad? – Ennyi vót az egész. Vót, hogy azt mondta, hogy – Nem megyek. – Ez vót a felkérés, és amikor vége vót, akkor megint meghajolt és kiment. És amikor a lányok kérték, akkor vót direkt egy nóta: – Csínom Palkó, Csínóm Jankó, csontos karabélyom. Nosza rajta jó katonák, igyunk egészséggel, menjen táncba ki-ki köztünk az ő jegyesével. – Akkor möntek a lányok. [Felkérni a fiúkat.] Oszť mikor jöttek a fiúk be [a lányokat felkérni], akkor egymást lökték agyon, tolódtak be. (...) A lányok ugyanezt csinálták. Mikor megszólalt a zene, rohantunk kifelé. [És a lány mit mondott a fiúnak, mikor felkérte?] Ugyancsak azt. – Szabad? – És tánc közbe', amelyiknek nagy hangja vót, meg nem bírta magát mögállni, akkor danótuk is. [Lekérés volt?]*

Vót-vót! Szabad vót és nem lehetett azt mondani, hogy nem. [És visszakérni lehetett?] Lehetett, de nem azonnal. Vagy félre állt [a fiú] vagy elment egy másikkal, majd később visszajött és visszakérte. Négyesbe' is vótunk, akkor is jött két fiú. – Na, szabad? – És akkor váltottuk át. [Egy idő után cseréltek.] Amikor látták, hogy ezek jól táncolnak (...) akkor mondták, gyertek, forgunk egyet [négyesben]! (...) Ilyen csere vót, cseretánc.¹⁰³

A visszaemlékezések szerint a végvári bálók rendkívül népszerűek voltak, sokszor annyi vendég volt, hogy csak topogva tudtak táncolni. A sok résztvevő ellenére a végváriak szerint a faluban tartott táncmulatságokon ritkán történt verekedés.¹⁰⁴ A legtöbb ilyen eset a második világháború előtt fordult elő, de kisebb torzskodásokról még az 1980-as évekből is tudunk.

Hát kényelmetlen helyzet vót (...) de verekedésre nem került sor. (...) Egy ilyen rendezett bál alkalmával, az egyik fiú, aki gátaljai vót, akkor szüreti bál lehetett. (...) Abból kifolyólag kezdődött a rossz, hogy (...) hát ez a szőlőlopás, ez úgy történt, hogy csőszlányok igyekeztek minél több szőlőtolvajt (...) megfogni. És akkó' a lányok lettek díjazva, hogy ki fogott el több szőlőtolvajt. És egy gátaljai srác, ez igyekezett mindig úgy sűrögni-forogni, hogy ötet ne fogják meg. S a lányok látták, s szóltak... Egy ilyen csőszkunyhót ábrázoló kis alkotmány volt a terembe' (...) Ott ült a szőlőbíró, és akkor a fürtnek a nagysága, vagy a szőlőnek a minősége arányába' számolta ki az értéket, hogy mennyit fizet a fiú. S ez a srác nem akart fizetni. (...) S akkó' ő ott elkezdett hetvenkedni. Miko' én láttam fentrő' a színpadról (...) akko' mentem oda és mondtam neki, hogy – Kérlek szépen, ne! Egy fürt szőlőért? Ha nincs pénzed, szóljál, én kifizetem. – De micsoda! Nem, ötet nem fogták meg! (...) Nem, mert ilyenek vagytok, hogy lopjátok a pénzt! Hát mondom – Ez nem pénzlopás, te! Hát szüreti bálat csináltok ti is. Ott ugyanez a szabály. – Tehát ez volt egy ilyen (...) kellemetlen [helyzet], mert (...) oda kerültünk abba' a helyzetbe', hogy a srác szépen ki lett vezetve, hogy számára a bál bevégeződött. (...) [Ittas volt?] Olyan félpíás. Aztán egy jó hónapig orrolt rám, vonaton, ha találkoztunk, nem is fogadta a köszönésemet. Hát asztán megjöttek neki Kassáról [észhez tért].¹⁰⁵

¹⁰³ Elmondta Szabó (Fülöp) Rozália (1923–2017). Gyűjtötte Csurik Szandra, 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹⁰⁴ A végváriak békés embernek tartják magukat és büszkéek arra, hogy a jó híruk van a környéken.

¹⁰⁵ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte, Varga Sándor, 2013. 6. 1-én, Végváron.

Sok esetben a tűzoltók közül kerültek ki a rendfenntartók:

Szervezett bálak vótak, oda meghívóval lehetett bemenni, asztán vótak ilyen szüreti bálak, az más szabad bál vót. De a szüreti bálba' ott olyan fegyelem vót! (...) Két-három szolgálatos tűzoltó vót a bálba', hogyha valamelyik fiatal kezdett ott legénykedni vagy verekedni, megfogták a grabancát oszt kitették. Ott ez vót a rend! Hogy aztán az uccán kipofozták egymást, az más az ű dóguk vót!¹⁰⁶

Egy végvári idős asszony a következő szokásokra emlékszik, köztük a kimuzsikálást is megemlíti, ami az 1940-es években már nem volt divat a faluban.

Az eleibe' kísérték [a lányokat], de az én időmbe' más nem. Engem már nem kísért édesanyám. Még édesanyámat kísérték, meg aztán még sokáig, de elmaradt, mert aki akart is kíséni, az nem ment, mert akkor kibeszélik. [És hazafelé?] Én egyedül mentem, de akinek vót udvarlója, az biztosan párosával ment. De ha véletlenül egy lány kikosarazta a fiút, akkor a legény fogta a lányt, a zenészeknek szóltak, és kitesékelték a teremből. Úgy is mondták, hogy (...) kimuzsikálták! [És ennek volt egy jellemző dallama?] Arra nem emlékszem, talán amit a fiú kért. [És mikor látott ilyet utoljára?] Nem láttam, az én időmbe' ez má' nem vót egyáltalán divat. (...) A többiek mesélték. Azt hallottam, hogy utána árulta a petrezselymet és senki nem kérte fel táncolni. De az én időmbe már ilyen se' vót. Aki nem táncot az hazament, nem várt ott, hogy majd jönnek a fiúk. (...) Olyan vót még, hogy a lányok fölálltak táncolni csak úgy maguk közt. [Hogy hívta el a fiú a lány táncba?] Hát vót aki csak így intett. De nem az én időmbe, csak előtte. [És a maga idejébe?] (...) Csak möghajolt. Vót, amelyik nagyon kedves vót... Mögfogta a kezemet, möghajolt és fölálltunk. (...) Így valahogy vót. De arra emlékszek, hogy a régi férfiak kalapba' táncotak, nem hajadon fővel. Nem vetették le a kabátjukat se! Nem vót szabad ingbe' táncóni. Azt tudom, hogy a tűzoltók azok figyeltek, hogy csak rendesen felötözve mehettek a bálba. Nem mehetett be bárki bármibe!¹⁰⁷

A gyűjtött adatok arra utalnak, hogy a diszkrimináló rítus inkább a paraszti táncalkalmaknak lehetett a sajátja. Bizonytalan információink vannak arra vonatkozóan, hogy a polgári jellegű bálokon még az 1900-as évek elején előfordult ez a szokás. Az alábbiakban szintén a kimuzsikálásról ad részletes leírást egy idős végvári asszony:

¹⁰⁶ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien, 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹⁰⁷ Elmondta Păștean (Mátyás) Lidia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 2-án, Végváron.

[Ha visszautasították a fiút, volt erre példa?] *Hát vót és akko' kimuzsikáltatták a lányokat [sóhajt]. Marsot húztak neki [nevet]. Hát azt má' csak nem akartuk, ha egyszer elmentünk [táncolni], az má' nagyon csúnya vót de, előadódott, hogy kimuzsikáták...* [Konkrét esetre emlékszik?] *Hát nem tudom, hogy hívták. (...) De vótam olyan bálba', hogy... húzták neki a marsot. Kikísérték [nevet] (...) Mer' kikosarazta a fiút és akkor az megsértődött akko'. (...) A lányok ültek ott... a kultúrotthonba', körbe-körbe' széken'. Megszólalt a zene és húúú... indultak a fiúk gyorsan mind. Meghajoltak, fölkérték és [a lány] aszt mondta, hogy nem, akkor (...) a szegény fiú elbalagott. És az nagyon szégyen volt rá. (...) És akkor [a fiú] odament a zenészekhez... s azok húztak egy marsot. És akkor kísérték [a lányt] az ajtóig. (...) Nem mentek ki, csak zenéltek neki. Mindenki megnézte, hogy ki az... A fiú (...) finoman kitessékelte [a lányt]. Egy darabig nem mentek egymás közelébe'. A Rákóczi-marsot húzták.¹⁰⁸*

A szakirodalomban nem találunk párhuzamot arra, hogy legényt muzsikáltak volna ki lányok. A végváriak azonban emlékeztek ilyen esetre.

[És olyan nem volt, hogy valakit kimuzsikáltak?]. *Vót, ritkán. (...) Történt olyan is. (...) Valami rosszat cselekedett. De akit kimuzsikáltak, férfit muzsikáltak ki, nem nőt! Férfit! Szentelenkedett. Nemhogy szentelenkedett, nem úgy táncót, ahogy kellett. A lányok szóltak a zenésznek (...) hogy ez, meg ez vót, most húzzuk neki a marsot. És ki kellett menjen a teremből! [Aztán jött a legény a bálba?]* *Sokáig nem jött, aztán mi lányok is úgy lenéztük. Nagy sokára jött a bálba'.¹⁰⁹*

A végváriak nagy része a visszaemlékezéseik során fontosnak tartotta kiemelni, hogy nagyon szorgalmas embereknek tartják magukat, akik a bálozás után gyakran le sem feküdtek, hanem egyből mentek dolgozni.¹¹⁰ Mindez utal arra, hogy a táncolás rituális funkciója ekkorra meggyengült, és már inkább szórakozási céllal járták.¹¹¹

Az évkör jeles napjaihoz kapcsolódó táncos alkalmak

Az évkör jeles alkalmaihoz szinte mindig kapcsolódtak bálók, illetve műkedvelő színházi előadások. Ezekről Kádár Károly, egykori iskolaigazgató visszaemlékezéséből is olvashatunk: „A báli idény ősszel, a Katalin bállal vette kezdetét, amelyet a Tóth

¹⁰⁸ Elmondta Székely (Lehőcz) Sára (1935). Gyűjtötte Varga Sándor, 2012. 8. 25-én, Végváron.

¹⁰⁹ Elmondta Szabó Károly (1938). Gyűjtötte Varga Sándor, 2013. 6. 2-én, Végváron.

¹¹⁰ Balázs – Gutai 2014: 55.

¹¹¹ A beszélgetések során többször volt az az érzésem, hogy az interjúalanyok tartanak attól, hogy a tánc a szememben mint a munkát „szégyenszemre” háttérbe szorító tevékenység jelenhet meg.

Gyula bácsi vendéglőjében tartottak meg az Iparos – Egylet rendezésében. Ezt követék azután a különféle egyleti bálak, u. m. Olvasó – Egylet, Polgári Kör, Iparos Egylet, Dal Egylet, az önkéntes Tűzoltó Testület és a Sport Egylet báljai, melyet minden Testület a maga egyleti helységében rendezett meg. Farsang és sátoros ünnepek alkalmával mindig műkedvelő előadások tartottak a Dalegylet és a Sportegylet műkedvelő gárdája és az iskola növendékeinek a részvételével. A hosszú téli esték hétköznapijain az iskolában tartanak előadásokat a nép számára.”¹¹²

A karácsonyi bált a második világháború környékén még karácsony napjainak valamelyikén, az 1950-es évek iparosítása után azonban már a december 26-hoz legközelebb eső szombaton szervezték. A román állam ugyanis az ortodox naptár szerint adta ki a szabadságolásokat, és a román karácsonyi ünnep a legtöbbször nem esik egybe a magyarral.¹¹³ A karácsonyi bálók speciális formája volt a *csokoládébál*. A szüreti bál egy sajátos jelenetére, a bálteremben felakasztott szőlők tánc közben ellopására rímelték a csokoládébál fő mozzanatai: a fellógatott csokoládék megszerzésére irányuló, tánc közbeni ugrálás, majd a lopás miatti ítélet. Visszaemlékezések szerint a szüreti bálhoz hasonlóan ezt a táncalkalmat is felvonulás előzte meg: a résztvevők ló húzta csengős szánon nótázva végigjárták a falut a bálhelységbe való érkezésük előtt. Szilveszterkor illetve újévben is rendeztek bálokat.

20. Mulatás egy szilveszteri bálon az 1970-es években.

¹¹² Kádár 1984: 133.

¹¹³ Többen emlékeznek a kommunista időszakból arra az esetre, amikor a szípeti tisztségviselőjének a vezetésével egy román ünnep alkalmából berendelte a magyarokat dolgozni, mondván, ők úgysem ünnepelnek: *A sípekiek rúgták a port, mi dolgoztunk a mezőn* – emlékezett egyik kulcsadatközlőnk, Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 29-én, Végváron.

Rendkívül fontos táncos periódus volt a farsang, kiváltképp a farsangfarka. Az 1950-es évekig a különböző egyesületek (Polgári Egylet, Tűzoltóegylet) táncmulatságokat tartottak ebben az időszakban. A fiatalok illetve a házasságok sok esetben szintén külön báloztak. Volt, hogy álarcos bált is rendeztek ekkor.

21. A kép hátulján olvasható felirat: „Az első pionír karneval. 1957 II.”

22. Farsangi előadás szereplői az iskolai színpadon az 1980-as években.

Jelentős táncalkalom volt még a húsvéti bál, a pünködsdi bál viszont valamivel kisebbnek számított. A két világháború közötti időszak pünködsdi ünnepeiről Kádár Károly leírásában olvashatunk részleteket: „Pünkösd másodnapján, az iskola udvarán, népünnepélyt tartottak, ahol mindenki megtalálhatta a maga szórakozását. A gyermekek részére volt lepényevés, zsákba futás, karikadobálás, szerencsekerék, kacsahalászat, tombola és más különféle tárgyaknak a kisorso-

lása a felnőttek részére. Zene, tánc az ifjakat csábította. Mikor megszólalt Kürti Laci bácsi, vagy Molnár Béni kezében a hegedű. Az idősebbek fehér asztal mellett beszélgettek, borozgattak. Voltak löversenyek, jószágkiállítások is...”¹¹⁴

A leszerelt legények által szervezett aratási bálókra már a 20. század elejére vonatkozóan is vannak adataink:

*Édesapám mesélte, hogy az ő idejébe’ nyilvántartották azt, hogy (...) egy területben mennyit vágtak le kiskaszával. (...) Vót aratási verseny. Utána vót aztán olyan, hogy táncverseny. Aratási bálon is. De a régi időkbe’, az első kaszás csoport kapta meg a legnagyobb koszorút. Plusz, ahogy édesapám említette, mer’ egy évbe’ az ő csapatuk is nyert díjat (...) vót olyan, hogy a módosabb gazdák felajánlottak fejenként mondjuk száz kiló búzát. Tehát ilyen is vót.*¹¹⁵

Az aratási bálók a mezőgazdaság fokozatos gépesítése a 20. század közepén rövid ideig megszűntette ugyan, de a faluban nagyon erős hagyományörző mozgalmak újra feltámasztották, revival formában. Ilyenkor gyakran népszínművekben játszották el az aratás folyamatát és az azt követő rituálét.¹¹⁶

*Azt [aratási jelenetet] is táncoltuk! Búzakévével táncoltak a leányok. – Kék a búzavirág, kék az egész világ – erre [a nótára] táncolták.*¹¹⁷

Kele István így emlékszik az aratási bálókra és az ott tartott táncversenyekre:

Hatvankilencről a nyolcvanas évekig... biztos az aratási bálákat megszervezték. Aratási bálát inkább a kultúrotthon igazgatója szervezte meg. Az aratási bálnál érdemes megemlíteni azt, hogy vótak idős asszonyok is, férfiak is, akik gyönyörű, ilyen fonott kézműves fali díszeket készítettek. (...) És vót táncverseny. Díjazva vótak: első, második, harmadik. Aki az első díjat nyerte, az ajándékba kapta a legnagyobb, a legszebb koszorút. [Ki volt a zsűri, vagy ki döntött?] Ott a kultúrotthon igazgatója. Mondjuk, akkó, ha vót jelen tanító, vagy tanár. Akkó’ (...) végvári, jól táncoló fíjú vagy lány. És olyan is vót, hogy cédulákat osztogattak széjjel és írják fel, hogy ki kire szavaz. Melyik párra. (...)

¹¹⁴ Kádár 1984: 134.

¹¹⁵ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor, 2012. 8. 29-én, Végváron.

¹¹⁶ Egykori, lokálisan ismert népszokások felelevenítése és színpadra állítása sok helyen ismert, tipikusan folklorizmus-jelenség. (Vö. Balázs 1987.)

¹¹⁷ Elmondta Păștean (Mátyás) Lídia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 2-án, Végváron.

Mer' végül is nem egy személy nyert, hanem pár. És amikor összegyűjtötték a (...) kis szavazólapocskákat, összeszámolták és akkor így tudták meg, ki lett az első, ki kapta a legtöbb szavazatot... és úgy tovább. (...) És táncversenyt más bálakon is rendeztek. Na, most a táncversenyben ott kötelező volt, mármint meg volt beszélve velünk, hogy gyors csárdás, angol valcer, akkor a bécsi keringő, mondjam így. Tangó, twist, rock, és pingvin tánc. Ki bírta a legtovább. (...) Ha nem is minden bálon, de nem múlt el egy év, hogy valamelyik bálná' ne legyen táncverseny.¹¹⁸

Időrendben ezután következett a szüreti bál, ami az év egyik legnagyobb táncmulatságának számított. Ezt a visszaemlékezések szerint legtöbbször a tűzoltók rendezték. A leírásokból minden olyan külsőségre találunk adatot (szüreti zenés felvonulás, magyar ruhába öltözött csőszleányok és csőszlegények, szőlőlopás és annak büntetése stb.), ami a Kárpát-medencei magyar falvakban szinte mindenütt ismert volt. Erről a következőképen számol be az egyik adatközlőnk:

Akkor mikor jött a szüret, ilyen szőlőket felkötöttek (...) akkor vótak csőszlányok, melyikek fel voltak öltözve ilyen szép magyar ruhába. (...) És megbírságóták, melyik egy szőlőt levett, ugye egy kilót fizetett. (...) Amit összelopkodtak a fiatalok, [a bírságot] összeszámolták, hogy kell még ráfizetni vagy megmaradt egy kis pénz (...) és akkor így bejött a multság ára.¹¹⁹

A huszadik század közepén új báli alkalmak is megjelentek. Ilyen volt például a sportbál, amit a labdarúgó csapat szervezett sokszor a téesz vezetőinek közreműködésével.

¹¹⁸ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor, 2012. 8. 29-én, Végváron.

¹¹⁹ Elmondta Szabó (Fülöp) Rozália (1923–2017). Gyűjtötte Csuri Szandra, 2013. 6. 1-én, Végváron.

23. A Végvári Sport Egylet meghívói az 1920-as évekből.

Az eddig felsorolt jeles napokon szinte mindig volt színdarab is, amit iskolai keretekben gyerekek, vagy már bálozó korban lévő fiatalok tanultak be.¹²⁰ A tánc a bemutató után kezdődött.

24. Stilizált magyar tánc az iskolások előadásában, 1979-ben a Végvári Kulturális Hét alkalmából.

¹²⁰ Ezek jelentős része népszínmű volt, kisebb része helyi népszokások színpadra alkalmazása. (Kereszti 1997.)

Egy idős végvári asszony így emlékszik vissza ezekre az ünnepi alkalmakra:

Hát ha azt vesszük, akko' szerintem a mostanihoz képet akkor sokkal-sokkal jobb vót, mer' ezerkilencszázharminckettő-harminchárom óta működött a nőszövecség és a dalárda és minden egyes ünnep alkalmával színdarabokat rendeztek és utána bállal... Akko' vót ipari egylet, aminek vót valamilyen mestersége, szabó kovács, mit tudom én... az külön mögint csinát, az mán hívóval [meghívóval]. Tehát aszt lehet mondaní, hogy ahhoz képest sok vót akko' a mulatság, de nem vót tévé, nem vót rádió, még villany sé! (...) A színház, vagy a bálak az egyház[za]l vagy az iskolai tanárokkal vót mind. (...) De máma már ez el van szakadva, csak az egyház törődik az ilyen dolgokkal, de az iskola az nem. (...) Tehát akkor minden egyes alkalomko' a nőszövecség, mondjuk karácsonykó' ilyen kosárkákat csináltak. Régen lehetett ezeket a színes krepp papírokat kapni, avval bevontunk. (...) Akkor vót benne három-négy kis szaloncukor és örültek neki, mert akkó' nem tudták a sokat, csak a keveset. (...) Szóval akko' én még gyerek vótam, de a szüleim benne vótak a dalárdába, meg a szövetkezetbe. [Húsvétkor készítettek] ilyen kicsike tojás kosárkákat, három-négy nyuszcukorka vót benne, és az egyháztól ilyen bibliai szöveg, és meg vótak örülve. Pünkösdkor nagy ünnep, tábortűz vót. A... iskolaudvar akkor tele vót mindönféle... [vetélkedővel]. [Volt] lepényevés, akkó' május elsején szerencsehalásztak, tehát mindönféle ünnepség. (...) A színdarabokkal aztán mentünk egészen fel Hunyadig. Igen, itt a szomszéd falukba, Rákosdon, itt fenn Csárdán, Mosnicán, itt a szomszéd falvakba' mindenütt, minden szombaton.¹²¹

A végvári magyarság művelődési életének egyik legfontosabb reprezentációs alkalmának az 1973-ban indult Végvári Kulturális Hét rendezvényei bizonyultak, ahol az összes helyi önképzőkör (iskolai színházcsoporthat, kórus, néptáncscsoport) mellett a Temesvári Magyar Állami Színház is állandó vendég volt.¹²² Ezen alkalmakkor néptáncelőadásokat is tartottak. A vasárnapon induló rendezvénysorozatnak a megnyitó utáni első programja rögtön bál volt, az azt követő szombaton pedig színdarabbal, majd bállal zárult a hét.

¹²¹ Elmondta Szabó (Fülöp) Rozália (1923–2017). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹²² Ez a rendezvénysorozat biztosított keretet a Magyar Film Estjének is a faluban.

25. Egy népszínmű szereplői 1926. 12. 26-án.

Az itt felsorolt ünnepi alkalmak mellett rendszeres táncmulatságnak számítottak a hétvégeken megrendezett bálók, melyeket általában a legények szerveztek a kortárs közösségnek.¹²³ Ezeket a böjti időszak kivételével szinte mindig megtartották. A táncalkalmakon a környékbeli tanyák fiataljai is részt vettek.¹²⁴ Néhány adatunk azt mutatja, hogy a szülők csak a fiatalabb lányukat tiltották a részvételtől.¹²⁵

A bálozás csupán a második világháború alatt szünetelt, amikor rengeteg legényt behívtak katonának. A kommunista érában megszűntek a társadalmi rétegzettséget szimbolizáló bálók, a táncalkalmak legtöbbjét a Kommunista Ifjúsági Szövetség szervezte.

*Amiko' ez a kommunista világ bejött, akkor minden vasárnap kettő vagy három óráto' [báloztunk], de ital nélkül'. Nem vót szabad italt bevinni. (...) Mindig vót vasárnapi bál, a helyi zenekarra'... A fiatalság mentek oda. Az ifjúsági szervezet [KISZ] szervezte... Az is egy jó lehetőség vót, hogy a fiatalok párt találjanak egymásnak.*¹²⁶

¹²³ Balázs – Gutai 2014: 55.

¹²⁴ „A fiatalok még bejártak a faluba bálókba, da a dologidőben reggel kint kellett lenni, a szülők ezt megkövetelték. (...) Igen ám (...) [de] gyalogosan jöttek a be a fiatalok a bálba. Éjjel táncolni, reggel vissza kimenni a tanyára és dolgozni. Ők edzetek is voltak...” (Tóth Antal 1993b: 9–10.)

¹²⁵ Vö. Tóth Zoltán 2015: 26.

¹²⁶ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien 2013. 6. 1-én, Végváron.

A 20. század közepi politikai változások a táncéletben is éreztették a hatásukat. Több visszaemlékezés tanúskodik arról, hogy a kuláknak kikiáltott családok fiataljait nyílt atrocitások érték a végvári bálokon. A bálokon általában a falu apraja-nagyja részt vett, így ezek a társasági összejövetelek bizonyultak a legjobb alkalomnak a kommunista hatalom számára, hogy erőt demonstráljon a helyi nyilvánosság előtt: „Az akkori időkben szervezett bálók voltak a faluban és nagy volt a fegyelem, a helyi tűzoltó testületből voltak a rendfenntartók. Egy fiatal tanyasi kulák legénnyel történt meg, hogy a rendfenntartó tűzoltó, mint kommunista érzelmű ember, megfogta neki hátul a nadrágját és a gallérját és úgy lett kilökve a bálból, mert ő kulák volt és meg lett neki mondva, hogy a lábát be ne tegye a bálba.”¹²⁷ A következő idézet szintén jól illusztrálja a korszak társadalmi felfordulását:

*A kolhozosítás alatt a kulákokat kidobták a bálakról! Vót itt egy öreg, az XY. (...) Az unokatestvérei nagy kommunisták voltak. Amikor az öreg bement a bálba, ezek megállították a zenét. - A kulákok menjenek ki! - Kizavarták a saját unokatestvérüket!*¹²⁸

A visszaemlékezések szerint ezen társadalmi feszültségek az 1970-es évek táncalkalmain már nem jelentek meg. Jelenleg az aratási, a szüreti, a húsvéti és a szilveszteri bálók élnek még a településen.

A bálók mellett a visszaemlékezések szerint a faluban, de még inkább a tanyavilágban fontos táncalkalmakat jelentett a névnapozás.¹²⁹

*Minden névnap megvót! Ott is ez a rezesbanda meg vót hívva, István nap, János nap, Rozália, vagy amilyen vót. Űk [a zenészek] tudták, hogy úgyse lesznek elzavarva. Összejöttek vagy tizen-tizenöten. Születésnapot aszt nem [ünnepelték] annyira. Ez érdekes, mert ha nem születünk, nincs névnap. Inkább a névnapokat ünnepelték. Egyszer csak hallod, szól a zene, akkor mentek az ablakhoz, kinyitották az ablakot, akko' fogadták. És ha akarták a szülők, behívták és megkínálták süteménnyel, borral. És akko' elmentek a többi helyre, mert ugye az egész falut egy zenekar szolgálta ki.*¹³⁰

¹²⁷ Tóth Antal 1993a: 1–2.

¹²⁸ Elmondta XY (1949). Gyűjtötte Varga Sándor, 2013. 6. 1-én, Végváron. Az itt leírt adatok személyes jellege miatt nem tüntettem fel sem az adatközlő, sem pedig az érintett idős gazda nevét.

¹²⁹ A tanyasiak mulatós kedvéről többen is tanúskodnak: „A tanyasi gazdák sokat dolgoztak, de kívánták a szórakozást, a közösséget.” (Tóth Antal 1993b: 8.)

¹³⁰ Elmondta Szabó (Fülöp) Rozália (1923). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 1-én, Végváron.

A két világháború közötti időszakig ezeket az alkalmakat az ünnepi étkezés után sokszor citerával kísért énekszó, ritkábban tánc zárta. Ritkábban előfordult, hogy a faluból érkező vendégek fúvószenekart is vittek magukkal. Visszaemlékezések szerint ezek általában házasemberek táncalkalmainak számítottak.

[Egy ilyen névnapozás meddig tartott?] *Hát reggelig! Attúl függ! Ott nem számított az időjárás. Ha vót Sándor nap, vagy János, István, akkor fogtunk be a kocsiba, oszt mentünk a sógorhoz, komához. (...) Asztán akadt olyan eset, hogy reggel négy-öt óra fele, mikor mán vége vót, leszállt egy nagy köd és a szegény névnapozók eltévedtek a határba, a ködbe. Ugye, merre van az út? Megálltak, gondolkodtak. (...) Oszť egyszer csak hallottak kutyaugatást. No, asztán merről is jött az a kutyaugatás? Azok nem mentek az úton, azok mentek toronyirányába, így é!*¹³¹

Egy másik idős végvári asszony szerint:

*Aztán a névnapok vótak itt Végváron nagyon megünnepűve. Összegyűt család, és akkor mindig köszöntötték az Erzsébeteket, a Jánosokat, Katalinokat (...) Vót egy Őz József, meg egy Farkas Mihály (...) zenészek. Nagy valami vót akkó, ha a zenészeket behívták, megvendégelték. És akkor mondták, hogy a farkas és az őz együtt van, és nem bántják egymást! (...) Vót, amikor táncra perdültek, ha vót hely. (...) Eleinte még mentek így névnapot köszönteni mindig, aztán később már elszegényedett a nép, vagy nem vót kedvűk.*¹³²

Az 1960-as évektől már sokszor szerenádokat adtak zenészekkel a névnapos ablaka alatt. Az egyik zenész, Szarvas Lajos visszaemlékezése szerint:

*Régen (...) az utcákat éjjelente jártuk szerenádolni. Divat volt a hetvenes évekbe, hogy a nagy névnapokat, mint András, István (...) főleg a téli Zsuzsánna, Juliánna [napokat ünnepelték.] Ment a zenekar, ablaktól ablakig (...) tehát akkor óriási nagy névnapokat ült a jónép. És hát nem kértek semmi fizetséget. Tudták mindenkinek a kedvenc nótáját. (...) Az a pánkó, vagy bor, vagy amit kapott. Estétől reggelig ment a szerenád. Ugye Zsuzsánna, Juliánna rengeteg volt, István, János megint. (...) Csak egy [tangó]harmonika volt mellé, és a többi még a rezesek. (...) Hangosan szólt, persze. De nem haragudott senki érte. Hanem akkor egy kiváltság[ot jelentett], hoppá, hogy eljöttek hozzám is. Ugye, örűt az ember.*¹³³

¹³¹ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 5. 31-én, Végváron.

¹³² Elmondta Păștean (Mátyás) Lidia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 27-én, Végváron.

¹³³ Elmondta Szarvas Lajos (1959). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8.28-án, Végváron.

A második világháborúig szokásban volt a *Sári-bál*. Ezeket a kocsmákban szervezték meg. Az 1940-es évek után, a sok verekedés miatt már nem mertek vállalkozni rá a kocsmárosok.

Lett vóna szervezve vendéglőbe, de annyira mentek, hogy ott legtöbbet verekedés lett. Aszt nevezték Sári bálnak. Ez vasárnap délutánonként lett vóna. De nem lehetett, mer' vótak akik beszívtak (...) és akko' verekedtek. (...) [Hányas évekbe?] Még háború előtt, még én legény vótam. [És akkor kik szervezték?] Hát mindenesetre az idősebb korosztály, tegyük fel az idősebb legények, mert mindig vótak legények... Akko' jött vagy két zenész (...) Mer' nem zenekar, csak vagy két-három zenész jött. (...) Azoknak fizettek is meg nem is! (...) Csak jókedvükből, hogy szórakozzanak a fiatalok. (...) Mer' minden (...) vendéglőbe' vót egy nagyobb terem (...) úgy hogy tizenöt-húsz pár elfért táncóni. Olyan helyeken. Persze kocsmárosnak jól jött, mer' mérte az italt. (...) Mer' ital nélkül nincs esemény, mer' józan fejjel nem lehet mulatni.¹³⁴

Rendszeres hétvégi táncalkalmak

A két világháború közötti időszakból sok adatunk van a citerával, ritkábban tamburával kiszolgált házi mulatságokról. Ezeket az ún. *murikat* általában hétvégi estéken rendezték, de télen a faluban hétköznapi is előfordult, hogy megszervezték őket.

Asztán a tanyavilágba' is vótak olyan családok, ahol vótak több lány vagy két fiú. Ők összejöttek egy körzetbe', mögbeszélték télidőbe, hogy na most ezön, mög ezön a tanyán találkozunk. Osztán ők ott a maguk módján elkezdtek mulatni, nótázni, da-nóni, táncóni. (...) Ennek úgy mondták, hogy muri. És ugyanez vót itt falun is, hogy összejöttek a fiatalok így muriba, lányos házaknál vagy fiús házaknál, mert nem volt bál mindön szombaton (...) De nem a családok szervezték, hanem fiatalok egymás közt, meg a cselédök. Vót olyan család, ahun két cseléd is vót, azok is fiatalok vótak. Itten nagyon erős vót ez a tanyavilág.¹³⁵

Ezek az alkalmakon a tánc mellett sokszor játszottak is a résztvevők.¹³⁶ A fiatal tanyasiak, főleg a lányok számára sokszor ez jelentette a fő táncalkalmat, hiszen a szüleik nem mindig engedték el őket a falusi bálókra.

¹³⁴ Elmondta Szabó Lajos (1919–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 1-én, Végyváron.

¹³⁵ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 1-én, Végyváron.

¹³⁶ Tóth Zoltán 2015: 21, 32. A tánc és a játék összefonódásáról több dél-dunántúli párhuzamot is ismerünk (Fügedi – Varga 2014: 48–50.; Pesovár Ferenc 1997: 17.)

A házaknál megrendezett táncmulatságokon általában egy baráti kör (ami sokszor tizenöt-hús fiatalot jelentett) gyűlt össze:

*Házakná' vótak citerák és mán mink, amiko' lemaradtunk az iskolábo', akkó' vasárnap délutánonként csináltunk házaknál összejövetelt... fiatalok. Lelocsótuk a földet, mer' nem volt padló (...) Összejött négy-öt pár és ott táncoltunk. Egész este.*¹³⁷

Kádár Károly visszaemlékezése szerint a végvári fiatalok „...a fonóban, a faluban szokásban lévő vasárnap délutáni murik alkalmával, az úgynevezett citera bálakban találtak egymásra.”¹³⁸

Nincs adatunk arról, hogy más faluból jöttek volna fiatalok a végvári *murikra*. A falun belül azonban nem tudunk településrészenkénti elkülönülésről, a helyi fiatalok bármelyik utcába átjárhattak *murizni*. Belépődíj nem volt, a fiúk bort, a lányok *tésztát* (süteményt) vittek magukkal. Ezen táncalkalmak leírását Tóth Antal visszaemlékezésében is olvashatjuk: „Nagy hagyomány, meg divat volt a *murizás*. Azoknak a tanyasiaknak is volt citerájuk, hallottam még *klánétásról* is. Összejültek a fiatalok, még-még az öregek is, asszonyok, lányok... (...) ahol volt üres szoba. Voltak ott közeli tanyasiak, szomszédok, majd még a faluból is kimentek a tanyasi muriba, vagy fordítva. Akkor még nem volt veszélyben a helyi folklór, azok a szép-szép táncok, csárdások, népdalok, mindenféle vitéz nóták, regruta nóták, aminek nagyon sok változata volt, de csak volt, mert ma már nem dalolják.”¹³⁹ Az 1950-es években a tanyavilágban még előfordult, hogy új ház, esetleg gazdasági épület építése után *murit* szervezett a házigazda a „föd kiegyengetésére”. A zenész fizetsége mai mértékkel mérve meglehetősen alacsony volt. A citerázni, klarinétozni tudók sokszor fél liter borért is vállalták az órákon át tartó muzsikálást. A kommunista hatalomátvétel után a *murik* fokozatosan elsorvadtak, a faluban ekkor megszaporodó bálók teljesen kiszorították őket a táncalkalmak közül:

*Mi is muriztunk, persze, citerazenére (...) Ezerkilencszázötvenő'-ötvenötig még vót! De akko' má' jártuk a valcert, tangót is, nemcsak a csárdást. Mindig másik házná' vót, de nem vót padló, hanem föld. Olyan port csináltunk, hogy fulladtunk mög! (...) Vót egy nagyon kedves család, ott mindig szabadott vót murizni.*¹⁴⁰

¹³⁷ Elmondta Szabó Lajos (1919–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹³⁸ Kádár 1983: 4.

¹³⁹ Tóth Antal 1993b: 9–10.

¹⁴⁰ Elmondta Păștean (Mátyás) Lídia (1937–2015). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 2-án, Végváron.

A bálloknál valószínűleg régebbi múltra tekint vissza az ún. *táncest*, vagy *vasárnapi táncdélután*.¹⁴¹ Ezeket az 1960-as évek végén még havonta rendezték meg, a tavasztól kora őszig tartó időszakban. A mulatság helyszínéül az egykori fogyasztási szövetkezet, majd az állami gazdaság udvara szolgált, ahol a zenészek számára volt egy fedett hely, előttük pedig egy 60-70 m²-es lebetonozott téren táncoltak a résztvevők. A *táncesteken* bárki szabadon részt vehetett, belépti díj nélkül. Ezek az alkalmak általában késő délután kezdődtek és éjfél körül véget értek. Erre így emlékszik vissza az egyik végvári zenész:

A tanács udvarán volt egy ilyen betonozott táncparkett, hát, én ott kezdtem muzsikálni. (...) Szombat este nem volt diszkó, hanem táncest. [Így hívták, táncest?] Igen. Hát, a zenekar, élőbe' [játszott], úgy, ahogy tudott, erősítés nélkül... Ugye, fúvós, [tangó]harmonika, ami (...) [akkoriban volt].¹⁴²

Az 1970-es évek végén jelent meg a diszkó mint táncalkalom Végváron. Általában a kultúrház egy kisebb termében szervezték meg. Magyarországról behozott lemezekről (Hungária, Neoton Família stb.) játszották a zenét, házilag gyártott fényjátékkal „dobták fel a hangulatot”. Ezen kívül házibulik alkalmával is rendeztek diszkót. Ebben a korszakban még a legtöbbször páros táncokat táncoltak: polka, tangó, twist és rock'n'roll volt divatos, de előfordult, hogy csárdásoztak is. A diszkó jelentőségében egészen a 2000-es évek elejéig elmaradt a bálók mögött.

Há' ment a diszkó közbe', tehát (...) nem volt egy folytonos valami, tehát szervezéstől függően (...) így bálak között, hogy legyen valami. Tehát hogy legyen az, ugye mer' ugye nálunk nagy divat volt a házibuli, de hát mi' csináljunk? (...) És akkó' má', hogy ne zavarjunk senkit, ugye mer' mind többen gyűltünk össze, hát akkor a kis kultúrba' [mentünk]. Ugye, mer' akkor még könnyen megbeszétük a dolgokat, mer' kultúrigazgató mindig vagy egy tanerő volt, vagy egy közeli ismerős, és hát nem került semmibe, csak - Na, gyerekek össze ne törjetekek valamit, vigyázzatok, rendet tartsatok! - Vagy télen esetleg nem volt tüzelő, mindenki hozott két darab tűzifát (...) hogy közösen bulizzunk. Ugye, mer' a végin arra jöttünk rá, hogy ez a sok házibulizással az lett, hogy kezdett így bandákra tagolódni a fiatalság... És akkó' az se' vót jó. És akkó'... na, hát próbáljunk egybe maradni. Mer', ugye a közepe, a magja mindennek mindig a kultúr csoport [a Kommunista Ifjúsági Szövetség] volt.¹⁴³

¹⁴¹ Ezek vélhetően a hétvégi táncházak, játszóházak utódai. (Vö. Pesovár Ferenc 1997: 37.)

¹⁴² Elmondta Szarvas Lajos (1959). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 28-án, Végváron.

¹⁴³ Elmondta Szarvas Lajos (1959). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 28-án, Végváron.

26. Az 1977-es szilveszteri mulatság résztvevői egy házibuliban.

Egyéb, spontán mulatságok a téli időszakban

A téli időszakban élénk társadalmi életet éltek a Végvár környéki tanyákon. Látogatták egymást a szomszédok, és különböző játékokkal (kártya, malom stb.) múlatták az időt. Ide kapcsolódik Tóth Antal következő története:

[Tudom miről nem beszéltünk! Az asztaltáncoltatásról. Olvastam az írásában.] *Hát én ezt nem láttam, csak így hallás után. Ahogy nekem elmesélték, körülültek egy faasztalt. Körülültek és akkor így rátették a kezüket az asztalra, nyomták lefelé. Akkor vót egy mester, a táncoltató. (...) Vett egy fakanalat, alábújt az asztalnak. És akkó' elkezdte verni a lábát az asztalnak – „Hej, komám, gyerünk csak egy kicsit arább! És akkó' elkezdett az asztal mozogni arra. – „Koma, állj csak föl két lábra! – Kopogtatta a lábát. És az asztal kezdett el emelkedni, hiába nyomták le az embörök. Ez egy olyan hipnotikus valami vót. De valami vót benne, máskülönben nem beszéltek vóna errül. Ez is egy tanyasi játék vót. [És ez mikor volt?] Olyan nyócvan-kilencven-száz éve.¹⁴⁴*

¹⁴⁴ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien 2013. 6. 1-én, Végváron.

Társasmunkákhoz kapcsolódó mulatságok

A visszaemlékezések szerint elsősorban a házépítéssel kapcsolatos kalákamunkák esetében fordult elő, hogy a munka lezárását követő ünnepségen mulattak. Ezzel kapcsolatban táncról azonban csupán a 20. század első harmadára vonatkozóan vannak adataink.¹⁴⁵ A fonókban a 20. század közepéig a női munkák mellett énekeltek is, táncra vonatkozóan nincs információnk.¹⁴⁶

Különösen nagy családi ünnepnek számítottak a disznóölések. Voltak olyan alkalmak is, amelyek két napig tartó mulatozással zárultak. *Mócorkák-nak* nevezték azokat, akik hívatlanul – magukat elmaszkírozva – jelentek meg a disznótoron. Ezek a házba betérve gyakran táncba kezdtek. Lépéseiket elügyetlenkedve, gesztusaikat tréfásan el-túlozva járták a csárdást, így próbálták megnehezíteni a háziak dolgát, akik a *mócorkák* testalkata és mozgása alapján próbálták kitalálni a látogatók kilétét. Az 1940-es években tartott disznótoros mulatságokra a következőképpen emlékszik vissza az egyik végvári férfi:

Hogyné, tánc is vót a disznótoron! Citera vót az a mindenös hangszer. Nagyon sok tanyán, ilyen öregöknek, meg fiataloknak is vót citerájuk, aztán ilyen alkalmakko' elővették a citerát, azt ott pergették a citerát. Vót két citera is! (...) Már hegedű az ritkább vót, de vót klánét is. [És miket táncoltak?] Hát a csárdásokat, akkor még nem volt a modern, ez a valcer, mög ez a tangó. Csárdásokat csak, szobát kipakolták... asztalt, széket kihozták, aztán fogtak neki táncóni.¹⁴⁷

A disznótor töretlen népszerűségnek örvendett a 20. század második felében is:

De mondom, akkor akkora bulik vótak, hogy gyerekfejjel, tudom... Egy disznóvágás is nagy sláger volt, hát a fél disznót megettük vacsorára. Hús-harminc személy [volt] (...) összehívtuk rokonságot, szomszédságot. (...) Na, jó, és akkor mi maradt? Hát megmaradt a másik fele [az ételnek]! Ha ennyi ember meghívtál, azt jelenti, hogy három hónapon keresztül te hetente kétszer-háromszor máshol vacsoráztál'. (...) Ez oda-vissza kölcsönös volt. De valahogy, nekem úgy tűnt, akkor erősebbek voltak a kapcsolatok. (...) Tehát ezzel, úgy azér' kötődtek az emberek egymáshoz. [Ez zenével volt?] Há' persze, mér ne [nevet]? Há' azér' mondtam, abba' a régi házba' (...) citera-

¹⁴⁵ A társasmunkák közösségi jellegére utaló érdekes kifejezés Végváron a *kalákában állni*, ami a körben állni kifejezés szinonimája.

¹⁴⁶ Szmida – Nikolényi 1901: 68.

¹⁴⁷ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien 2013. 6. 1-én, Végváron.

szóval (...) ott mulattunk! Elvették a villanyt, vihar vót, elő a citerát, mer' más nem vót [nevet]!¹⁴⁸

Az élet fordulóihoz kapcsolódó táncalkalmak

A keresztelőket egészen a 20. század végéig közös családi étkezéssel, legtöbbször vacsorával ünnepelték. Ilyenkor általában nótáztak az egybegyűlteket, ritkábban táncoltak is egy-egy citera vagy tangóharmonika hangja mellett. Csupán az 1980-as évektől jellemző, hogy nagyobb keresztelőket csinálnak, amiket ma már gyakran két-háromtagú zenekar muzsikál ki.

A besorozandó legények egészen a hivatalos sorkatonaság megszüntetéséig, 2006-ig *regutabált* szerveztek maguknak. Ezzel kapcsolatban a legkorábbi adatunk az 1900-as évek elejére datálható.¹⁴⁹ A katonaidőt letöltött fiatalok a leszerelésüket szintén megünnepelték, ennek a *szabadságos bál* biztosított keretet. A katonáskodással kapcsolatos ünneplésekről a következőképpen emlékezik vissza az egyik idős végvári férfi:

Adjuk azt a címet neki [a témának], hogy a regruták búcsúztatása vagy összejövele. Először a sorozásrul... [beszéljünk]. Egy közeli mezővárosba kellett menni. Aztán amikó' utána hazaértünk fél hétkő', akkor a zenekar várt minket az állomáson. Zenekarral jöttünk végig a főutcán, azok a regrutanóták... Hohó! És akko' a faluba' vót egy olyan ház, ahol mög vót tartva a regruták estéje, a sorozás estéje. De zenészekkel... Azok mög vótak fogadva. Vacsora vót készítve, a szülők összefogtak, asztán ott is vót ám mulatás! Az is tartott majd éjfélig, majd tovább! Ott vótak a szülők is, asztán azok is berúgtak. És amikor jött a bevonulás, reggel nyolc órakor vót itt egy vonat, avval mentek el. Előtte már öt-hat órakor gyülekeztek a regrutáknak a lakásán, odament két-három zenész. Köztük vót Kele Pista is, hát ő vót a híres trombitás. Aztán hét-fél nyóc felé elindultak az utcán zenével, rokonság, barátok, anya, apa... Ó! Akkor siratgatták szegény regrutát! (...) Amikor néztük őket, mindig nevettük, hogy ülnek föl a vonatra, a szülők mög mind sírtak, hogy szegény gyerekek mög katonának. Asztán adtak még a mozdonyvezetőnek is egy liter bort, hogy amíg a falut el nem hagyja, addig dudáljon! Akkor az egész falu tudta, hogy az egyik megy katonának! (...) Nekem is két fiam vót, betettem őket az autóba.– Gyorsan! – mondom. – Anyátoknak ne legyen ideje sírni! – Asztán megszűnt ez a nagy sírás-rívás. Azután jött a leszerelés. Ez is érdekes, föl kell írni! Amikó' már leszerelt az egész korosztály, akkor megrendezték a

¹⁴⁸ Elmondta Szarvas Lajos (1959). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 28-án, Végváron.

¹⁴⁹ Egy visszaemlékező asszony szerint őt 16 évesen még tiltotta az anyja az ilyen jellegű táncmulatságokról (Tóth Zoltán 2015: 22.)

*szabadságos bálát. Szervezett bál vót, vótak tíz-tizenöten, ahányan. Ez is olyan nagy hírös bál vót. És az első nótá, amivel mögkezdődött a bál, az a szabadságosok nótája vót. Hát... jól elbeszélgettünk, itt a sok élménytől, még sokszor el is fogultam sokszó’.*¹⁵⁰

A házasságkötés

A házasságkötéssel kapcsolatos rítusok sorában először az eljegyzéseket kell megemlíteni, amik a legtöbbször *vígssággal* végződtek még az 1980-as években is.

A visszaemlékezések szerint a 20. század első felében a lakodalmakat általában ősszel tartották. Általában a falu egy-egy nagyobb kocsmájában, később a kultúrotthonban szervezték a lakodalmaikat a tanyasiak is.¹⁵¹ A lakodalom előtt két héttel tartották meg a menyasszonyos háznál a *vőfélybot-csinálást*, ahol a meghívott fiatalok mindegyike vitt egy szalagot, amit a vőfélybotra tűztek. Ez az alkalom is *citorával* kísért énekes-táncos mulatsággal zárult.

Fontos ismerkedési alkalomnak számított vőlegényes háznál, később a kultúrotthonba gyülekező fiatalok számára rendezett tánc, ahogy ez Tóth Antal kéziratából kiderül: „A vőlegény vendégei és a vőfény gyülekeztek a vőlegény házánál. (...) Kezdett szólni a zene, most kezdődtek az izgalmas események a fiatalok között. Az volt a regula a párkeresésnek, hogy a legény legalább két szobában kellett a lánnyal táncoljon. [A] lány akkor tudta a fiú szándékát, és föltűzte neki a bokrétát. Ez vonatkozott a koszorús lányokra. Igencsak volt hat-nyolc pár. [A] fiúnak egész éjjel szórakoztatni kellett a lányt.”¹⁵²

A következőkben Tóth Antal vonatkozó szóbeli visszaemlékezését olvashatjuk:

Mögkezdődött a lakodalom. A vőlegényös háznál gyülekezett a vőlegénynek a rokonai. A násznagyok... azok a menyasszonynak és a vőlegénynek a keresztszülei. És akkor egy óra fele elindultak a terömbe [a kocsmába, később pedig a kultúrotthonba]. És akkor mire odaértek a terömbe akkor fél kettő, vót egy kis ebéd. (...) A menyasszonyék rokonai is elmentek a menyasszonyék házához, várták a menetet. És akkor utána következett a tánc. Olyan három óra körül gyülekezett a fiatalság, és akkor vót két-három tánc. (...) Asztán ez is érdekes, mert akkor kezdődött a párválasztás. Hát ahogy a lakodalmi menet elindult a teremből, vót bokréta, feltűztek egy... olyan tujafenyőnek a gyönge ága át vót kötve piros vagy rózsaszín szalaggal, aztán gombostűvel ide vót tűzve a fiúknak. A legényök akkor választották a párt maguknak,

¹⁵⁰ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien, 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹⁵¹ Kádár 1983: 6.

¹⁵² Tóth Antal 1993a: 63.

*hogy párosával mönjenek. Felkérte táncóni a lányt, fölkérte még egyszer, no, akkor a lány hopp, föltűzte ennek a bokrétát. És akkor azok este már együtt vótak. De az olyan szimpátia vót, hogy, na most föltűzöm ennek a fiúnak.*¹⁵³

27. Lakodalmas menet valamikor az 1960-as években.

A lakodalmas menetben folyamatosan szólt a zene, a férfiak végig mulattak és táncoltak az úton. A visszaemlékezések szerint ekkor volt jellemző, hogy ütötték a csizmaszárukat. Az emelkedett hangulatot kiválóan illusztrálják a következő sorok: „Ahogy mentek ki az ajtón [a vendégek] (...) minden férfi egy liter bort, bort a jobbikból vett magához. Szép lassan a férgesei – a férfiak – hátra maradtak a zenészek előtt. Aki ezeket a sorokat fogja majd olvasni (...) gondolja magát (...) [oda] a zenészek elé, akik olyan tíz-tizenketten voltak, mind fúvósok. [Amikor] meghúzta a borosüveget, az ember vére forni kezdett. Még ide tartozott a csizmaszár verése [is].”¹⁵⁴ A lakodalmas menetben rigmusokat is kiabáltak. *(Aki ide báméskodik, tudom ide kívánczik stb.)*¹⁵⁵

¹⁵³ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 5. 31-én, Végváron.

¹⁵⁴ Tóth Antal 1993a: 64.

¹⁵⁵ Végváról egyébként táncközbeni csujogatásról, rigmusok kiabálásáról nincsenek adataink, csupán a mezőgazdaság szocialista átszervezésekor jellemző csasztuskák (*Kolbászt, kenyeret, fasisztáknak kötelelet stb.*) használatáról.

28. Kele Istvánék rezesbandája az esküvői menetben az 1980-as években.

A lakodalom helyszínére érkezve a teremben mindenki elfoglalta a helyét, majd a menyasszony apósna és anyósna mondott beköszöntője után rögtön csárdást táncoltak: „Beáll a lakodalom, járja a tánc.” – ahogy Kádár Károly tollából olvashatjuk.¹⁵⁶ Az egykori iskolaigazgató leírásában tréfás verbuválást is említ, erre vonatkozóan azonban a gyűjtés során nem találtunk adatot.¹⁵⁷ A vacsora alatt a zenekar vonós hangszerekkel hallgató-nótákat játszott.¹⁵⁸ Ilyenkor általában az egész násznép énekelt. A visszaemlékezések egyöntetűen arról tanúskodnak, hogy ez volt a lakodalom egyik csúcspontja.¹⁵⁹ A másik közvetlenül az étkezés után következett: „Miután mindenki jólakott, a muzsikások elővették a fúvós hangszert, hogy azt a sok jó finomságot lerázzák. De azt csak csárdással lehetett. De el is szabadult ám a pokol! Higgye el kedves olvasó, [ha] egy mai lakodalomba a vacsora után a rezes banda fújná, azok a mai diszkós fiatalok is beleizzadnának.”¹⁶⁰ Ugyanezt támasztja alá Kádár Károly visszaemlékezése is: „A zenészek is végeztek a vacsorával (...) Előveszik a hangszereiket, cincogtatják, felhangolják őket, majd felhangzanak a csárdás ütemei, amely táncra csábítja úgy a

¹⁵⁶ Kádár 1983: 11.

¹⁵⁷ Kádár 1983: 12–14. A Néprajzi Múzeum pályázatára beérkező munka bírálata szerint az írásban található adatok valóság tartalmát fenntartással kell kezelni. (Földesné 1983.)

¹⁵⁸ Magyarország déli területein (pl. Baranya, Bács-Kiskun megyékben) sok helyen már a két világháború között divat volt a kétféle zenekari felállás: szabadtéren fúvós hangszereken játszottak, zárt helyen sokszor elégnék bizonyultak a vonósok. (Fügedi – Varga 2014: 81.) Visszaemlékezők szerint a végvári lakodalmakba jöttek Szapárfalváról is muzsikások.

¹⁵⁹ Az idősebb, hatvan éven felüli végváriak – vélhetően joggal – büszkéek az énektudásukra. Több visszaemlékező is beszélt arról, hogy városi, vagy más faluból jövő vendégeik mindig elcsodálkoztak a végváriak nótás kedvén és tudásán, ami legtöbbször lakodalmakban és bálokban nyilvánult meg.

¹⁶⁰ Tóth Antal 1993a: 65.

fiatalokat, mint az öregeket. Mint a megbolygatott hangyaboly úgy pattannak fel ülőhelyeikről és sietnek táncolni. Mindenki a maga párjával. Az öregebbek között is akad szép számmal, aki egy-egy lassú csárdást szívesen eljár az életpárjával.”¹⁶¹

Éjfél körül, a csárdások után következett a *gyertyatánc*, a menyasszonyfektető rítus részeként. Erre Kádár Károly a következőképpen emlékezik: „Következik a gyertyatánc, melyet az ifjú pár együtt táncol a koszorúslányokkal és a vőfélyel, aki bal kezének ujjai között három darab gyertyát tart. A másik kezében pedig egy fehér asztalkendőt tár széjjel, melyet a 10-12 koszorúslány mindegyike körben megfognak az új párral egyetemben. Miután a vőlegény meggyújtotta a gyertyákat, a vőfély a muzsikushoz fordul...” A muzsikusként szánt rigmus után „A menyasszony elfújja a gyertyákat, a vőfély az ifjú párt átadja a koszorús asszonyoknak, akik beviszik őket a kontyoló szobába.”¹⁶² A táncra vonatkozóan ezen kívül csupán bizonytalan visszaemlékezéseink vannak, több adatközlőnk emlékeiben összekeveredtek a *gyertyás tánc* és a lakodalmi szokásrendben vélhetően később járt *koszorús tánc* valamint az *újpártánc* emlékei.

*Ezeknek a koszorúslányoknak a kezükbe' vót egy gyertya és akkor körbe' táncoltak. De ezek is vótak vagy tízen! És akkor ezt a gyertyatáncot is a nagy vőfély vezette le. Ennek is vót egy rigmusa, de nagyon hosszú vót. Aki elvállalta ezt a vőfélységet, annak nagyon jó memóriájának kellett lennie. [Erre énekeltek?] Nem énekeltek, de a zenekar húzta – Túr a disznó a szalmába, csak a füle látszik, hát a kanász mit csinál, a lányokkal játszik. – Erre a dallamra táncolták a gyertyatáncot. És akkor a vőfély megint kezdte a gyertyatáncnak egy másik versszakát. Vót vagy tíz versszaka. (...) Vőfélybot vót a kezibe', oszt mindig mutogatott a zenészeknek, hogy mikor kell elinduljon a ritmus.*¹⁶³

Ezután a menyasszony a vőfély vezetésével elhagyta a termet, hogy később már felkontyolt újasszonyként jöjjön vissza. A lakodalmások a kontyolás ideje alatt tovább táncoltak, idősebb, az 1920-as években született végvári visszaemlékezők szerint ilyenkor illet mindenkinek táncolni. A visszatérő vőfély ezután a következő rituális táncot vezette:

¹⁶¹ Kádár 1983: 22.

¹⁶² Kádár 1983: 23.

¹⁶³ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 5. 31-én, Végváron.

Eltelt éjfél, akkor bejött a násznagyasszony, a menyasszonynak levették a koszorút a fejről, a fátlyolt és akkor rákötötték a vőfélybotra, akkor szorult a fátlyol. És akkor a koszorúslányok mind így körbe, megfogták egymást és akkor a zenész húzta. De olyan szép dallama vót ennek! És akkor mindig mentek körbe: kettőt erre, kettőt erre, és akkor mindig léptek a körbe. A nagy vőfély meg a körnek a közepin így táncolt, hun jobbra fordult, hun balra fordult, ahogy ment a kör is. És akkor ő a vőfélybotot fogta a koszorúval és a fátlyollal, avval táncolt.¹⁶⁴

A vőfély a tánc végén eldobta a vőfélybotot a koszorúval, amit a nyoszolyólányok igyekeztek elkapni. Akinek sikerült, arról azt tartották, hogy ő megy legközelebb férjhez.

Ezután következett egy lassú csárdás, majd egy *frisses*, amit az *újpár*nak kellett eljárni. Ezt a visszaemlékezők *menyecsketánc*nak és *menyasszonytánc*nak is hívták, hiszen azután következett az adománygyűjtés.

Na, mikor hozták ki karon fogva [az új asszonyt], jönnek az újpárok, akkor húztak egy frissest, azt akkor el kellett, hogy járják. Csak az újpár táncolt, és utána még húztak (...) szép hallgató nótákat és akkor mindenki ült, és sorakoztak, mindenki olyan libasorba mentek egymásután. A násznagy előtt vót tányér és akkor mentek betenni a menyasszonytánc-pénzt. Addig az újpárok ott álltak és mentek libasorba tették bele a tányérba a pénzt. Akkor a másik tányért rá tették a pénzre, a következő még nagyobb vót. És akkor amarra sorba jöttek ki, ültek le a helyükre. De akkor nagy lakodalmak vótak, 200 személy, 300 személy, 200 ház, 250 ház. Úgy hívogattak, házsám szerint! Akkor a lakodalmakba, mondom betették a pénzt, addig ott állt a menyecske, olyan szép áriás nótákat húztak, és mindenki ment sorba, oszt' akkor emerre jöttek ki, oszt' akkor emerről ültek a helyükre. Aztán amikor összeszedték a pénzt, akkor a menyecske meg az újember megint bevitték egy szobába, oszt' möntek velük a násznagyasszonyok, oszt' mögszámolták, hogy mennyit kaptak. Ez az üvéké vót a menyasszonytánc-pénz, hát űk táncoltak érte.¹⁶⁵

Akkor a vőfély bevezette űket a násznagyok elébe, nagy tapsolás vót és akkor mondott egy rigmust... és kezdődött az újpártánc. Egy nem is tudom mán milyen dallamra vót az újpártánc. Vót olyan eset is, hogy a vőlegény nem tudott táncolni, falábú vót. Akkor a vőfélyel táncolt a menyasszony. [Ekkor] vót egy olyan csendesebb, meg

¹⁶⁴ Elmondta Balogh (Csonka) Gizella (1931). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹⁶⁵ Elmondta Balogh (Csonka) Gizella (1931). Gyűjtötte Csuri Szandra 2013. 6. 1-én, Végváron.

*olyan ropogós csárdás. Na, mikor ez is mögvót, akkor a vőlegény násznagya fölállt, és mondott pár szót. Akkó' kezdődött a pénz beadása! (...) A násznagy azt mondta: Mindönki a példámat kövesse! Kivött a belső zsebiből a blikket [borítékot] oszt rátette arra a tányérra. Akkor a zenekar elkezdte húzni azt a nótát, hogy - Asszony lesz a lányból. - Mögható pillanatok vótak.*¹⁶⁶

Ezt követően a tánc és a nótázás hajnalig folytatódott. A visszaemlékezések szerint ilyenkor érte el a hangulat újból a csúcspontját, hiszen a vendégek ekkor már önfeledten mulathattak. Sokszor az is előfordult, hogy hordót tettek a színpadra, és azon táncoltak. A lakodalmi táncnak reggel nyolc-kilenc óra felé vetettek véget, amikor hazakísérték a fiatal párt, és ott folytatták a mulatást.¹⁶⁷

Kádár Károly visszaemlékezése szerint a lakodalmat követő vasárnap, vagy „egy meghatározott bizonyos napon a menyasszony szülei és rokonai meghívtak ebédre. Ezt a vendégséget nevezték >Kárlátónak<.”¹⁶⁸

29. Egy 1987-es lakodalom konyhaszemélyzete.

¹⁶⁶ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹⁶⁷ Tóth Zoltán könyvében olvashatunk a reggelig tartó lakodalmakról. (Tóth Zoltán 2015: 30.)

¹⁶⁸ Kádár 1983: 27.

A végvári lakodalom szokásrendje jelentős átalakuláson ment keresztül a 20. század közepi nagy gazdasági-társadalmi változásoknak köszönhetően. A lakodalmak szokásrendjében fontos szerepet játszó lovas vőfélyek hívogatásának elmaradása, a templomi esküvők megritkulása mellett a zenés táncmulatságokat az új politikai erők ellenőrzésük alá vonták. A kommunista diktatúra idején *az egész lakodalom cenzúra alatt volt!* – ahogy ezt az egyik visszaemlékezőnk állította. Az 1950-es évek közepétől az 1970-es évekig tilos volt a templomi esküvő a vallási szertartást csak a parókián engedték megtartani. A zenekarnak előzőleg a rajoni,¹⁶⁹ illetve a megyei kulturális szervek által már láttamozott repertoár-leírást még be kellett mutatni a helyi párttitkárnak, csak így kaptak a házasulandók engedélyt a lakodalom megtartására. Emellett az ún. *vigalmi adót* is be kellett fizetniük. A helyzetet jól példázza az egyik adatközlőnk visszaemlékezése:

[Anti bácsi mikor házasodott meg?] *Én ezerkilencszázhatvankettő március tizenkettődikén. Má' akkor tiltva vót a templomi esketés. És aki lakodalmat csinát a kultúrotthonba, annak le kellett adjon négy-ötszáz kiló ócskavasat, aminek az ára oda lett adva a helyi [Kommunista] Ifjúsági Szervezetnek... És a lakodalmakba' cenzúrázva vót, azok a nóták, mög azok a táncdarabok, amiket a zenészők muzsikáltak. (...) Vót egy lajstrom csinálva, amit be kellett vinni a helyi pártszervezethöz, és azoknak jóvá kellett hagyni, mit lehet muzsikálni. [És kinek kellett ezt megmutatni?] A pártba' vót egy kulturális megbízott, aki felelt az ilyesmiért. Akko' még itt helybe' ki kellett fizetni egy bizonyos összeget... Úgy mondták vigalmi adó. [És ezt kinek kellett fizetni?] Hát ide a községházának. Azért mert űk [a lakodalmások] itt zavarták a rendet, mög a csendet, mert, jaj Istenem, vót egy lakodalom. Akkor még meg kellett fizetni a villanyhasználatot, de vizet nem, mert azt még kútrul hordták. [És amikor ezeket a nótákat megcenzúrázták, akkor milyen nótákat nem engedtek játszani?] Amilyen nóták összefüggésbe' vótak a háborúval, a regrutanóták. Akkor Horthy-val, a magyarsággal összefüggésbe' lévő, hazafias nótákat nem vót szabad énekelni. De ha eljött engedély nélkül egy zenekar, akko' a lakodalmakba' már vótak olyan személyök, akik ezt figyelték. Ilyen titkos... szolgálati besúgók. Alig várták, hogy reggel legyen, oszt mentek, besúgták. Akkor a zenekar vezetője szorult, hogy miért nem jötetek be cenzúráztatni.¹⁷⁰*

¹⁶⁹ Szovjet mintára rajonnak nevezték a szocialista Romániában a területi közigazgatási szintet.

¹⁷⁰ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien 2013. 6. 1-én, Végváron.

Érdekes megfigyelni a lakodalmi tánckészlet változását is. Egy 1924-ben született adatközlő szerint a szülei korában, *a régi parasztlakodalmakban* csak csárdást jártak. A két világháború közötti időszakban a csárdás mellett már a bécsi keringőt is táncolták. Ugyanebben az időszakban divatozott Végváron a *legényes*, más emlékek szerint *verbunkos*, amit az 1960-as években is járt még néhány idős, nyolcvan év körüli férfi külön kérésre, bemutató jelleggel. Ezen táncok mellé kerül be az 1950-es években az angolkeringő és a tangó, később pedig a foxtrott. A tangót és a keringőt még az 1970-es években is szerették a fiatalok, mert abban tudtak *simulni*, de a visszaemlékezők szerint a hatvan éven felüliek ekkor is leginkább csak a csárdást táncolták.

A gyűjtött adataink azt mutatják, hogy a lakodalmi szokások az 1970-es évektől kezdtek ismét megváltozni. Ekkortól engedélyezték újból a templomi esküvőt, és az énekek, a zeneszámok cenzúrázása is elmaradt, a lakodalmi táncok sorából pedig kikerült a *gyertyatánc*. Ettől az időszaktól a szombati nap mellett már csütörtökönként is lakodalmaztak. A rendszerváltás utáni időben a páros csárdás egyedurialma fokozatosan megtört, helyette a körcsárdás divatozik. A keringő, a tangó szinte napjainkig népszerű maradt.

30. Pakolás a lakodalomból 1919-ben.

A tánc- és zenei alkalmak mint a nemzeti identitás erősítői

A reprezentatív külsőségek (*magyar ruha* illetve magyar népdalok, nóták éneklése stb.) a szüreti valamint a farsangi bál a végvári magyarság egyik identitásformáló tényezőjévé vált.

31. Ungor Julianna magyar ruhában 1940-ben.

Ezek fontos szimbolikus szerepet játszottak a román államhatalommal szembeni (nem is mindig csendes) kiállások során, kiváltképp a nyíltan magyarellenes Ceaușescu-rendszer idején, mint ahogy arra az alábbi történet is rámutat:

Asztán, ami nagyon kellemetlen volt (...) nyócvanhat telén nagyon nagy hó vót. Szép tél, és farsangoltak a fiatalok. Lovasszánkokkal. Még mi zenészek is. (...) Mer' úgylis csak hétvégén, vasárnap, szombaton kellett dolgozni. Vasárnap délután. És hát valakiknek ez nem tetszett. (...) Krepp papírból vékony sávokat vágtunk, és akkor fehér színű, és világos zöld színű ilyen szalagcsíkokat, azzal díszítettük a lovak számszátát. (...) És a jelentésbe' már az állt, hogy piros-fehér-zölddel voltak a lovak feldíszítve (...) és hogy a hangszerekre piros-fehér-zöld szalagok voltak szintén díszítésként használva. (...) Szóval ez nagyon, ő szerintük jól, én úgy mondom, hogy csunyán kidolgozott eljárás volt. (...) Azzal kezdték, hogy itt a mi utcánkba', Mátyás Károly ünnepele, abban az időszakba', év elején a születésnapját. (...) És csinát egy házi bulit. És öt meg, akik még ott voltak, nem mindenkit, az ott szórakozó fiatalok közül többet, beidéztek vagy itten miliciára, vagy munkahelyükre, vagy iskolába' lettek felkeresve.

(...) És a szekutól jöttök, igen. Tehát úgy kezdték, hogy ott milyen zenére szórakoztak, milyen énekeket énekeltek. Hát, de ott konkrétan még szalagos magnó muzsika volt, tehát főleg magyar táncdalok lehettek. (...) S akkor utána, útközbe' sorba kerültünk mi is. De aztán úgy eldurvút a dolog, hogy F. K., Sz. M., és én, már Temesvárra a megyei szekunak a parancsnokságára lettünk... (...) beidézve. És hát ott nyilatkozatot kellett adni, s akkor az illető (...) alezredes (...) kezdte volna diktálni, hogy mit írjunk. De előtte vótak kérdések, hogy mi mit zenélünk? Hogy mi az (...) magyarul: – Föl, föl vitézek a csatára – azt mondjuk mi tovább. S akkor én (...) hazudtam, így hozta a szükség. Mondtam, hogy én a szöveget nem tudom. S akkor vett egy másik papírt, s akkor ott írta, hogy – Csonka Magyarországnak a délkeleti táján. – De ezt te tudod, mert ezt te énekölted. – Hát – mondom – maga honnan tudja, maga nem vót ott, ahun ezt énekeltem? – Micsoda pofátlan! – szóval ott jól lehordott. (...) Tehát egy olyan fordítást készítettem a magyar szövegről, hogy akkor ő olvasta, és aszt mondta, hogy hát ő nem ilyet kapott. Hát mondom, akkor az az illető nem tudja a nótát. (...) És akkó', hogy még írjam azt, hogy mikor milyen bálba' kinek, milyen nótát húztam. – Hát – mondom – én azt nem tudom. – Hogy nem tudom? Neki minden fel van jegyezve. S akkor mondtam (...) – Elvtárs (...) hogy ha Ön má' úgyis tud mindent, akko' az, amit én leírok, az már felesleges. Meg látom, hogy ön nyomást gyakorol rám, hogy azt írjam, amit maga akar. (...) És én esztet nem teszem meg. – Akkor, hogy szemtelen vagyok, meg hogy én evvel az ilyenfajta zenész szövegekkel veszélyeztetem az országnak az integritását. Mondtam, hogy mi nem veszélyeztetünk semmit. Mi szórakozunk, mi szórakoztatunk, és nekünk meg se fordult az agyunkba', hogy valamilyen felbujtó érzelmet, vagy az ország ellen buzdítsunk, vagy... De szóval ott tartott bennünket jó pár óráig. (...) De ez baj vót, mert az idő haladt, és nekünk még akkor Gátalján vót lakodalom. Azon a szombati napon. Azt is tudta biztosan. (...) [Volt itt valaki a faluból, aki jelentett?] Hát meg vagyok győződve, hogy kellett, hogy legyen. De hivatalos dokumentot, én nem láttam, nem is kerestem, nem is érdekelt. De (...) aszt láttuk, hogy vótak emberek, még végvári magyar is, akik több mindent meg mertek engedni maguknak, mint, amit a magyar becsület diktál, vagy a helyes magatartás elbír. Csak ennyit róluk. [Hány ember érintett ez így, ez az akkori téli történetet?] Hát úgy a zenészeket, fiatalokat, sőt voltak fiatal házaspárok is (...). Én most konkrét számot önnek nem tudok mondani, de biztos, hogy meghaladja a harmincat. (...) Hát szóval, na. Minden téren azon dolgoztak, hogy nekünk a magyar, a végvári magyar embereknek ezt a nemzeti tudatunkat megtörjék. [És azért gondolom magukba meg munkált, hogy csak azért is!] Ó, tanár úr, azért is. Ez olyan vót, hogy szintén van egy ilyen

jelszavam. [Az] elődöktől hallottam, hogy amilyen az akció, olyan lesz a reakció. Tehát ezt így hallottam (...) korosabb emberektől. Nem fogjuk ám hagyni magunkat. A nótákat nem mi írtuk, mi a nótáinkat énekeljük, asztán ha jönnek értünk, akkor vigyenek bennünket mindet.¹⁷¹

Tánctanulás

A gyermekkor táncalkalmai

A végváriak tradicionális gyermekkori táncalkalmairól kevés adat áll a rendelkezésünkre. Az 1900-as évek első harmadában vélhetően legtöbbet játék közben táncolhattak. A visszaemlékezések szerint a házaknál szervezett táncalkalmak jó lehetőséget biztosítottak a gyerekek tánctanulásának is: *Azok mögtanultak úgy egymástól, a zene rigmusára* – ahogy Tóth Antal azt többször is elmondta. Néhány öregebb adatközlő emlékszik még egy szál citerával kimuzsikált *gyerek táncre* is. A gyerekek alkalom adtán bálokban, szabad táncokon és lakodalmakon is táncoltak, sok esetben a sarokban, vagy máshová félrehúzódva.

Az intézményesített táncitanítás

A magyar táncos, zenei és színházi hagyományokat ápoló és terjesztő, államilag támogatott intézmények és különböző civil szervezetek már az 1800-as évek végétől működtek Végváron, tevékenyen alakítva annak kulturális arculatát. Ezek az akkori magyar elit nemesi részére jellemző „nacionalizált” mulatáskultúrát (csárdás, operett, magyarnóta, cigányzene stb.) közvetítették, tanították a faluban. Ehhez hasonlóan a szocialista korszak a hagyományok őrzésének ún. „lágy” mintáját képviselte. A rendszerváltás után azonban a település újraformálódó néptáncscsoportjai a Magyarországon ekkor már államilag támogatott „kemény” hagyományőrzés mintáját honosították meg a faluban.¹⁷²

Adataink tanúsága szerint a 20. század elején a végváriak csak a csárdást tanulták tradicionális módon, a többség a páros táncok (keringő, tangó stb.) nagy részét már tánciskolákban sajátította el. A legtöbb adatközlőnk úgy emlékszik, hogy a tánciskolában csárdást is tanítottak, de ez formailag nem különbözött a korábban otthon tanultaktól. A rendelkezésünkre álló dokumentumok és a visszaemlékezések szerint a 19-20. szá-

¹⁷¹ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹⁷² Vö. Balázs – Gutai 2014: 89. A hagyományőrzés formájára vonatkozó „lágy” és „kemény” kategóriákat Hofer Tamástól kölcsönöztem. Vitányi Iván nyomán Hofer a hagyományőrzésnek két formáját különbözteti meg: a *lágyságot* (könyved, szórakoztató, revü-szerű, elsősorban színpadra alkalmazott átmentése a népművészeti örökségnek), és a *keményt*. Ez utóbbi a kutatók által felgyűjtött kulturális jelenségek szinte változatlan formában történő megtanulását és interpretációját jelenti. Ilyen például a Bartók, Kodály és később Martinék által propagált módja a népművészeti örökség megőrzésének. (Hofer 1989: 71.)

zad fordulóján már jártak táncmesterek a faluban. Az 1900-as évek elején már rendszeresen szerveztek tánciskolát a Végváron, az 1920-as évekből pedig már táncsoportról is tudunk.

Az 1920-30-as években Temesvárról a Valkai Károly-féle tánciskola oktatói jöttek Végvára. Ők főleg ősszel és télen jártak ki, heti egy-két alkalommal a 14-17 éves korosztálynak tanítani. A tanfolyamokat az iparosok gyermekei mellett a paraszti családokból származó fiatalok is látogatták.

*Az csak ősszel vót, mikor nem vót olyan nagy dologidő a falun. Például vót egy ilyen öreg bácsi, akivel... épp most beszélünk az ilyenről. (...) Aszt mondja ő is, amiko' beiratkozott a tánciskolába, a szülei alig akarták engedni, mert dolog van. Akkor szigorúk vótak ám a parasztok a fiatalokkal, akkor dolgozni köllött.*¹⁷³

A visszaemlékezések szerint itt társasági, közösségben használható táncokat tanítottak. Az 1930-as évekig általában a tánctanárok szervezték meg a faluban a tánciskolát, az 1950-es évektől viszont már a helyi fiatalok. Ebben a korszakban több tánctanító is járt Végvára, a legtöbbjük temesvári illetőségű volt, de akadtak köztük resicabányaiak is.¹⁷⁴ Voltak, akik párban érkeztek, de a legtöbb esetben egy oktató tanított csak. Egy tanfolyam általában hat-nyolc hétig tartott, ezalatt hetente kétszer (általában kedden és pénteken) volt oktatás. A végváriak ezen a téren is tudatosan próbáltak haladni a korrallal. A visszaemlékezések egyöntetűen tanúsítják, hogy a fiatalok az új táncdivatok behozatala miatt szervezték be a városi táncoktatókat.

*És akkor a bálakba', lakodalmakba' táncolták ezeket a táncokat és a fiatalok is büszkék vótak, hogy tudtak táncóni, mer' az egy büszkeség vót annak a fiatalnak, hogy tudott táncóni.*¹⁷⁵

A tananyagban a *gólyatánc*, a *valcer*, az *angolvalcer*, a tangó és később a *slow fox* szerepelt, de ezen kívül csárdást is tanultak. Az oktatás keretei között a tánclépések, a fogásmódok és a helyes testtechnikák mellett a báli illemszabályokkal (felkérés meghajlással, lekérés, a tánc megköszönése, helyre kísérés, a lány szórakoztatása tánc közben stb.) is megismerkedhettek a résztvevők.

¹⁷³ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien, 2013. 06. 1-én, Végváron.

¹⁷⁴ A 20. század elejéről-közepéről három táncmester nevére (Csizmadia László, Nyíri József, Pál Gáspár) és egy ismeretlen temesvári hölgyre is emlékeznek a végváriak.

¹⁷⁵ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien, 2013. 6. 1-én, Végváron.

Egy kotérián [a tánciskola záróvizsgája]... vót egy táncos fiatalember, de nekem nem tetszett a fiatalember elejétől kezdve, és akkor ő... intettem egy (...) [másik] fiúnak, hogy jöjjön. És a tánctanárnő (...) ránk szólt, hogy – Milyen dolog ez? – S akkor a [kiválasztott] fiu hirtelen aszongya, hogy a menyasszonyom! [nevet] – Jaj, bocsánat! – aszongya [a tánctanárnő]. – Nem tudtam! Há' nem vótam a menyasszonya, csak a szomszéd lány. (...) S asztán mindég mondtam neki, hogy táncoslábú vőlegényem. Hát nem lett a vőlegényem, addig se' vót. (...) Csak jobban táncót. Hát a lányok is csináltak ilyet. Nem vót a világvége.¹⁷⁶

A végváriak emlékeznek egy tanítónőre, aki a *parasztosnak*, elavultnak gondolt, általában a lányokat érintő megszégyenítő rítusokhoz (a *petrezselymet áruló* lányok kicsúfolása, lányok kimuzsikálása) hasonló szokást igyekezett bevezetni: a lányok a *botlábú* fiúknak seprűt adhattak a kezébe. A visszaemlékezésekből úgy tűnik, hogy tánciskolás hatásra terjedhetett el, hogy a lányok következmény nélkül utasíthatták vissza az őket felkérő legényeket.

Na csak a tánciskolával kapcsolatba'. (...) Akkor kezdték megtanulni a lépéseket, akko' kezdték tanítani a valcert, mög a tangót, mög aszt a gyorsast, aszt a polkát. És amikor begyakorolták, akko' az vót a rend, mikor vége volt a táncnak, akko' a fiúnak kellett szórakoztassa a párját, oszt ha mögunták, akkor helyre kellett kísérje és megköszönje a táncot. Vagy amikor föl kérte táncolni, möghajolt előtte: – Szabad lesz? – Hát az megtiszteltetés vót a lánynak, nem csak úgy intek neki, hogy: – Na, gyere táncóni!¹⁷⁷

Az oktatás során általában helyi zenészek (hegedűsök, klarinétosok, illetve tangóharmonikások) működtek közre. A tánciskolák nyilvános vizsgával, úgynevezett *kotériával*, utána pedig szabad tánccal végződtek. Ezt sok esetben már rendes zenekar muzsikálta ki. A záróvizsgát kidobolták, illetve nyomtatott meghívókkal hirdették a faluban.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint Végváron a néptáncitanítás a szocialista korszakban került be az általános iskola keretei közé. A politika és a tánc szoros kapcsolata utal, hogy ekkor elsősorban a tanügyi káderek közül kerültek ki azok a személyek, akik táncitanítással foglalkozhattak.

Az 1990-es évekig általában a nappali oktatás után, különórákon foglalkoztak gyerekekkel a helyi táncoktatók.¹⁷⁸ A visszaemlékezések szerint iskolai órák keretében nem

¹⁷⁶ Elmondta Székely (Lehőcz) Sára (1935). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 25-én, Végváron.

¹⁷⁷ Elmondta Tóth Antal (1937). Gyűjtötte Szőnyi Vivien, 2013. 6. 1-én, Végváron.

¹⁷⁸ Ők a tanítóképzőkben működő önképzőkörökben, ún. „kultúrcsoportokban” tanultak néptáncot. Erről pontos

volt táncitanítás.¹⁷⁹ A *kultúrmunka* célja a pusztai táncok mellett oktatáspolitikai volt: állami ünnepek, iskolai évzárók nem múlhattak el a végvári iskolások táncbemutatói nélkül. Sok esetben a koreográfiák összeállításakor is figyelembe kellett venni az aktuális pártrendeléseket, illetve az éppen divatos szocialista táncművészeti kliséket. Ily módon elmondhatjuk, hogy a szocialista korszakban a politika direkt módon próbálta alakítani a végvári iskolások „néptáncművelését”. A műsorokban az internacionalista elveknek (vagy a Ceaușescu-éra nacionalista elfogultságának) megfelelően magyar táncanyag mellett románoknak is illett szerepelnie. Erre a megyei pártbizottság szakemberei oda is figyeltek: a végvári tanítók nem egyszer kaptak figyelmeztetést, hogy *egyik lépés az egyik megyéből van, a másik lépés a másiktól* – emlékszik vissza Păștean Lidia egykori táncoktató.

32. A végvári tánccsoport román táncokat mutat be az 1970-es években a Végvári Kulturális Napokon.

Ebben a korszakban a végvári tánccsoportok rendszeres fellépői voltak a *Megé-*

információink nincsenek, vélhetően népies műtáncokról lehet szó.

¹⁷⁹ Erdélyi falvakban végzett terepmunkám során több adatot gyűjtöttem iskolai órák keretében végzett táncoktatásra vonatkozóan, főleg a két világháború közötti időszakból.

neklünk Románia c. rendezvénysorozatnak.¹⁸⁰ A nagyobb siker érdekében még román táncscsoport létrehozásával is próbálkoztak a végváriak a faluba települt kisszámú romániaság beszerzésével. A próbálkozás megfelelő tömegbázis (és elhivatottság?) híján gyorsan kifulladás. A román nemzetiségű tanítók ritkán oktattak táncot iskolaidő után, ahogy azt az egyik idős tanító megfogalmazta: *Nem volt jellemző rájuk a kultúrmunka.*¹⁸¹ A magyar anyanyelvű tanítók ezzel szemben igyekeztek a magyar táncanyagra fektetni a hangsúlyt. Ezzel védekeztek a nacionalista nyomás ellen, részt vállaltak a magyar öntudat megőrzésében, ugyanakkor az egyéni vagy csoportos önkifejezéssel, a közösségi, lokális öntudat erősítésével szemben talán akaratlanul is egyre jobban a nemzeti identitásra tették a hangsúlyt.¹⁸² A koreográfiákhoz használt táncanyagot illetően azonban általában szabad kezet kaptak az oktatók. A helyi táncfolklór ismerete nélkül, illetve vonatkozó tudományos/pedagógiai dokumentumok hiányában a tánctanárok legtöbbször kitalált, az operettszínpadokon látható népies műtánc és műzene világához hasonló mozdulatokat, énekeket tanítottak be.¹⁸³

33. Tánc a Falu rossza c. népszínműben, 1964-ben.¹⁸⁴

¹⁸⁰ A *Megéneklünk Románia* a romániai Ceaușescu-diktatúra által felülről létrehozott és irányított műkedvelő tömegmozgalom volt, melynek során sok falusi hagyományörző néptáncscsoport került reflektorfénybe. (A témához bővebben lásd Giurchescu 1987.)

¹⁸¹ Elmondtá Păștean (Mátyás) Lidia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 2-án, Végváron.

¹⁸² A magyar tánc-, és énekkutatás jelentőségét kiemeli, hogy 2002-ben a végvári iskola magyar tagozatán alig több mint félszáz gyermek tanult csupán. Vö. Păștean (szerk.) [2002]: 2.

¹⁸³ Egy visszaemlékező szerint az 1970-es évek repertoárjában a következő műsorszámok szerepeltek: *Kakastánc*, *Törpetánc*, *Esernyőstánc*, *Hópehelytánc*.

¹⁸⁴ Fotóról rendkívül nehéz táncokat azonosítani, de az itt látható mozdulat hasonlít a székelyföldi páros táncok *átvető-összerázó* motívumára. (Vö. a következő interjú szövegével.)

Az alábbi visszaemlékezésből kitűnik, hogy a „lány” és a „kemény” hagyományörző műsorok közötti különbség a laikus közönség számára is nyilvánvaló lehetett – akik nem mindig az újabb, formahű interpretálást tartották megfelelőnek, szebbnek stb. Az egykori „lány” hagyományörzés egyik képviselője így emlékszik vissza a váltásra. Az idézetben a korszak táncpedagógiájára, a hagyományokkal kapcsolatos szemléletre is fontos adatokat találunk.

És ezerkilencszázötvenhétől ezerkilencszáznyolcvankilencig vezettem a végvári táncsoportot. (...) Akkor végeztem a tanítóképzőt és ide kaptam helyet, és akkor vettem át... Volt így táncsoport, de így egy huzamba' nem. Nyocvankilencbe' hagytam abba, de nem vót az én táncoktatásomnak művészi értéke. Ez csak egy olyan amatőr dolog volt, amit megtanultam az én tanító nénimtől. [És maga hol tanult?] Temesváron a magyar tanítóképzőbe'. De itt a végvári iskolába, mikor én harmadik osztályos vótam, akkor kaptunk egy aranyos székelyföldi tanító nénit... Kapus Ilonának hívták, idejött férjhez. És ő borzasztóan, nagyon ügyesen táncolt, és azonnal alakított táncsoportot, ahol táncoltam én harmadik osztálytól egészen hetedikig... amíg el nem került innen. Amit tanultam tőle, aszt tanítottam meg az enyémeknek, mindenesetre a lépéseket, de a tánc az mindig más vót. A koreográfia, ahogy most mondják. De a lépések, azok ahogy ő [tanította], azok a tiszta székelyföldi táncai alapján alakítottam én. Úgyhogy művészi értéke semmi, viszont a közönségnek nagyon tetszett. Mikor X bácsi táncát [koreográfiáit] meglátták, azt mondták - Tanító néni, ez nem a mienk! Amit magától tanultunk, az a mienk! - Mondom, - Hogy lenne a mienk, mikor székelyföldről tanultam én is! De a közönségnek nagyon tetszett. A fiatalok el vótak foglalva, mert állandóan készültünk valamire. Nagyon sokat jártunk így hivatalosan, fellépésre! Volt az a Megéneklünk Románia, arra minden évbe mentünk táncóni, zenekarunk vót (...).¹⁸⁵

¹⁸⁵ Elmondda Păștean (Mátyás) Lidia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 2-án, Végváron.

34. Végvári iskolások műsora a Megéneklünk Románia c. fesztivál területi fordulóján az 1970-es években.

Több helyi értelmiségi a néptáncnak az anyanyelvhez hasonló fontosságot tulajdonít a végvári magyarság jövőképek felvázolásakor.¹⁸⁶ Ezt alátámasztja, hogy Korsós Tamásnak, a falu egykori táncoktatójának (egyben *kultúrmindezésnek* és alpolgármesterének!) nyolc évvel ezelőtti Franciaországba költözését jelentős érvágásnak tekintik mind a mai napig.¹⁸⁷ A néptáncoktatás az 1990-es évek után is iskolai illetve óvodai keretek között maradt szabadidős tevékenység formájában. Az oktatók jelentős része helybéli tanító.¹⁸⁸

A civil szervezetek és a hagyományörzés

A rendkívül jól szervezett, eseményekben gazdag közösségi élet ma is jellemző Végváron, ha nem is olyan mértékben, mint a rendszerváltás előtt. A Végvárért Alapítvány nyári tánc táborokat rendez 2003-óta minden évben.¹⁸⁹ A szép számú helyi civil

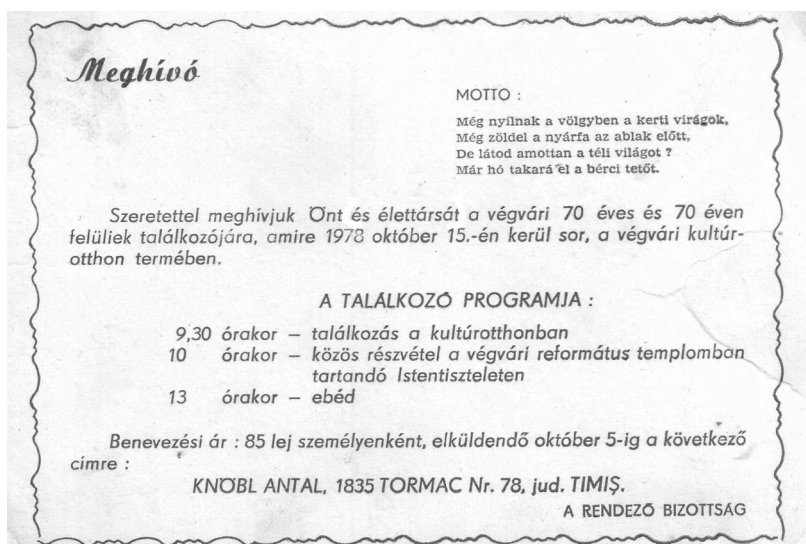
¹⁸⁶ „A kifejezőkészség, a közérthetőség sémái szűkülnek. Sokan látványos, méltán népszerű pótcselekvésbe, a néptáncba menekülnek – ez, gyönyörű népdalainkkal párosítva, a nyelvi kifejezőkészség megtartására sarkall, és állandó fejlesztése pótolhatatlan fegyverünk a túlélésért folytatott harcban.” (Pataki 2014a: 82. Lásd még Pataki 2013d: 73.)

¹⁸⁷ Pataki 2013d: 76.

¹⁸⁸ 2013-ban a végvári oktatási intézmények kereteiben három néptánc csoport működött Păștea Erika iskolaigazgató, menedzser, Tóth Rozália tanítónő és Szarvas Erzsébet óvónő vezetése alatt: *Csúrdöngölő* (18-27 évesek), *Szedderinda* (11-16 évesek), *Kezdőcsoport* (óvodától a 4. osztályig).

¹⁸⁹ Pataki 2013c: 80.

szervezet¹⁹⁰ (a fent említett alapítvány, RIVETO, Pro Comunity, Nőszövetség, Tűzoltó Testület) szervezi például a *Szépkorúak találkozóját*, ami először 1978-ban került megrendezésre.¹⁹¹ Ez a fontos alkalom lehetőséget nyújt az idős korosztálynak a társadalmi kapcsolataik ápolására, közös mulatásra és néha táncolásra is.

35. Meghívó a szépkorúak 1978-as találkozójára.

Emellett a település illetve a templom fennállásának évfordulóit is ünneplik. 2000 óta minden évben tartanak sportvetélkedőkkel és táncmulatsággal egybekötött falunapot. Ennek a rendezvénynek is fontos eleme a néptánc, de lehetőséget biztosít különböző magyarországi településekkel való kulturális és politikai kapcsolattartásra is.¹⁹² A 2012 augusztusában megrendezett falunap kétnapos volt. A napközbeni programokkal a település egész lakosságát igyekeztek megcélozni, de az esti táncmulatságok közül az elsőt a magyarok, a másodikon a románok mulattak.¹⁹³ Megfigyeléseim szerint elsősorban a zene, de a tánc is nagyon fontos etnikus jelentést hordoz ebben a kontextusban. A helyi civil szervezetek célja új hagyományok teremtése is. Ebben a néptánc szintén központi szerepet játszik: igyekeznek újabb közösségi eseményeket, mint például a tűzoltók fáklyás menetét folklórműsorokkal összekötni.

¹⁹⁰ A végvári civil szervezetekhez lásd <http://vegvar.webgarden.ro/menu/civil-szervezetek> (Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

¹⁹¹ A hetven éven felüliek 2013-as találkozójáról számol be Pataki Sándor, egykori végvári származású újságíró. (Pataki 2013d: 78.)

¹⁹² Pataki 2013c: 82.

¹⁹³ Pataki 2013c: 82. A második napon megrendezésre kerülő mulatságot az előző, román nemzetiségű polgármester szervezte meg először, a román templombúcsúhoz kötvé az eseményt.

*A hagyományörzés két irányának ütközése*¹⁹⁴

A bánsági falvak néptáncoktatói, illetve a Magyarországról tanítani kijáró táncosok között sztereotípiaként él az a nézet, miszerint „Bánság telepített vidék, ezért nincs saját hagyománya.”¹⁹⁵ Nincs *autentikus tánc, rendes hagyomány* – hangzott el a végvári beszélgetések során többször.¹⁹⁶ A hagyomány illetve autentikusság sajátos értelmezésével állunk szemben, ami a magyar néptáncmozgalomban a híres táncfolklorista, Martin György és munkatársainak hatására terjedt el az 1970-es évektől kezdve. A szigorúan formahű, „kemény” hagyományörzés a magyar táncfolkloristák által a 20. század folyamán felgyűjtött, archivált, illetve formai-zenei jegyek alapján régi és új stíluskategóriákba rendezhető táncanyagot tartja hagyományosnak (egyben autentikusnak), szélsőséges esetekben egyedül elfogadhatónak. Ez a sajátos hagyományértelmezés szöges ellentétben áll a korábbi „lágý” irányzat tradícióról való gondolkodásmódjával.¹⁹⁷

A fenti vélemény két forrásból táplálkozik:

1. A magyar folklórkutatás, főleg a néptáncstudomány nem fordított elég figyelmet a terület népi kultúrájának vizsgálatára. E mögött valóban ott áll az a kutatói preconcepció, amely a telepesfalvak kultúráját nem tartotta elég autentikusnak. Mindezek miatt nem áll elég archivált táncanyag a bánsági néptáncoktatók rendelkezésére.

2. A fenti megállapításban azonban a magyarországi és erdélyi „kemény” hagyományörzés szemléletének hatása is tükröződik, ami közvetlenül és erőteljesen érvényesült a különböző néptáncfesztiválok, kultúrversenyek zsűrizése során. A magyarországi és erdélyi szakemberek (akiknek a véleménye sok esetben megkérdőjelezhetetlen a vidéki, néptáncoktatásban kezdő művelődésszervezők és tanítók körében) keményen bírálták a bánáti csoportok néptáncstudását, koreográfiáit. A fordulat 1999-ben egy végvári néptáncfesztivál hatására történt. A zsűrizés során Nagy Albert, a Szeged Táncegyüttes vezetője¹⁹⁸ és Kallós Zoltán kritikát fogalmaztak meg az „autentikus” néptánc hiánya miatt, operettesnek bélyegezve a látottakat – amihez hozzájárult a színpadi viselet, az egykori szüreti bálokra jellemző *magyar ruha* használata is.¹⁹⁹ A hírt a helyszínről tudósító bánáti magyar sajtó is felkapta.²⁰⁰ A fesztiválon fellépett a Szeged

¹⁹⁴ Külön köszönettel tartozom Păștean (Korka) Erikának, aki sokat segített ezen fejezet megírásában.

¹⁹⁵ Szász 2011: 6–7. *Végvárnak nincs tánca. Egyszerűen nincs hagyomány!* – kezdte velem a beszélgetést az egykori végvári táncoktató, Păștean (Mátyás) Lidia (1937–2015). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 06. 2-án, Végváron.

¹⁹⁶ Többen az általuk „hagyományosnak” tartott népszokásokat is hiányolják.

¹⁹⁷ Amely véleményem szerint hasonlít a mai magyar átlagember hagyománnyal kapcsolatos elképzeléséhez.

¹⁹⁸ Nagy Albert azon táncoktatók közé tartozott, akik teljesen magukévá igyekeztek tenni a Martin György-féle táncos hagyományörzés legfontosabb elvét, az archivált táncanyag „szöveghű” interpretálását.

¹⁹⁹ Păștean 2011: 21–22. Érdekesség, hogy ebben az időszakban a magyar néptáncmozgalom történetében is változás következett be: az archivált táncanyaghoz való ragaszkodás még szigorúbbá, egyes táncos adatközlők mozgásának, sőt manírjainak és gesztusainak pontos másolása válik lassan követendő mintává. Ebben az értelemben tehát a hagyományörzés még „keményebb” lett.

²⁰⁰ A végvári tánccsoport első kritikáját Graur János temesvári újságírótól kapta, akit korábban már megérintett a

Táncegyüttes is, ami már a „kemény” hagyományörzés jegyében született, „autentikus” táncanyagra épülő koreográfiákat hozott. A visszaemlékező helyi tanítók szerint nagy volt a kontraszt közöttük és a bántási csoportok egyszerűbb tánctechnikára épülő, revüfolklór jellegű műsora között.²⁰¹ Mindezekből levonva a tanulságot a végvári tanítók elhatározták, hogy importálják a „kemény” hagyományörzést Magyarországról. „Tiszta forrásból” dolgozó, „autentikus”/„hiteles” néptáncot tanító szakembereket hívtak meg Szegedről, és az ő közreműködésükkel és iránymutatásaik alapján kezdték újjászervezni az intézményesített végvári néptáncéletet.

Itt érdemes megemlíteni, hogy a korábbi „lágý” és a későbbi „kemény” táncos hagyományörzés időszakai között volt egy átmeneti forma. A korábban már említett Korsós Tamás magyarországi tánctáborokban illetve videofelvételekről megfigyelt táncokat (pl. „kalotaszegit”) kezdett tanítani a rendszerváltás után alakuló hagyományörző tánccsoportnak, a Muskátlinak.²⁰²

magyarországi táncművészeti mozgalom szele. A végvári táncélethez kapcsolódó internetes forrásait lásd Graur 2010; 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017.

²⁰¹ Érdemes elolvasni Szász Enikő sorait, aki egy korábbi fesztivál hatására írta a következőket: „... még a laikus számára is nyilvánvaló volt: a Temes megyei hagyományörző csoportok által népi táncként bemutatott *valami* köszönő viszonyban sincs az autentikus népi kultúrával.” (Szász 2011: 6.) A visszaemlékezésekből később kiderült, hogy a népmozgalomban divatos és ezért „agyondokumentált” kalotaszegi, székelyföldi, mezőszéki táncok, valamint a megfelelő nyersanyag híján sok esetben kitalált motívumokból építkező bántási koreográfiák közötti szembeszökő különbség szülte ezeket a gondolatokat.

²⁰² A Muskátli tánccsoportról bővebben lásd Csáki Gál 2011.

*Végváron kijelentették a színpadon, hogy kettőezertől van csak autentikus táncismeret Végváron. Hazugság, hamis. Úgyhogy ezt feltétlenül szükséges megjegyezni. [Korsós Tamás még nem volt kapcsolatban X. bácsival?] Nem. Kilencvennégybe' mi még aszt se' tudtuk, hogy egyáltalán X. bácsi létezik. Ugyanis hát Tamás valahonnan (...) videófelvételt szerzett, a Magyar Állami Néptáncgyűttes táncairól. (...) Itt már vót autentikus tánc. Kilencvennégybe'!*²⁰³

Ez azonban csak rövid távú kezdeményezésnek bizonyult. A tánccsoport vezetője elköltözött a faluból, ezután pedig a faluban többször is fellépő Szeged Táncgyűttes jóval látványosabb és színvonalasabb műsorokat mutatott be azokból a táncanyagokból, amikből a Muskátli Táncgyűttes is dolgozott.

Ahogy azt már említettem, a végvári hagyományörzés gyökerei jóval régebbiek, hiszen a 19. sz. második felétől már igazolhatóan léteztek olyan egyesületek, csoportok, melyeknek célja a tradíciók ápolása, esetlegesen konstruálása volt, ezek az adott időszakokban rendkívül fontos szerepet játszottak Végvár kulturális életében.²⁰⁴ A magyarországi táncházmozgalom nyomán kialakuló „kemény” hagyományörzés, „autentikusságot” kereső (illetve megkérdőjelező) szemlélet többször ütközött a korábbi hagyományörző tevékenységeket előnybe helyező gyakorlattal. Ez személyi problémákban is kulminálódott, hiszen a kritika a régi táncoktatók további működését is ellehetetlenítette, amit a hozzájuk közel állók (családtagok, barátok, tanítványok stb.) természetesen helytelenítettek.²⁰⁵ A korábbi, „operettes” műsorokon edződött, idősebb végváriaknak sem tetszett igazán a néptánc új megfogalmazása – lévén az általuk ismert, művelt és szeretett populáris tánc- és zenei kultúra sokkal közelebb állt a korábbi korszak előadasmódjához. Ez viták forrása lett, és kisebb társadalmi feszültséget okozott a faluban, ami a mai napig kitapintható.²⁰⁶ Jól jellemzi a helyzetet az egyik végvári zenész visszaemlékezése:

²⁰³ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 29-én, Végváron.

²⁰⁴ Ez teljesen egybecseng hasonló, magyarországi és európai folyamatokkal, amelyek során „tömeges hagyományteremtéssel” igyekeztek az államok a 19. századi mély társadalmi változásokra választ találni. (Hobsbawm 1987: 127.) Hasonló jelenségeket figyeltünk meg más magyarországi falvak, pl. Hosszúhetény esetében. (Fügedi – Varga 2014: 33–46.)

²⁰⁵ Zárójelben meg kell említeni, hogy a váltás néhány esetben anyagi természetű feszültséget is okozott.

²⁰⁶ Vö. Szabó 2011: 42.

*X. bácsi leteremtett minket [a korábban néptáncosokat is kísérő Esztrád zenekar tagjait]: hogy ez nem hagyomány, amit mi csinálunk. (...) Erre azt mondtam neki, hogy az itteni magyarságot a magyarnóta tartotta meg! (...) Minket mindig a kulturális élet húzott ki a bajból... Tehát akkor szívvel – lélekkel jöttek, s kórus vót, meg tánc... nem autentikus, de mi táncoltuk, vagy a mieink!*²⁰⁷

A hagyományhoz való „külső”, folklorisztikai-pedagógiai alapokon nyugvó viszonyulás így szembekerült a végváriak saját tradícióikkal kapcsolatos „belső”, érzelmi viszonyulással, ahogy azt a következő idézet mutatja is.

*Ez, ez nem tetszett... az Isten nyugtassa... X. táncoktató tanár úrnak. Hogy nem tudtunk konkrét autentikus végvári lépést mutatni neki. (...) Hát X. bácsi, ha egyszer így tanútam meg, és így táncótam, mer’ a feleségemmel mi tudtunk úgy táncolni a lassút, mint ahogy láttuk édesapámékat, hogy hogy táncolnak.*²⁰⁸

Az új ügyet felvállaló, rendkívül lelkes tanítók, művelődésszervezők (sőt a református egyház néhány tisztségviselője is) nagyon agilisnak bizonyultak a politikai és anyagi támogatások szervezésében.²⁰⁹ A végvári néptánc táborok sok embert mozgattak meg, a helyi tánc csoportok sikeresen szerepeltek a különböző fesztiválokon, minderre a környező falvakban is felfigyeltek, és próbálták követni a példát.²¹⁰ Így indult az ún. „végvári folyamat”.²¹¹ Idősebb adatközlők szerint a végvári hagyományörzés már korábban mintául szolgált más bánáti falvak hasonló törekvéseinek.

*A bánáti néptáncmozgalom bölcsője Végvár volt, a temesvári Bokréta öt évvel később szerveződött!*²¹²

²⁰⁷ Elmondta Szarvas Lajos (1959). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 28-án, Végváron.

²⁰⁸ Elmondta Kele István (1952–2016). Gyűjtötte Varga Sándor 2012. 8. 29-én, Végváron.

²⁰⁹ Vö. Pataki 2013d: 78.

²¹⁰ Lásd <http://temesvaros.ro/vegvar-es-kornyeke/> (Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

²¹¹ A végváriak büszkék rá, hogy Bánát-szerzte az ő mintájukra terjedt el a táncos hagyományörzés új formája. A visszaemlékezők kiemelik a szegedi Nagy Albert nevét, aki hatalmas energiákat fektetett ebbe a munkába, és a leginkább következetesen képviselte a környéken a „kemény hagyományörzés” eszméit. (Lásd Deák 2011: 57.; Dénes 2011: 36.; Fülöp 2011: 68.; Gergely 2011: 62.; Kocsis 2011: 53–54.; Korom 2011: 56.; Márkó 2011: 70.; Păștean 2011: 22.; Szabó 2011: 39–40.; Szász 2011: 7.; Szoboszlai-Gáspár 2011: 13–16.; Tamási 2011a: 34.; Tamási 2011b: 65.)

²¹² Elmondta Tamássy Jenő (1949). Gyűjtötte Varga Sándor 2013. 6. 1-én, Végváron. A temesvári Rezeda és a végvári Muskátli történetéről bővebben lásd Tódor 2011: 9–10.; Csáki Gál 2011: 18.

A gyakorta itt vendégeskedő szegedi táncoktatók szerettek volna a műsoraikhoz felhasználható folklóranyaghoz jutni a faluból és a környékről, gyűjtéseik azonban nem jártak sikerrel. Ennek egyik oka az volt, hogy ekkor már az összes megkérdezett végvári egyetértett abban, hogy nincs olyan archaikus hagyomány, ami számukra érdekes lehet, és ami a „kemény” hagyományőrzés számára megfelelt volna. Ez tovább erősítette a végváriak között azt a gondolatot, hogy nincs saját, értékelhető népi kultúrájuk. „Ha nincs, meg kell honosítani!” – volt az általános vélemény a helyi és a környékbeli művelődéssel foglalkozó szakemberek részéről. Erre a célra a legmegfelelőbbnek a néptáncmozgalomban dél-alföldinek nevezett táncanyag tűnt.²¹³

A rendszeresen itt vendégeskedő Szeged Táncegyüttes mellett több magyarországi és erdélyi tánccsoporthoz is szerepelt a faluban az 1989-es rendszerváltás óta.²¹⁴ A vendégszereplő táncosok mellett gyakori, hogy magyarországi képviselők, polgármesterek is tiszteletüket teszik a faluban, politikai és kulturális kapcsolatokat építve ki az itteni vezetőkkel. Ennek jelentőségét emeli, hogy a határon túli magyar szórványok kulturális és anyagi támogatása rendkívül megnőtt az utóbbi időben.

²¹³ Elsősorban azért, mivel Végvárhoz földrajzilag a Szeged környéki falvak találhatók a legközelebb azon települések közül, ahol történt néptáncgyűjtés. Nem hagyható figyelmen kívül azonban az a tény sem, hogy a Szeged Táncegyüttes oktatói ehhez a táncanyaghoz értettek a legjobban.

²¹⁴ Kiemelkedő jelentőségűek a Bánsági Magyar Napok táncos rendezvényei. (Pataki 2013b: 69.) A decsi Gyöngyösbokrétá vendégeskedése Végváron a 2000-es években a rokoni szálak megerősítése, illetve a fiatalok számára való tudatosítása miatt volt rendkívül fontos. (Balázs – Gutai 2014: 88.)

Összefoglalás

A szórakoztató, művészi és rituális funkciók mellett a végvári magyarság identitásának fontos építőelemei voltak a *magyar táncok* (csárdás, *legényes* és néhány lakodalmi tánc) már a 20. század elején.²¹⁵ A táncstudás rendkívül jelentős volt a végváriak életében, hiszen a legfontosabb közösségi és szórakozási alkalmaknak elengedhetetlen része volt, de az adatközlők szerint sok esetben a párválasztásban is segítségükre volt.

Emiatt a táncos és zenei hagyományőrzéssel foglalkozó, egymással szoros kapcsolatban álló szervezetek nélkülözhetetlen alapját képezték Végvár társadalmi és kulturális életének. Az általuk elfogadott, közvetített műveltségi eszmények fontos építőköveivé váltak a végváriak lokális és etnikus identitásának. Programjaik tartalmát, kulturális és sok esetben társadalmi-politikai céljaikat a helyi egyházak és a falu magyar értelmisége határozta meg.²¹⁶ Ezek az első világháború után egészen máig sokszor a román állami társadalmi-politikai és kulturális befolyással szemben fogalmazódtak, fogalmazódnak meg, erősítve ezzel a magyar etnikus öntudatot, ugyanakkor a többségi társadalommal szembeni elzárkózást is. Mindez hozzájárult a település sajátos helyzetéhez: Végvár a magyar kultúrát és kisebbségi politikát tekintve valóban egyfajta végvárnak számít Bánátban. *Erős kulturális mozgalmunk volt, hát legalább mutassuk meg magunkat!* – fogalmazta meg az egyik helyi lakos.

A végvári magyar néptánc csoportok működésének ma is vannak etnikus felhangjai. Több esetben részt vettek politikai kampányban, a helyi magyar és román pártok egyaránt használják és etnicizálják a folklórt.²¹⁷ Mindez folklórszimbólumok manipulálásán alapul, ami korábbi korszakoknak (pl. kommunizmus) is sajátja volt.²¹⁸ A helyi tánc csoportok rászorulnak a pártok és állami intézmények anyagi segítségére.²¹⁹ Hozzájuk hasonlóan a hagyományápolásban, a kulturális örökség fenntartásában tevékenyen részt vevő református egyház is etnikus megvilágításban kezeli a néptáncot, népzeneét.²²⁰ A csoportok működését ezek a szervezetek az identitástudat és közösségi kohézió szempontjából fontosnak tartják, így a tánc- és zenefolklorizmus fontos szerepet játszik a kisebbségi kultúrpolitikában.²²¹

²¹⁵ A tánc fontos szimbóluma lehet a személyes, a csoport- és a nemzeti identitásnak egyaránt. (Giurchescu 2001: 114.) A tánc a mindennapok része volt, erre utal az a tény, hogy a megnevezést több, a tánctól távol álló mozgásos jelenségre is használják, pl.: „Úgy táncoltak a nyulak (bárányok stb.) hogy csuda!” (Vö. Tóth Zoltán 2015: 37.)

²¹⁶ Hasonló helyzettel más magyarországi település tánc kultúráját vizsgálva is találkoztunk. Lásd Fügedi – Varga 2014: 23.

²¹⁷ A végvári táncosok magyar és román részről is kapnak kritikákat, amikor bemutatják a szegediek által betanított méhkeréki román táncokat.

²¹⁸ Ez a jelenség folklorizmusként is értelmezhető. (Giurchescu 2001: 116–117.)

²¹⁹ Pataki 2013b: 68.

²²⁰ Vö. Graur 2010: 12; Mandics 1996; Pataki 2013c: 79;

²²¹ Vö. Erdei 2011: 5.; Păștean 2011: 33. Ehhez további adalékokat szolgáltat: Balázs – Gutai 2014: 87, 92.

A hagyományörző mozgalmak, legyen szó azok „lágy” vagy „kemény” változatairól, soha nem voltak, és ma sem függetlenek az aktuálpolitikai helyzettől.²²² A végvári te-repmunkák során ennek különböző szintjeivel (nemzetközi, országos, kisebbségi, ha-tárokon átívelő kistérségi, és lokális politikai szintekkel) kapcsolatban gyűjthettünk adatokat. Bíró Zoltán kategóriáit használva a folklorizmus különböző megjelenési formái (tudományos, reprezentációs, mindennapi és művészi) élnek és éltek már a 20. század elején a faluban, egymással érintkezve illetve egymás mellett párhuzamosan.²²³ Ezekkel kapcsolatban fontos megfigyelni, hogy az alulról származó igények mi-képpen találkoznak a felülről (sok esetben a politika irányából) érkező igényekkel, és hogy az adott esetben melyik meghatározóbb. A faluban a 19. század második felében már kialakuló „operettes”, „lágy” hagyományörzés például leginkább reprezentációs (ritkább esetben művészi) folklorizmusként értelmezhető változásfolyamatot indított el. Ennek során az elmúlt több mint száz év alatt sok olyan kulturális elem (csárdás, keringő, magyarnóta stb.) került be a helyi populáris kultúrába, amely folklorizálódva a végvári 20. századi identitás rendkívül fontos részévé vált, így ezt a jelenséget egy-fajta belső, lentől érkező igénynek tarthatjuk.²²⁴ Ezzel a szemlélettel került szembe a tudományos és a művészi folklorizmus kategóriáihoz rendkívül közel álló, Bartók, Kodály és Martin tudományos munkásságával megtámogatott „kemény”, formahű hagyományörzés. Ez Végváron egyértelműen fentről/kintről támasztott igények hatá-sára terjedt el a faluban és vált intézményessé. A kutatás során az is érzékelhető volt, hogy a kapcsolatos véleménykülönbség miatt a végvári társadalom egyre nehezebben bír ellenállni a kívülről, a többségi társadalom irányából érkező kulturális, esetenként politikai nyomásnak. Ennek egyik oka a nyomás intenzitásának csökkenése, a tömeg-kommunikációs eszközök finomabb de hatásosabb működésével²²⁵ párhuzamosan a belső kohézió meggyengülése lehet.²²⁶

Meg kell említenünk, hogy a „megtalált hagyomány”, „autentikus néptánc”, „tisztá forrás” kifejezések mögött a valóságban a korábbi „lágy” irányzathoz hasonlóan szin-tén a hagyomány megkonstruálása áll. A táncoktatók a filmekben látható táncformákat

²²² A folklorizmus nemcsak a mai kultúrpolitikában, de például a szocialista és posztocialista Románia művelődéspolitikájában is fontos szerepet töltött be. (Lásd Balázs 1987: 148–150.; Giurchescu 2001: 117.; Könczei 2007.)

²²³ Bíró 1987: 33–44;

²²⁴ Vö. Bíró 1987: 47.

²²⁵ A késő modern angolszász zenei és stílusok elterjedése mellett ennek köszönhető a mahala és a manele tánc és zene nagyfokú kedveltsége a magyar fiatalok körében.

²²⁶ A társadalom egésze szempontjából „kognitív kisebbségnek” tekintett kisebb csoportok akkor lehetnek önállóan sikeresek, ha termékeny(nek látszó) különutasságot tudnak felmutatni a saját tagjaik számára. Hosszú távú fennmaradásukat a külső nyomás okozza, hiszen ez a belső szolidaritást erősíti. Ha a környezet közömbössé válik, akkor az adott közösség könnyen konfliktushelyzetbe kerülhet. Coenen-Hutner itt leír gondolatait Bíró Zoltán és Gagy József idézik. (Bíró – Gagy 1987: 179.)

a lehető legpontosabban másolva próbálnak rekonstruálni egy olyan múltat, amely a felvétel időpontjában maga is mozgásban volt, és amelynek a ránk maradt információi nincsenek pontosan dokumentálva, kontextualizálva. A megtanult kulturális jelenséget így új jelentésmezőkbe (néptáncpróba, színpadi előadás, táncház stb.) helyezve új funkciókkal, jelentésekkel ruházzuk fel. Erősítjük az extrovertált, bemutató jellegét, így olyan esztétikai minőséget kölcsönzünk neki, amely korábban nem volt rá jellemző,²²⁷ a lokalitás szintjéről nemzeti szintre helyezzük át. A formát tekintve ugyanakkor beszélhetünk minőségbeli, esztétikai különbségről, hiszen a „keményvonalas” hagyományörzés sokkal alaposabb és magasabb fokú zenei és tánctechnikai ismereteket igényel. A nehezebben kivitelezhető tánclépések, a bonyolultabb, ezért nehezebben memorizálható táncfolyamatok és térformaváltások hosszabb tanulási folyamatot igényelnek, jobban fejlesztik az improvizációs készséget, testtudatot.

Mindezek mellett fontos azonban megjegyezni, hogy Végváron a gyerekek illetve fiatalok számára közösségek kialakítására a néptánccsoportokon kívül alig van esély. A helyi szülők és oktatók egyaránt kiemelik, hogy a tánccsoportok fontos szerepet töltenek be gyermekeik életében. A belföldi és külföldi utazások, nyári tánc táborok, sikeres szereplések vonzónak bizonyulnak, de az igazi értéke e csoportoknak a szoros érzelmi közösség kialakítása, valamint a táncművészet gyakorlása – ahogy ezt a helyiek többször meg is jegyzik.

²²⁷ Mindez természetesen formai változásokat is hoz magával, így a „hiteles másolást” hirdető mozgalom saját állításával kerül szembe.

Képek jegyzéke

Első borítókép: Készítője ismeretlen. Szabó Sándor tulajdona.

Hátsó borítókép: Készítője ismeretlen. Özv. Kele Klára tulajdona.

1. Készítette Csuri Szandra 2013. 06. 1-én.
2. Készítette Varga Sándor 2012. 08. 26-án.
3. Képeslaprészlet. Kádár Levente tulajdona.
4. Készítője ismeretlen. Kádár Levente tulajdona.
5. Készítője ismeretlen. Kádár Levente tulajdona.
6. Készítője ismeretlen. Kádár Levente tulajdona.
7. Készítője ismeretlen. Mátyás (Pataki) Erzsébet tulajdona.
8. Meghívó. Kádár Levente tulajdona.
9. Készült az 1960-as években. Készítője ismeretlen. Patkós István tulajdona.
10. Készítője ismeretlen. Özv. Kele Klára tulajdona.
11. Készítője ismeretlen. Özv. Kele Klára tulajdona.
12. Készítője ismeretlen. Özv. Kele Klára tulajdona.
13. Készítője ismeretlen. Szabó Sándor tulajdona.
14. Készítője ismeretlen. Szabó Sándor tulajdona.
15. Készítője ismeretlen. Özv. Kele Klára tulajdona.
16. Készítője ismeretlen. Özv. Kele Klára tulajdona.
17. Készítője ismeretlen. Özv. Kele Klára tulajdona.
18. Készítője ismeretlen. Özv. Kele Klára tulajdona.
19. Meghívó. Tóth Antal tulajdona.
20. Készítője ismeretlen. Mátyás (Pataki) Erzsébet tulajdona.
21. Készítője ismeretlen. Szarvas Lajos tulajdona.
22. Készítője ismeretlen. Balogh (Csonka) Gizella tulajdona.
23. Készítője ismeretlen. Tóth Antal tulajdona.
24. Készítője ismeretlen. Balogh (Csonka) Gizella tulajdona.
25. Készítője ismeretlen. Kádár Levente tulajdona.
26. Készítője ismeretlen. Balogh (Csonka) Gizella tulajdona.
27. Készítője ismeretlen. Balogh (Csonka) Gizella tulajdona.
28. Készítője ismeretlen. Szarvas Lajos tulajdona.
29. Készítője ismeretlen. Balogh (Csonka) Gizella tulajdona.
30. Készítője ismeretlen. Mátyás (Pataki) Erzsébet tulajdona.
31. Készítője ismeretlen. Mátyás (Pataki) Erzsébet tulajdona.
32. Készítője ismeretlen. Szarvas Lajos tulajdona.

- 33. Készítője ismeretlen. Szarvas Lajos tulajdona.
- 34. Készítője ismeretlen. Mátyás (Pataki) Erzsébet tulajdona.
- 35. Meghívó. Kádár Levente tulajdona.

Felhasznált irodalom

BALÁZS Kovács Sándor – GUTAI István

2014 *Bánátból Bánatba. A Sárköz és a temesközi Végvár rokon kapcsolatai.* Szekszárd: Babits Kiadó

BALÁZS Lajos

1987 Színpadra vitt népszokások. In BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből.* 147–161. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó

BÍRÓ Zoltán

1987 Egy új szempont esélyei. In BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből.* 26–48. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó

BÍRÓ Zoltán – GAGYI József

1987 „Mi főleg csináltuk, mások magyarázták.” Montázs a táncház-jelenségről. In BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből.* 162–183. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó

BODOR Antal, dr.

1908 *Temesvár és Délmagyarország múltja, jelen közállapota és turisztikai leírása az Alduna úti kalauzával.* Temesvár: Moravec Testvérek.

1914 *Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra.* Budapest: Stephaneum Nyomda.

BERKESZI István, dr.

1900 *Temesvár szabad királyi város kis monographiája.* Temesvár: A Temesvár-kerületi Tanári Kör.

BOROVSKY Samu (szerk.)

[1914] *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye.* Budapest: Országos Monografia Társaság.

BUCHMANN Károly

1936 *A délmagyarországi telepítések története. I. Bánát.* Sárospatak – Budapest: Fischer Könyvnyomda.

CSÁKI GÁL Andrea

2011 A Muskátli néptáncsoport (Végvár). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája.* 18–20. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

DÉNES Ildikó

- 2011a A Tulipán néptáncsoport. In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 36–38. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.
- 2011b A Pünkösdi Népdalvetélkedő (Újszentes). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 72–78. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

DEÁK Tibor

- 2011 Az igazfalvi táncsoport, a Szivárvány története. In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 57–60. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

DÓKA Krisztina

- 2015 *A 20. század elejének társastáncai a magyar paraszti tánc kultúrában. Tánc tudományi Közlemények 7/2.* 69–80.

ERDEI Ildikó

- 2011 A mozgalom mely identitást alakít és közösséget formál. In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 5. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

FÉNYES Elek

- 1851 *Magyarország geographiai szótára mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik.* 3. Pest: Magánkiadás
<http://www.fszek.hu/digitdoc/fenyese/> (Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

FÖLDESNÉ Györgyi Erzsébet

- 1983 *Bírálat Kádár Károly „Mennyegezői szokások. Végvár (Tormac) Temes megye.” című dolgozatára.* Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár: 22026.

FÜGEDI János – VARGA Sándor

- 2014 *Régi tánc kultúra egy baranyai faluban.* Budapest: L'Harmattan Kiadó – MTA BTK Zenetudományi Intézet.

FÜLÖP Attila

- 2011 Az Árvácska néptáncsoport (Pusztakeresztúr). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 68–69. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

GERGELY Ildikó

- 2011 A Gyöngyvirág (Lugos). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 61–62. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

GIURCHESCU, Anca

- 1987 The National Festival „Song to Romania.” Manipulation of Symbols in the Political Discourse. In: ARVIDSSON, Claes – BLOMQVIST, Lars Erik (ed.): *Symbols of Power. The Aesthetics of Political Legitimation in the Soviet Union and Eastern Europe*. 163–171. Stockholm: University of Uppsala.
- 2001 The Power of Dance and Its Social and Political Uses. *Yearbook for Traditional Music* 33. 109–121.

GRAUR János

- 2010 Végvár reformátussága az elődök méltó öröksége. *Heti Új Szó*. 2010. 8. 13. 12–13. <http://hetiuj szo.hhrf.org/?p=356> (Utolsó letöltés: 2017. október 5.)
- 2012 Három ország, egy kultúra találkozása a végvári néptánc-táborban. . *Heti Új Szó*. 2012. 8. 6. <http://hetiuj szo.hhrf.org/?p=6627> (Utolsó letöltés 2017. október 5.)
- 2013 Repertoárt gazdagító tánc Tábor Végváron. *Heti Új Szó*. 2013. 7. 27. <http://hetiuj szo.hhrf.org/?p=8418> (Utolsó letöltés 2017. október 5.)
- 2014 A 15. táncos nyár Végváron. *Heti Új Szó*. 2014. 7. 23. <http://hetiuj szo.ro/graure-janos-a-15-tancos-nyar-vegvaron/> (Utolsó letöltés 2017. október 5.)
- 2015 A végvári idők találkozójának kicsengése: Zárjuk szorosra sorainkat. *Heti Új Szó*. 2015. 09. 30. <http://hetiuj szo.ro/graure-janos-a-vegvari-idosek-talalkozojanak-kicsengese-zarjuk-szorosra-sorainkat/> (Utolsó letöltés 2017. október 5.)
- 2016 A XVII. Végvári Napok. *Heti Új Szó*. 2016. 9. 1. <http://hetiuj szo.ro/graure-janos-a-xvii-vegvari-napok/> (Utolsó letöltés 2017. október 5.)
- 2017 Jubileumra készülnek a végvári néptáncosok. *Heti Új Szó*. 2017. 7. 27. <http://hetiuj szo.ro/graure-janos-jubileumra-keszulnek-a-vegvari-neptancosok/> (Utolsó letöltés 2017. október 5.)

HOBSBAWM, Eric

- 1987 „Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870-1914.” In HOFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. 127–197. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.

HOFER Tamás

- 1989 Paraszti hagyományokból nemzeti szimbólumok – adalékok a magyar nemzeti műveltség történetéhez az utolsó száz évben. *Janus* 6/1. 59–74.

KAPOSI Edit

1999 *Bodrogköz táncai és táncélete 1946-1948.* Budapest: Planétás.

KAVECSÁNSZKI Máté

2007 Társastáncok a magyar paraszti közösségekben a 19-20. században. In KIRI Edit – KOVÁCS László – SZILÁGYI Judit (szerk.): *Notitia Invenum. Tanulmányok Ujváry Zoltán 75. születésnapjának tiszteletére.* 129–142. Debreceni Egyetem BTK HÖK

KÁDÁR Károly

1983 *Mennyegzői szokások. Végvár (Tormac) Temes megye.* Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár: 22026

1984 *Végvár, 1895-ig Rittberg, román néven Tormac – Temes megyei községgel kapcsolatos feljegyzések.* Az 1984-es gyűjtőpályázatra érkezett kézirat. Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár: 22034

KERESZTI István

1997 Népszínmű. Szócikk. In PÁLFY Gyula (szerk.): *Néptánc kislexikon.* 110. Budapest: Planétás.

KOCSIS Tünde

2011 A Kék Tulipán (Nagyszentmiklós). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája.* 52–54. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

KOROM Rozália

2011 A Marosvár (Nagycsanád). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája.* 55–56. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

KÖNCZEI Csilla

2007 A hagyományos zene reprezentációi a kommunista és posztkommunista Romániában. In UŐ. *Táncelméleti írások.* 87–94. Kolozsvár/Cluj: Editurii Fundației pentru Studii Europene.

MANDICS György

1996 Végvár lelkipásztorra vár. *Heti Új Szó* 1996. 02. 09. 10.

MARTIN György

1980 Körcsárdás. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Néprajzi Lexikon* 3. 305. Budapest: Akadémiai Kiadó

1995 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok.* Budapest: Planétás.

MÁRKÓ Cecília

2011 A Délibáb táncsoport (Zsombolya). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája.* 70–71. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

MORVAY Judit

1977 Cseregyermek. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Néprajzi Lexikon I.* 494. Budapest: Akadémiai Kiadó.

NÉMETH Imre – PESOVÁR Ferenc

1997 Bál, báld. Szócikk. In PÁLFY Gyula (szerk.): *Néptánc kislexikon.* 14–15. Budapest: Planétás.

ORTH Imre

1934 [Bevezető szöveg.] In ZÖLD Mihály: *Az én világom. Versek.* 3–5. Végvár: Tormac – Végvár Község Községe.

PATAKI Sándor

2013a Végvári biblia I. *Hitel* 2013/5. 29–40.
<http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/29-40.pdf>
(Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

2013b Végvári biblia II. *Hitel* 2013/8. 62–74.
<http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/12-pataki.pdf>
(Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

2013c Végvári biblia III. *Hitel* 2013/10. 76–87.
<http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/14-pataki.pdf>
(Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

2013d Végvári biblia IV. *Hitel* 2013/12. 73–84.
<http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/11-pataki.pdf>
(Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

2014a Végvári biblia V. *Hitel* 2014/3. 82–96.
http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/12-pataki_o.pdf
(Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

2014b Végvári biblia VI. *Hitel* 2014/4. 54–68.
<http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/o8-pataki.pdf>
(Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

PĂȘTEAN Erika

2011 Az autentikus néptáncmozgalom Végváron. In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája.* 21–33. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

PĂȘTEAN Erika (szerk.)

[2002] *Școala cu clasele I-VIII Tormac. I-VIII osztályos iskola Végvár.* Resița: Tipografia Intergraf SRL.

PESOVÁR Ernő

- 1977 Csárdás. Szócikk. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 1. 467–473. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1997a Kaluser, călușer. Szócikk. In PÁLFY Gyula (szerk.): *Néptánc kislexikon*. 74. Budapest: Planétás.
- 1997b Szirba, sîrba. Szócikk. In PÁLFY Gyula (szerk.): *Néptánc kislexikon*. 146. Budapest: Planétás.

PESOVÁR Ferenc

- 1980a Kendős tánc, keszkenős tánc. Szócikk. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. 141. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1980b Magyar szóló. Szócikk. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. 501. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1980c Népies műtáncok. Szócikk. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. 719–720. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1982 Tánciskola. Szócikk. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 5. 178–179. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1987 Söprűtánc. Szócikk. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 4. 485–487. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1997 Táncélet és táncos szokások. In FELFÖLDI László – PESOVÁR Ernő (szerk.): *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*. 15–69. Budapest: Planétás.

PESOVÁR Ferenc – MAÁCSZ László

- 1987 Párnás tánc, párnatánc, vánkostánc. Szócikk. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 4. 194–195. Budapest: Akadémiai Kiadó.

REIZNER János

- 1895 *Szeged és Délmagyarország. Szeged magyarságának kulturális és nemzeties hatása a Délvidékre*. Szeged: Bába Sándor Könyvnyomdája.

SÁROSI Bálint

- 1998 *Hangszerek a magyar néphagyományban*. Budapest: Planétás.

SZABÓ Ferenc

- 2011A Bokréta (Temesvár). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 39–48. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

SZÁSZ Enikő

- 2011 A megtalált hagyomány története. In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 6–8. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

SZMIDA Lajos – NIKOLÉNYI István

1901 *Temes vármegyei Végvár (Rittberg) nagyközség multja és jelene*. Temesvár: Végvár Község Községe.

SZOBOSZLAI-GÁSPÁR István

2011 Volt egyszer egy... Kezdet. In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 13–17. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

TAKÁTS Sándor

1899 A bánati bálók a múlt században. *Budapesti Hírlap* 19/47. 1–3.
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirlap_1899_02/?p-g=281&layout=s&query=tak%C3%A1ts%20s%C3%A1ndor (Utolsó letöltés: 2017. 10. 06.)

TAMÁSI Emese

2011a A Búzavirág néptáncsoport (Detta). In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 34–35. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

2011b Az Eszterlanc Kulturális Egyesület támogattjai. In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 63–67. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

TÓDOR Béla

2011 Volt egyszer egy REZEDA. In SZÁSZ Enikő (szerk.): *Össztánc. A megtalált hagyomány krónikája*. 9–12. Temesvár: Temesvári Magyar Nőszövetség.

TÓTH Antal

1993a *Monográfia*. (Kézirat a szerző tulajdonában, Végváron. Másolat elérhető az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén.)

1993b *Volt egyszer egy tanyavilág Végváron*. (Kézirat a szerző tulajdonában, Végváron. Másolat elérhető az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén.)

TÓTH Zoltán

2015 „Magam eveztem, ahogy bírtam.” Zsigmond Kis Józsefné, inokai Tóth Éva életrajzi riportja. *Végvár 1974 december*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – JATEPress.

VARGA E. Árpád

2010 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850-2002 között*. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

VARGA Sándor

2011 *Változások egy mezőszéki falu XX. századi tánc kultúrájában.* Doktori Disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Néprajz – Európai Etnológia Doktori Program. Budapest. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vargasandor/diss.pdf>
(Utolsó letöltés: 2017. október 5.)

